

Σχολή Επαγγελματών Υγείας & Πρόνοιας

Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας

Πτυχιακή Εργασία:

**ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ
ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ, ΕΝΤΕΚΑ ΕΩΣ ΔΕΚΑΤΕΣΣΑΡΩΝ ΕΤΩΝ**

ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΩΝ

ΜΑΡΚΟΓΙΑΝΝΑΚΗ ΣΟΦΙΑ

ΑΜΑΝΑΤΙΔΗ ΑΓΓΕΛΙΚΗ - ΜΑΡΙΑ

ΔΕΡΜΙΤΖΑΚΗ ΝΕΚΤΑΡΙΑ – ΓΕΩΡΓΙΑ

Υποβλήθηκε ως απαιτούμενο για την απόκτηση του πτυχίου Κοινωνικής Εργασίας

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2016

Copyright@ 2016 Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας, ΣΕΥΠ, ΤΕΙ Κρήτης.

<http://www.teicrete.gr/koinerg/koinwnikis.html>

Το περιεχόμενο της συγκεκριμένης Π.Ε. αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία των Μαργογιαννάκη Σοφίας, Δερμιτζάκη Νεκταρίας-Γεωργίας και Αμανατίδη Αγγελικής-Μαρίας, της επιβλέπουσας καθηγήτριας κ. Διαλυνάκη Ελένης και του Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας και προστατεύονται από τους νόμους περί πνευματικής ιδιοκτησίας (Νόμος 2121/1993 και κανόνες Διεθνούς Δικαίου που ισχύουν στην Ελλάδα).

Δήλωση τήρησης της ακαδημαϊκής δεοντολογίας

Ο/Η/Οι υπογράφωντες φοιτήτριες του Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας του ΤΕΙ Κρήτης

ΜΑΡΚΟΓΙΑΝΝΑΚΗ ΣΟΦΙΑ

ΑΜΑΝΑΤΙΔΗ ΑΓΓΕΛΙΚΗ - ΜΑΡΙΑ

ΔΕΡΜΙΤΖΑΚΗ ΝΕΚΤΑΡΙΑ – ΓΕΩΡΓΙΑ

δηλώνουμε υπεύθυνα ότι η παρούσα πτυχιακή εργασία με τίτλο:

ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ, ΕΝΤΕΚΑ ΕΩΣ ΔΕΚΑΤΕΣΣΑΡΩΝ ΕΤΩΝ

είναι στο σύνολό της προϊόν δικής μου/μας δουλειάς και ότι όλες οι πηγές που έχουν χρησιμοποιηθεί αναφέρονται πλήρως. Επίσης δηλώνω/νουμε ότι δεν αποτελεί προϊόν οποιασδήποτε εξωτερικής μη αδειοδοτημένης βοήθειας και ότι δεν έχει υποβληθεί σε οποιοδήποτε ίδρυμα ή οργανισμό προς αξιολόγηση, ούτε έχει δημοσιευθεί στο παρελθόν μέρος αυτής ή στο σύνολό της.

(Υπογραφή)

(Υπογραφή)

(Υπογραφή)

_____
Όνοματεπώνυμο

_____
Όνοματεπώνυμο

_____
Όνοματεπώνυμο

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η εξέλιξη της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα, βαθαίνει όλο και περισσότερο την πίεση στον οικογενειακό προϋπολογισμό. Πάνε πλέον έξι χρόνια , που η χώρα μας, αλλά και ολόκληρη η Ευρώπη, βιώνει μια υπαρκτή κατάσταση έντονης και απότομης αλλαγής, που επηρεάζει αρνητικά τις περισσότερες οικογένειες και τα οικονομικά τους. Οι καθημερινές λέξεις πλέον που ακούγονται (όχι μόνο ακούγονται αλλά και βιώνονται), είναι για περικοπές, επιπρόσθετους φόρους, δυσκολίες και στερήσεις, που αγχώνουν και προβληματίζουν, μικρούς και μεγάλους, για το μέλλον που έρχεται. Η ανασφάλεια για το αβέβαιο μέλλον της οικονομίας έχει μπει για τα καλά στην ζωή μας. Οι περισσότερες οικογένειες αντιμετωπίζουν δυσκολίες και προσπαθούν να επιβιώσουν. Στην προσπάθεια να μην κόψουν τα απαραίτητα αλλάζουν τον τρόπο ζωής τους και προσπαθούν να τα βγάλουν πέρα.

Μέσα απ' όλη αυτή τη δίνη των αρνητικών επιπτώσεων της σημερινής κρίσης, με μια δεύτερη ματιά, μπορούμε να διακρίνουμε την πρόκληση που μας δίνεται, για κοινωνική αλλαγή. Έχοντας την εμπειρία του παρελθόντος και μαθαίνοντας από τα λάθη μας, μπορούμε να αναδομήσουμε την κοινωνία που ζούμε, στηρίζοντάς την σε στέρεες βάσεις, που συγκροτούνται από υγιείς νοοτροπίες και συμπεριφορές, συλλογικής κατεύθυνσης και συνείδησης.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα εργασία γίνεται μια προσέγγιση των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης στα παιδιά, ηλικίας έντεκα έως δεκατεσσάρων ετών, εστιάζοντας τόσο σε ψυχικές όσο και σε κοινωνικές επιπτώσεις ενός εξωγενούς παράγοντα, όπως είναι η εθνική οικονομική κρίση, σε αυτά τα ίδια και πως τα ίδια τα παιδιά βιώνουν την καινούργια πραγματικότητα.

Σκοπός της συγκεκριμένης έρευνας, είναι να διερευνήσει, πως η σημερινή οικονομική κρίση, επηρεάζει την ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών, έντεκα έως δεκατεσσάρων ετών, που φοιτούν στα δημοτικά και γυμνάσια σχολεία της χώρας.

Για την διεξαγωγή της συγκεκριμένης έρευνας ακολουθήθηκε η μέθοδος της ποσοτικής προσέγγισης, καθώς μας ενδιαφέρει η διερεύνηση απόψεων και όχι τόσο εμπειριών. Το ερευνητικό εργαλείο που επιλέχτηκε είναι το ερωτηματολόγιο.

Τον πληθυσμό της έρευνας μας, αποτελούν τα παιδιά ηλικίας έντεκα έως δεκατεσσάρων ετών που φοιτούν στα δημοτικά και γυμνάσια σχολεία της χώρας.

Συγκεκριμένα, συμπληρώθηκαν και συλλέχθηκαν 160 ερωτηματολόγια από μαθητές ΣΤ Δημοτικού, Α και Β Γυμνασίου, Δημοτικών και Γυμνασίων, Ηρακλείου και Τρικάλων.

Δεν μπορούμε βέβαια να ισχυριστούμε γενίκευση όσον αφορά όλους τους μαθητές της Ελλάδας αλλά μπορούμε να ισχυριστούμε έναν βαθμό γενίκευσης τουλάχιστον σε μαθητές των περιοχών από όπου συλλέχθηκαν τα δεδομένα.

Τα βασικά αποτελέσματα που προέκυψαν από την ανάλυση των ερωτηματολογίων ήταν πως η σημερινή οικονομική κρίση έχει επιφέρει σημαντικές αλλαγές στη ζωή των ερωτώμενων και των οικογενειών τους. Γίνεται δηλαδή αντιληπτό από την έρευνα ότι οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης δεν εντοπίζονται μόνο στις οικονομικές δραστηριότητες των παιδιών ή στον περιορισμό των ανέσεων που απολάμβαναν. Αντιθέτως, οι μαθητές σωματοποιούν το άγχος και την ανασφάλεια που δημιουργεί η οικονομική κρίση με αντίκτυπο στην σωματική και ψυχική τους υγεία, τις διαπροσωπικές σχέσεις και την ευρύτερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους.

Επίσης δηλώνουν ότι δραστηριότητες που συνήθιζαν να απολαμβάνουν με την οικογένειά τους όπως οι διακοπές είναι ανέφικτες πλέον ενώ παρατηρείται αύξηση στους καυγάδες και τις εντάσεις μέσα στην οικογένεια. Οι μαθητές αναφέρουν ότι οι οικονομικές δυσκολίες έχουν επιδράσει αρνητικά στο βιοτικό επίπεδο της οικογένειάς τους, στις σχέσεις

μεταξύ των μελών της, καθώς και στο ενδιαφέρον που έχουν ή την ευχαρίστηση που αντλούν πλέον οι ίδιοι από τις σχολικές τους δραστηριότητες.

Συμπεραίνοντας, με βάση τα αποτελέσματα της έρευνάς μας, βλέπουμε ότι τα παιδιά αντιλαμβάνονται ως επίπτωση της οικονομικής κρίσης (κυρίως της απώλειας εργασίας) το τρίπτυχο: μείωση της επικοινωνίας με τους γονείς, μείωση του γονεϊκού ελέγχου, και μείωση της συναισθηματικής υποστήριξης από την οικογένεια. Αντιλαμβάνονται ότι τα προβλήματα οικονομικής φύσης που απασχολούν τους γονείς τους περιορίζουν τον χρόνο και το ενδιαφέρον που έδειχναν παλαιότερα για τα ίδια και τις δραστηριότητες τους. Αυτό έχει ως συνέπεια να παύουν τα παιδιά με τη σειρά τους να ασχολούνται με το σχολείο. Με άλλα λόγια, οι σχολικές επιδόσεις έχουν νόημα για τα παιδιά όταν κερδίζουν το ενδιαφέρον των γονέων τους. Εάν οι γονείς τους έχουν να αντιμετωπίσουν άλλα προβλήματα τότε τα παιδιά αισθάνονται το σχολείο και οι επιδόσεις τους σε αυτό είναι δευτερεύουσας σημασίας.

Λέξεις- Κλειδιά: Οικογένεια, Οικονομική κρίση, παιδιά (μαθητές), Επιπτώσεις, Μεταβολές, Ψυχική Υγεία, οικογενειακός προϋπολογισμός

SUMMARY

In this project we are attempting to approach the impact of the economic crisis on children aged eleven to fourteen.

We are focusing both on mental and on social consequences , that an external factor , such as national recession has caused to them and how the children themselves experience the new reality.

The purpose of this research is to explore how the current economic crisis , affects the psychosocial development of children, eleven to fourteen years old (and are) attending elementary and high schools in the country.

This research has been carried out by following the method of quantitative approach, as we are interested in exploring mostly views and less experience. The research tool selected is the questionnaire.

The population of our research is constituted by children aged eleven to fourteen and are attending primary schools and high schools in the country.

Specifically, 160 questionnaires were filled in and completed by students of the Sixth grade of Primary school, the first and second class of high school, by primary schools and secondary schools in Heraklion and Trikala.

Of course we cannot claim generalization concerning all students in Greece but we can mention at least a degree of generalization in students of the areas from where the data were compiled.

The main results obtained from the analysis of the questionnaires were that the current economic crisis has brought about significant changes in the lies of the respondents and their families. It is therefore understood through the investigation, that the influence of the economic crisis is noticed not only in the economic activities of the children or in the restriction of the comforts enjoyed by them. On the contrary, students embody the feelings of anxiety and insecurity caused by the economic crisis. This influences their physical and mental health, their interpersonal relationships and the broader development of their personality.

They also state that the activities they used to enjoy with their families such as holidays are now impossible, whereas there is an increase in quarrels and tensions within the family.

Students mention that the economic difficulties have a negative impact on the living standards of their families , on their relationships among the family members and on the interest they show or the pleasure that derives from their school activities.

In conclusion, based on the results of our research – survey, we see that children perceive the effect of the economic crisis (mainly that of job loss) as the triptych: **reduction of communication with their parents, lessening of parental control and decrease of emotional support by their family.** They realize that the financial problems that concern their parents limit the time and the interest (which was) previously shown to them and their activities This fact results in the children’s reaction to neglect school and give up their efforts and interest in it. In other words , school performance is substantial for children when the arouse their parents interest. If the parents have to deal with the problems, then the children feel that the school and their performance in it are less meaningful.

Key Words : Family , economical crisis ,children , students , impacts, changes , mental health , family budget .

Ευχαριστίες

Για την εκπόνηση της πτυχιακής μας εργασίας θα θέλαμε να εκφράσουμε τις ευχαριστίες μας πρωτίστως στην καθηγήτριά μας, Διαλυνάκη Ελένη, για την πολύτιμη καθοδήγησή της και επίσης στις οικογένειές μας για την υποστήριξη που μας προσέφεραν καθ' όλη τη διάρκεια αυτής.

Περιεχόμενα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	13
Α΄ Μέρος – Θεωρητικό	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο : ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.	15
1.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ	15
1.2 Η ΑΠΑΡΧΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ	15
1.3. ΑΙΤΙΑ	16
1.4. Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΗΜΕΡΑ.....	17
1.5. ΑΙΤΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗ ΕΛΛΑΔΑ.....	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο: ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΣΤΟ ΑΤΟΜΟ.	23
2.1. ΟΙ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΟΝ ΘΕΣΜΟ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ	23
2.2. ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΖΩΗ.....	25
2.3. ΟΙ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΟΝ ΕΡΓΑΣΙΑΚΟ ΒΙΟ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥΣ	28
2.4. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ	29
2.5. ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	31
2.6. ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ	33
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.	36
3.1. ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΚΡΙΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	36
3.2. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΣΕ ΚΡΙΣΗ	37
Β΄ Μέρος – Ερευνητικό	41
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο: ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	41
4.1. ΣΚΟΠΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	41
4.2. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ	41
4.3 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	42
4.4 ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ – ΔΕΙΓΜΑ ΕΡΕΥΝΑΣ	43
4.5 ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ - ΤΟ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	43
4.6 ΣΥΛΛΟΓΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ.....	45
4.7 Η ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ	45
4.8 ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	46

4.9 ΗΘΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΑΝΑΚΥΠΤΟΥΝ.....	46
Γ' Μέρος –Παρουσίαση Αποτελεσμάτων- Συμπερασμάτων.....	47
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο: ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ – ΣΥΣΧΕΤΙΣΕΩΝ.....	47
Α. Δημογραφικά Και Άλλα Στοιχεία Των Ερωτωμένων	47
Β. Καθημερινές πρακτικές των παιδιών και των οικογενειών τους.....	48
Γ. Η σωματική, ψυχική και κοινωνική υγεία των παιδιών όπως εκφράζεται μέσα από τις σχολικές τους δραστηριότητες	53
Δ. Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στις οικογένειες των παιδιών.	55
Συσχετίσεις Μεταβλητών	64
Συσχέτιση μεταβλητών αξόνων Α-Γ	64
Συσχέτιση μεταβλητών αξόνων Β-Γ	69
Συσχέτιση μεταβλητών αξόνων Δ-Γ	72
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6° ΣΥΖΗΤΗΣΗ.....	81
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7° ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	83
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	85
Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία:	85
Ξενόγλωσση βιβλιογραφία:.....	87
Ηλεκτρονικές πηγές	89
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	90

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΠΙΝΑΚΩΝ:

Δ1. Δημογραφικά χαρακτηριστικά δείγματος (φύλο).....	90
Δ2. Δημογραφικά χαρακτηριστικά δείγματος (τάξη)	90
Δ3. Συχνότητα λήψης πρωινού τις καθημερινές.....	91
Δ4. Συχνότητα λήψης πρωινού τα ΣΚ	91
Δ5. Συχνότητα αισθήματος πείνας	92
Δ6. Απασχόληση οικιακής βοηθού	92
Δ7. Οικονομικό επίπεδο διαβίωσης της περιοχής κατοικίας	93
Δ8. Κατοχή οικογενειακού αυτοκινήτου	93
Δ9. Αίσθημα ικανοποίησης για το σχολείο	94
Δ10. Απουσία από το σχολείο λόγω ασθένειας	94
Δ11. Απουσία από το σχολείο λόγω κοπάνας.....	95
Δ12. Απουσία από το σχολείο για άλλο λόγο	95
Δ13. Αίσθημα βοήθειας από την οικογένεια.....	96
Δ14. Αίσθημα συναισθηματικής υποστήριξης από την οικογένεια	96
Δ15. Συζήτηση των προβλημάτων μου με την οικογένεια μου	97
Δ16. Αίσθημα υποστήριξης από την οικογένεια για τη λήψη αποφάσεων.....	97
Δ17.	98
Δ18.	98
Δ19.	99
Δ20.	99
Δ21.	100

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην παρούσα εργασία θα γίνει μια προσέγγιση των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης στα παιδιά, σε ψυχικό και κοινωνικό επίπεδο. Η οικονομική κρίση αποτελεί γεγονός την τελευταία δεκαετία στην Ελλάδα και δυστυχώς το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού την βιώνει με δυσάρεστο τρόπο στην καθημερινότητα της κοινωνικής και προσωπικής του ζωής. Σήμερα η Ελλάδα βρίσκεται αντιμέτωπη με μια βαθιά οικονομική ύφεση, συνακόλουθη της παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης στην οποία βρίσκονται πολλές υπερχρεωμένες χώρες της Ευρώπης όπως η Πορτογαλία, η Ισπανία και η Ιρλανδία (Κεσίδου, 2012). Η Ελλάδα ακολούθησε μια πολιτική αναζήτησης πακέτων βοήθειας από τους ευρωπαϊούς εταίρους της, η οποία είχε ως όρο την θέσπιση μέτρων λιτότητας. Η μείωση των μισθών και των συντάξεων των Ελλήνων καθώς και η αύξηση της ανεργίας ήταν η σημαντικότερες συνέπειες αυτής της κρίσης (Tzortzinis, 2012). Τα παιδιά, ως σημαντικό μέρος του πληθυσμού καθώς δέχονται μέσω της οικογένειας τους τις επιπτώσεις της κρίσης, θα αποτελέσει το πεδίο μελέτης.

Το χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο μπορεί να οδηγήσει σε χειρότερη ψυχική υγεία, ενώ η κακή ψυχική υγεία μειώνει την ικανότητα του ατόμου να βελτιώσει ή να αποκτήσει υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο. Σε πρόσφατη (2007) μελέτη του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας σε 7 ευρωπαϊκές χώρες, μεταξύ των οποίων και η χώρα μας, βρέθηκε ότι το υψηλότερο εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων και το υψηλότερο επίπεδο της οικογένειας σχετιζόταν με πιο θετικές αντιλήψεις και συναισθήματα στα παιδιά και καλύτερη ψυχική υγεία.

Όπως έχει καταγραφεί στη βιβλιογραφία, η οικονομική ύφεση προκαλεί κοινωνική και συναισθηματική ανασφάλεια στα άτομα και έχει αρνητικές επιπτώσεις ακόμη και στην υγεία τους. Συνδέεται με αυξημένο κίνδυνο πρόωρης θνησιμότητας και υψηλή νοσηρότητα από καρδιαγγειακά νοσήματα και ψυχικές διαταραχές που έχουν συχνά ως απόρροια τις αυτοκτονίες και τους βίαιους θανάτους (εγκλήματα, θανατηφόρα τροχαία, θάνατοι από υπερβολική δόση αλκοόλ και ναρκωτικών). Η απουσία της εργασίας την οποία έχει επιφέρει η οικονομική κρίση σε πολλά νοικοκυριά της Ελλάδας, συνοδεύεται από ψυχικές διαταραχές, προβλήματα εξάρτησης και εθισμού σε ουσίες καθώς και υιοθέτηση ενός μη υγιεινού τρόπου ζωής με κατανάλωση τροφής χαμηλής διατροφικής αξίας. (Καραϊσκού, Μαλλιάρου, Σαράφης, 2012).

Σε αυτό ακριβώς το σημείο της βιβλιογραφίας σκοπεύει να εμβαθύνει η παρούσα μελέτη ώστε να ορίσει το μέγεθος των αρνητικών κοινωνικών και συναισθηματικών

επιπτώσεων που έχει η οικονομική κρίση στην ψυχική και κλινική εικόνα των οικογενειών που βιώνουν την απώλεια εργασίας και ιδιαίτερος των παιδιών που αποτελούν ευαίσθητους αποδέκτες κάθε ενδοοικογενειακής κρίσης. Πρόσφατη έρευνα αναφέρει ότι στην περίπτωση που ο ένας ή και οι δύο γονείς μείνουν άνεργοι, δεν πρέπει να το αποκρύψουν από το παιδί αλλά πρέπει να το ενημερώσουν αν και με όσο πιο ήπιο τρόπο μπορούν. Κατά τη φάση της απώλειας εργασίας του γονέα το ίδιο το παιδί μπορεί να παρουσιάσει διαταραχές στην πρόσληψη τροφής, στον ύπνο του, αδυναμία συγκέντρωσης, άγχος, επιθετικότητα και μείωσης της σχολικής επίδοσης. Το παιδί μπορεί να νιώσει έντονη ανασφάλεια λόγω του ότι θα νιώσει το αδύναμο οικονομικά οικογενειακό του περιβάλλον να το πλαισιώνει σε πρακτικό και συναισθηματικό επίπεδο (Κοτσιφάκου, 2015)

Η παρούσα πτυχιακή εργασία αποτελείται από δυο μέρη: Το Θεωρητικό και το Ερευνητικό μέρος. Αρχικά στο Θεωρητικό μέρος, στα πρώτα κεφάλαια, θα επιχειρηθεί μια αναδρομή στο ιστορικό της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα, στα αίτια εμφάνισης και δημιουργίας της. Στην συνέχεια θα εξεταστούν οι επιπτώσεις που έχει στην οικογένεια στις σχέσεις μεταξύ των μελών της και στα παιδιά. Τέλος, στο θεωρητικό μέρος θα ερευνηθούν οι θεωρίες παρέμβασης της κοινωνικής εργασίας σε κρίση.

Στο ερευνητικό μέρος, θα παρουσιαστεί η μεθοδολογία της έρευνας, ο σκοπός της, τα ερευνητικά ερωτήματα, το ερευνητικό εργαλείο, το ερωτηματολόγιο, τα βήματα της έρευνας, το δείγμα, ο τρόπος συλλογής στοιχείων, η ανάλυση και η παρουσίαση των αποτελεσμάτων.

Α΄ Μέρος – Θεωρητικό

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο: ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.

1.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Οικονομική κρίση είναι το φαινόμενο κατά το οποίο μια οικονομία χαρακτηρίζεται από μια διαρκή και αισθητή μείωση της οικονομικής της δραστηριότητας. Όταν λέμε οικονομική δραστηριότητα εννοούμε την αναφορά που γίνεται σε όλα τα μακροοικονομικά μεγέθη της οικονομίας, όπως η απασχόληση, το εθνικό προϊόν, οι τιμές, οι επενδύσεις κ.λ.π. Ο βασικότερος δείκτης οικονομικής δραστηριότητας είναι οι επενδύσεις, οι οποίες όταν αυξομειώνονται συμπαρασύρουν μαζί τους και όλα τα υπόλοιπα οικονομικά μεγέθη. (Κουφάρης 2010)

1.2 Η ΑΠΑΡΧΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Η απαρχή της οικονομικής κρίσης χρονολογείται στο 2007, όπου στα περισσότερα κράτη εμφανίζονται σταθερές οικονομίες ενώ οι Η.Π.Α αντιμετωπίζουν την πρώτη κρίση. Η χαλαρή νομισματική πολιτική της Ομοσπονδιακής Κεντρικής Τράπεζας (FED), καθώς και τα χαμηλά επιτόκια και οι χαμηλές αποδόσεις των επενδύσεων οδηγούν την αγορά ακινήτων σε «φούσκα». Οι τιμές στα ακίνητα έπεφταν, μέχρι που το κλίμα αντιστράφηκε και η αγοραστική δύναμη έδωσε την θέση της στην υπερχρέωση. Η αδυναμία των ελεγκτικών θεσμών των Η.Π.Α να προβλέψουν τις δυσμενείς συνέπειες θεωρείται καταλυτική. Στις αρχές του 2009 η κρίση στις Η.Π.Α βαθαίνει. Παρόλο την προσπάθεια της FED να προχωρήσει σε «ένεση» ρευστότητας 200 δις δολ, πιστεύοντας σε οποιαδήποτε ανάκαμψη της αγοράς χωρίς όμως να υπολογίσει ότι η κρίση θα επηρέαζε δύο οικονομικούς τομείς: το πετρέλαιο και τα τρόφιμα όπου οι τιμές τους ανέβαιναν κατακόρυφα, προκαλώντας σημαντικές αντιδράσεις παγκοσμίως. Ο επόμενος οικονομικός τομέας που αντιμετώπισε οικονομική κρίση ήταν η αυτοκινητοβιομηχανία, ιδίως μάλιστα στην Ευρώπη.

Τα παραπάνω ήταν κάποια στοιχεία της περιόδου αρχή της οικονομικής κρίσης παγκοσμίως. Η οικονομία ως γνωστόν ακολουθεί κυκλική πορεία. Εντούτοις, πολλοί πίστευαν ότι η οικονομική επιβράδυνση στα ανεπτυγμένα κράτη θα αντισταθμιζόταν από τις

επιδόσεις των αναδυόμενων οικονομιών και κυρίως της Κίνας, μετατοπίζοντας σταδιακά το κέντρο της οικονομικής δραστηριότητας. Αντίθετα όμως, η παγκόσμια οικονομία δε αντέδρασε με αυτόν τον τρόπο.

Η κρίση συνέχισε να παίρνει εκρηκτικές διαστάσεις. Από τις πτωχεύσεις τραπεζών, περάσαμε στον κίνδυνο πτώχευσης χωρών. Πρώτο θύμα η Ισλανδία και η Ουγγαρία. Και οι δύο ζήτησαν βοήθεια του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου.(European Commission,2009)

1.3. ΑΙΤΙΑ

Μία από τις κυριότερες αιτίες εξάπλωσης της κρίσης αυτής ήταν η παγκοσμιοποίηση όπου με την ελεύθερη μετακίνηση κεφαλαίων από χώρα σε χώρα, το άνοιγμα των οικονομιών και την ενοποίηση όλων των αγορών είχε ως αποτέλεσμα να επιφέρει την παγκόσμια «επιδημία». Ωστόσο τα αίτια της κρίσης πρέπει να αναζητηθούν αφενός στα χρόνια διαρθρωτικά προβλήματα και τις πολιτικές που εφαρμόστηκαν αλλά και στη διεθνή συγκυρία της χρηματοπιστωτικής και οικονομικής κρίσης που τα ανέδειξε με εντονότερο και οξύτερο τρόπο. Κυρίαρχο χαρακτηριστικό της οικονομίας μας είναι ύπαρξη διαρθρωτικών προβλημάτων πολύ πριν την εμφάνιση της χρηματοπιστωτικής και οικονομικής κρίσης, τα οποία διογκώθηκαν τα τελευταία χρόνια με την εμμονή στην άσκηση πολιτικών στη κατεύθυνση των αυτορυθμιζόμενων αγορών.

Εκτεθειμένοι στην κρίση είμαστε όλοι ακόμη και αν είχαμε απλή κατάθεση στην τράπεζα. Και αυτό συμβαίνει γιατί οι Τράπεζες δεν τοποθετούν τα χρήματα των καταθέσεων σε ένα θησαυροφυλάκιο αλλά τα δανείζουν σε επιχειρήσεις και ιδιώτες ή σε κάθε είδους τραπεζικά και χρηματιστηριακά προϊόντα προκειμένου να πάρουν μεγάλες αποδόσεις. Συνεπώς το κάθε ευρώ που έχουμε καταθέσει στις τράπεζες είναι δανεισμένο ή επενδυμένο αλλού. Έτσι οι τράπεζες σταματούν να δίνουν δάνεια και αυξάνουν τα επιτόκια των δανείων που έχουν δώσει. Τα νοικοκυριά δυσκολεύονται να πληρώσουν τις δόσεις των στεγαστικών δανείων. Τότε οι τράπεζες αρχίζουν κατασχέσεις σπιτιών και αυτοκινήτων και τα νοικοκυριά περιορίζουν την κατανάλωσή τους γιατί δεν έχουν χρήματα. Ταυτόχρονα οι τράπεζες διακόπτουν τη χρηματοδότηση των επιχειρήσεων ή αυξάνει τα επιτόκια αυτών. Οι επιχειρήσεις δυσκολεύονται να πληρώσουν και κάνουν απολύσεις. Ταυτόχρονα οι πωλήσεις τους έχουν ελαττωθεί επειδή τα νοικοκυριά μείωσαν την κατανάλωση. Τα κέρδη τους περιορίζονται και επέρχονται οι 'ζημιές': αρχίζουν τις απολύσεις και τη μείωση μισθών. Όσοι χάνουν τη δουλειά τους δεν έχουν εισόδημα για να καταναλώσουν ούτε για να πληρώσουν τα δάνεια τους. Έτσι βλέπουμε η κρίση από τις τράπεζες να περνάει πλέον στα νοικοκυριά.

1.4. Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΗΜΕΡΑ

1.4.1 Η οικονομική κρίση στη ελληνική οικονομία

Γεγονός αποτελεί η οικονομική κρίση στην Ελλάδα. Η ελληνική οικονομική κρίση είναι μέρος της κρίσης της Ευρωζώνης. Η χρηματοοικονομική κρίση που ξέσπασε το 2007 στις ΗΠΑ οδήγησε σε περιορισμό των οικονομικών δραστηριοτήτων παγκόσμια, υπερχρεώνοντας πολλές χώρες της Ευρώπης. Σε αυτές τις χώρες περιλαμβάνονται η Πορτογαλία, η Ιρλανδία, η Ισπανία και η Ελλάδα.

Η Τρόικα είναι μία τριμελής επιτροπή που αποτελείται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Η Τρόικα κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης ρυθμίζει την εξυγίανση των δημοσιονομικών ζητημάτων. Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο είναι ένας διεθνής οργανισμός ο οποίος έχει ως στόχο την στήριξη χωρών με οικονομικά προβλήματα. Συγκεκριμένα στηρίζεται σε νεοφιλελεύθερες πολιτικές που βασίζονται στη μειωμένη κρατική συμμετοχή στην οικονομία της κάθε χώρας πραγματοποιώντας ελάχιστες κρατικές παρεμβάσεις για την επίλυση των προβλημάτων. Η πολιτική αυτή για να επιτευχθεί ενεργοποιούνται διάφορα μέτρα, όπως η περικοπή δημόσιων δαπανών, μείωση μισθών και αύξηση φόρων. Αυτή η πολιτική στην Ελλάδα δεν έχει αποτέλεσμα, αντίθετα εμπλουτίζει την κρίση.

Αυτές οι πολιτικές προσπάθησαν να εφαρμοστούν από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και την παγκόσμια τράπεζα στον αναπτυσσόμενο κόσμο (λατινική Αμερική, ανατολική Ασία και Αφρική) με σκοπό την οικονομική ανάπτυξη. Ως αποτέλεσμα, υπήρξε η ανάπτυξη της οικονομικής κρίσης στην λατινική Αμερική και την Αφρική ενώ στην ανατολική Ασία υπήρξε μικρή επιτυχία. Το 1997 με το ξέσπασμα της ασιατικής κρίσης αποδείχθηκε ότι ήταν μία λανθασμένη πολιτική. Αντίστοιχα, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο επέβαλε φορολογική επιβάρυνση στην Ελλάδα, κάτι που είχε ως αντίκτυπο την καθυστέρηση της ανάπτυξης της οικονομίας στην Ασία.

Η Τρόικα έχει ως στόχο την προστασία των συμφερόντων των μεγάλων τραπεζών και των μετόχων τους. Ο βασικότερος όρος των πιστωτών για τις χώρες που αντιμετωπίζουν τη κρίση, είναι να φέρουν εις πέρας την υλοποίηση των μέτρων που έχουν αναθέσει για την εξόφληση αυτών των χρεών, αλλιώς θα καταρρεύσουν οι τράπεζες που έχουν την πλειοψηφία του ελληνικού χρέους. Η κρίση στην Ελλάδα έχει αντίκτυπο στο νόμισμα και ταυτόχρονα επηρεάζει τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες. Αυτό που έχει σημασία για την Ελλάδα είναι όχι τόσο η χρεοκοπία της όσο η πώληση της δημόσιας ιδιοκτησίας στους ξένους ιδιώτες. Έπειτα

από αυτό το αποτέλεσμα θα είναι η πτώση της οικονομία και η κατάρρευση της κοινωνικής συνοχής. Στην περίπτωση της χρεοκοπίας η ελληνική κυβέρνηση δεν θα βρίσκεται σε θέση να πληρώσει τους μισθούς και τις συντάξεις για μικρό χρονικό διάστημα λόγω ρευστότητας. Με αυτό τον τρόπο η Ελλάδα θα βγει από τη νομισματική ένωση και θα έχει τη δυνατότητα ευκολότερης ανάκαμψης. Έτσι θα ακυρωθεί ένα μεγάλο μέρος του χρέους ενώ η υποτίμηση του νέου νομίσματος θα αυξήσει την ανταγωνιστικότητα στις εξαγωγές.

1.4.2. Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα σήμερα

Στην Ελλάδα αφού αποκαλύφθηκε το πραγματικό μέγεθος του ελλείμματος ακολούθησε πάγωμα των αγορών των ομολόγων. Στις 3 Μαΐου του 2010 η Ελλάδα ζήτησε 80 δισεκατομμύρια από την Ευρώπη και 30 δισεκατομμύρια από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, η έγκριση ήταν άμεση. Όμως, για το πακέτο βοήθειας όρος υπήρξε η θέσπιση μέτρων λιτότητας με στόχο την μείωση του ελλείμματος της χώρας. Τα μέτρα που ανακοινώθηκαν από την κυβέρνηση αφορούσαν τον δημόσιο τομέα και περιελάμβαναν πάγωμα μισθών, περικοπές επιδομάτων 10%, περικοπές υπερωριών και οδοιοπορικών. Όμως, τα μέτρα αυτά δεν είχαν αποτέλεσμα.

Στο επόμενο διάστημα 2010-2011, οι επενδυτές απαιτούσαν όλο και υψηλότερα επιτόκια δανεισμού. Για την αποφυγή του ενδεχομένου της στάσης των πληρωμών η ελληνική κυβέρνηση έλαβε πιο σκληρά οικονομικά μέτρα. Ως αποτέλεσμα υπήρξαν οι αντιδράσεις του λαού με απεργίες και πορείες. Οι Ευρωπαίοι ηγέτες ήρθαν σε συμφωνία με τις τράπεζες για μείωση του ελληνικού χρέους κατά 50%. Η χώρα οδηγήθηκε σε αναταραχή και οδηγήθηκε σε κυβέρνηση εθνικής ενότητας με σκοπό την άμεση έγκριση των όρων του δεύτερου πακέτου των 150 δισεκατομμυρίων δολαρίων. Έπειτα, η ελληνική κυβέρνηση δημιουργεί φορολογικές συμφωνίες με την Ευρωπαϊκή Ένωση για την επίβλεψη των δαπανών.

Οι συναντήσεις μεταξύ της Ελλάδας και της Ε.Ε. για την μείωση του χρέους ήταν πολλές. Τα μέτρα που λήφθηκαν ήταν ατελέσφορα, καθώς η αύξηση της φορολογίας, οι περικοπές δαπανών και μισθών οδήγησαν την χώρα σε επιβράδυνση της ανάπτυξης της οικονομικής δραστηριότητας. Η κυβέρνηση οδηγήθηκε σε συμφωνία το Φεβρουάριο του 2012 κατά την οποία διενεργήθηκαν 150.000 απολύσεις του δημοσίου τομέα και μείωση μισθών με ποσοστό 22%. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα μία πανελλαδική απεργία μίας εβδομάδας.

Ένα νέο πακέτο διάσωσης της ελληνικής οικονομίας της τάξεως των 130 δισεκατομμυρίων ευρώ εγκρίθηκε από τους Ευρωπαίους υπουργούς οικονομικών την ίδια περίοδο. Ο όρος του νέου μνημονιακού πακέτου ήταν η Ελλάδα να λάβει άμεσα τα μέτρα για να επέλθουν οι αλλαγές που είχαν συμφωνηθεί. Τα νέα μέτρα περιελάμβαναν μείωση κατά 22% του κατώτατου μισθού (από 751 ευρώ σε 586 ευρώ) και κατά 32% στα άτομα κάτω των 25, περικοπές συντάξεων, επιδομάτων, δαπανών υγείας και άμυνας. Επίσης, στα μέτρα περιλαμβάνονταν αύξηση αντικειμενικών αξιών και ενοποίηση φόρων στα ακίνητα, αύξηση εισιτηρίων στις αστικές συγκοινωνίες και στον ΟΣΕ κατά 25%. Τέλος, κατάργηση φοροαπαλλαγών και χαμηλού ΦΠΑ στα νησιά. Η συμφωνία περιελάμβανε μείωση των επιτοκίων των δανείων του πρώτου μνημονιακού προγράμματος το 2010 καθώς και τη μείωση του χρέους του ΑΕΠ 120,5% έως το έτος 2020.

1.5. ΑΙΤΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗ ΕΛΛΑΔΑ

Η βαθιά οικονομική κρίση που μαστίζει την Ελλάδα την τελευταία πενταετία έχει οδηγήσει τη χώρα στα πρόθυρα χρεοκοπίας. Αυτή η κατάσταση είναι δυνατόν να αντιμετωπιστεί με την προϋπόθεση θέσπισης και νομοθέτησης οικονομικών μεταρρυθμίσεων. Όμως, η κοινωνική συνοχή είναι αυτή που διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο για την επίτευξη αυτών των μεταρρυθμίσεων και είναι απύσχα. Υπάρχουν διαφωνίες για τις μεταρρυθμίσεις που συμφώνησε η Ελλάδα με τους δανειστές της, υποστηρίζοντας ότι είναι άστοχες και δείχνουν έλλειψη της εθνικής κυριαρχίας. Ενώ κάποιοι άλλοι δέχονται τις μεταρρυθμίσεις ώστε να αποφευχθεί η πτώχευση. Ένα μεγάλο βήμα ποσοστό του κοινού παραμένει αβέβαιο σχετικά με το εάν η Ελλάδα καταφέρει εν τέλει να ξεπεράσει την κρίση και δεν γνωρίζει εάν και με ποιο τρόπο οι μνημονιακές μεταρρυθμίσεις συμβάλλουν στην επίτευξη αυτή.

Η οικονομική κρίση δεν αποτελεί ανεξάρτητο φαινόμενο. Τα αίτια και τα χαρακτηριστικά της συνδέονται με όλη την ιστορία της μεταπολεμικής διαδικασίας συσσώρευσης του φαινομένου στον ανεπτυγμένο καπιταλισμό και τη κρίση 1970 και τον τρόπο αντιμετώπισής της.

Μετά το τέλος του Β΄ παγκοσμίου πολέμου (1945) και του εμφυλίου (1949) η ελληνική οικονομία είχε εντυπωσιακούς ρυθμούς ανάπτυξης. Η διαρκής σύγκληση με τις δυτικές ανεπτυγμένες χώρες διακόπηκε το 1973 λόγω της πρώτης πετρελαϊκής κρίσης που ξέσπασε.

Η οικονομία χειροτέρευσε το 1979 με την δεύτερη πετρελαϊκή κρίση που είχε ως αποτέλεσμα την πτώση του πραξικοπήματος των Συνταγματαρχών (1967- 1974).

Η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωζώνη έγινε το 2001 και το 2002 όλες οι χώρες της Ευρώπης απέκτησαν κοινό νόμισμα, το ευρώ. Η ένταξη της Ελλάδας έγινε μετά την επίτευξη τεσσάρων από τα πέντε κριτήρια της συνθήκης του Μάαστριχ (πληθωρισμός, έλλειμμα γενικής κυβέρνησης, δημόσιο χρέος, μηχανισμός συναλλαγματικών ισοτιμιών, μακροπρόθεσμο επιτόκιο δανεισμού. Το ΑΕΠ αυξανόταν με ρυθμούς άνω του ευρωπαϊκού μέσου όρου εξαιτίας των επενδύσεων στους Ολυμπιακούς αγώνες 2004 αλλά και εξαιτίας της πρόσβασης σε πιστώσεις για καταναλωτικές δαπάνες. Η Ελλάδα απ' το 2001- 2005 παραβίαζε το κριτήριο του ελλείμματος κάτω του 3% του σύμφωνου σταθερότητας (της συνθήκης του Μάαστριχ).

Η ελληνική οικονομία απ' το τέλος του 2009 και αρχές του 2010 εξαιτίας εξωτερικών (διεθνής οικονομική κρίση) και εσωτερικών παραγόντων αντιμετωπίζει σοβαρά οικονομικά προβλήματα. Το χρέος έφτασε το 115% του ΑΕΠ το 2009 ενώ το έλλειμμα ήταν 14,6% του ΑΕΠ το 2008. Η Ελλάδα βρίσκεται στη δεύτερη θέση του μεγαλύτερου ετήσιου ελλείμματος κρατικών προϋπολογισμού και δημόσιου χρέους της ΕΕ.

Η συσσώρευση του χρέους στην Ελλάδα οφείλεται από το δημόσιο τομέα και όχι από τον ιδιωτικό τομέα. Διότι οι τράπεζες δεν δανείστηκαν από το εξωτερικό γιατί οι αποταμιεύσεις ήταν αρκετές για την κάλυψη των δανείων του ιδιωτικού τομέα. Η Ελλάδα τις τελευταίες δυο δεκαετίες εισήγαγε περισσότερο απ' ότι παρήγαγε. Άρα αυτό είχε ως αποτέλεσμα να χρεωθεί παραπάνω στους ξένους κατά τη διάρκεια του 2000. Η διοργάνωση των ολυμπιακών αγώνων αύξησε τις επενδύσεις την δεκαετία του 2000. Σημαντικό ήταν επίσης ότι μειώθηκαν οι αποταμιεύσεις των Ελλήνων, διότι τα επιτόκια ήταν πιο χαμηλά και τα καταναλωτικά δάνεια πιο άμεσα διαθέσιμα. Η δυσλειτουργία προήλθε από το γεγονός ότι οι αποταμιεύσεις δεν ήταν αρκετές για να καλύψουν την αγορά ομολόγων που εκδιδόταν από τη κυβέρνηση.

Μια σημαντική αιτία του ελλείμματος είναι η φοροδιαφυγή. Σε μια μέση Ευρωπαϊκή χώρα, η κυβέρνηση συλλέγει το 13,4% του ΑΕΠ από φόρους ενώ την Ελλάδα το 7,9%. Αν οι κυβερνήσεις λάμβαναν τους φόρους από τους πολίτες σύμφωνα με τα αληθινά τους εισοδήματος το έλλειμμα θα ήταν μικρότερο. Το φορολογικό σύστημα έχει ως στόχο την αναδιανομή του εισοδήματος από τους πλούσιους στους φτωχούς. Γι' αυτό την φοροδιαφυγή την προκαλούν οι πλούσιοι. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τα μέτρα που παίρνει η κυβέρνηση να είναι πιο ζημιογόνα για τα φτωχά νοικοκυριά, τα οποία θεωρούν ότι επωμίζονται δυσανάλογο

μερίδιο του φορολογικού βάρους. Οι τομείς της παιδείας και της υγείας υποχρηματοδοτούνται. Επίσης, παρατηρήθηκε ότι τα χρηματοοικονομικά μέσα είχαν ως σκοπό την απόκρυψη του χρέους της. Όλο αυτό είχε ως αποτέλεσμα την επίδραση και τη μετάδοση της κρίσης και σε άλλες χώρες.

1.5.1 Επιπτώσεις

Η οικονομική κρίση έχει μεγάλες επιπτώσεις στη κοινωνία. Όλο και περισσότεροι άνθρωποι μένουν άνεργοι καθώς αρκετές επιχειρήσεις κλείνουν με αποτέλεσμα να μην μπορούν να ανταπεξέλθουν στις βιοποριστικές τους ανάγκες. Επιπρόσθετα, νέοι απόφοιτοι σχολών βλέπουν ότι δεν μπορούν να έχουν μια αξιοπρεπή ζωή σ αυτή τη χώρα.

Οι ανάγκες των ανθρώπων τόσο στο εργασιακό όσο και στο οικονομικό επίπεδο αυξάνονται συνέχεια το οποίο έχει ως αποτέλεσμα το κράτος να μην μπορεί να ανταπεξέλθει. Η οικονομική κρίση έχει επιπτώσεις στην απασχόληση εργασίας, με την ανεργία να μαστίζει όλες τις ομάδες και ιδιαίτερα τις ευάλωτες. Επίσης, με την οικονομική κρίση επηρεάζεται η σωματική και η ψυχική υγεία των ανθρώπων.

Κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης η εργασία είναι ένας από τους σημαντικότερους τομείς που επηρεάζονται καθώς προκαλείται ανεργία και εργασιακή ανασφάλεια οι οποίες, με βάση έρευνες που έχουν γίνει, έχουν αρνητικές επιπτώσεις στην υγεία. Έχει παρατηρηθεί ότι η μακροχρόνια ανεργία συνδυάζεται με αυξημένο κίνδυνο πρόωρης θνησιμότητας. Ακόμη, προκαλούνται ψυχικές διαταραχές οι οποίες με τη σειρά τους προκαλούν άλλα προβλήματα όπως αυτοκτονίες και βίαιους θανάτους (ναρκωτικά, τροχαία, υπερβολική δόση αλκοόλ). Επιπλέον, έχουμε εθισμό σε ουσίες αλλά και την υιοθέτηση μη υγιεινού τρόπου ζωής όπως η αυξανόμενη κατανάλωση τροφών χαμηλής διατροφικής αξίας, καπνού και οινόπνευματος.

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας, προειδοποιεί ότι οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης θα είναι πιο δυσμενείς σε χώρες με χαμηλά χρηματοοικονομικά αποθέματα, αλλά και σε ανεπτυγμένα κράτη που ζητούν βοήθεια από το ΔΝΤ.

Οι πολίτες χάνουν το εισόδημά τους αλλά και την ασφαλιστική τους κάλυψη. Οι άνθρωποι δεν πηγαίνουν στους γιατρούς με αποτέλεσμα να αυξάνεται η νοσηρότητα και η θνησιμότητα σε τέτοιες περιόδους περισσότερο στα παιδιά και στους ηλικιωμένους. Επίσης δεν μπορούν να αγοράσουν φάρμακα λόγω της μείωσης ή έλλειψης του μισθού. Ακόμα έχουμε μείωση της χρηματοδότησης των ιδιωτικών εταιρειών με αποτέλεσμα την επιβάρυνση

των δημόσιων φορέων. Αξιοσημείωτο είναι ότι οι άνθρωποι καταφεύγουν στα κοινωνικά δίκτυα φροντίδας, διότι δεν μπορούν να καλύψουν τις ανάγκες τους.

Ο Ιατρικός Σύλλογος Αθηνών παρατηρεί τον τριπλασιασμό των ανασφάλιστων Ελλήνων. Η νομοθεσία επιβάλλει βιβλιάρια απόρων με την προϋπόθεση τη ρύθμιση των οφειλών, αλλά αυτό δεν έχει αποτέλεσμα σε όσους δεν μπορούν να πληρώσουν, με αποτέλεσμα να μην έχουν ούτε αυτό το βιβλιάριο. Έτσι συνεχώς αυξάνεται ο αριθμός των ανεμβολίαστων παιδιών.

Επιπρόσθετα, με βάση έρευνες που έγιναν στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης οι δύσκολες οικονομικές καταστάσεις ωθούν τους ανθρώπους στον αλκοολισμό αλλά παθαίνουν και ψυχολογικές διαταραχές. Υπολογίζεται, ότι υπάρχει αύξηση στα κρούσματα με αγχώδης διαταραχές κατά 15%. Έτσι δυσκολεύονται στη λειτουργία της καθημερινότητάς τους. Έπειτα, παρατηρείται επιδείνωση της ψυχικής διάθεσης, των νευρώσεων, καταθλίψεων, κρίσεων πανικού καθώς και φοβίες.

Η συμπεριφορά των ανθρώπων επηρεάζεται σε τέτοιες καταστάσεις όπως με την οικονομική κρίση, λόγω των οικονομικών δυσκολιών. Οι άνθρωποι αισθάνονται άγχος, ανασφάλεια και φόβο για το τι τους επιφυλάσσει το μέλλον. Η οικονομική κρίση και η μακροχρόνια ανεργία ωθεί τους ανθρώπους σε κοινωνικό αποκλεισμό με αποτέλεσμα να υπάρχουν δυσκολίες στις ανθρώπινες διαπροσωπικές σχέσεις.

Οι οικογένειες που βρίσκονται σε υποβαθμισμένη θέση διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο πρόωρων θανάτων και αύξηση νοσηρότητας εξαιτίας των χαμηλών εισοδημάτων. Ακόμη, η ανεργία ενοχοποιείται σε μεγάλο βαθμό για το ποσοστό αύξησης των αυτοκτονιών. Με βάση έρευνες που διενεργήθηκαν στην Ευρώπη όταν αυξάνεται 1% η ανεργία, έχουμε αύξηση των αυτοκτονιών κατά 0,8%.

Επιπτώσεις υπάρχουν και στον χώρο της εκπαίδευσης, ένα απ' τα σημαντικότερα δικαιώματα του ανθρώπου. Με την οικονομική κρίση μειώνεται ο αριθμός των παιδιών που πηγαίνουν σχολείο. Αρκετά είναι τα παιδιά, τα οποία αναγκάζονται να απασχολούνται σε εργασίες που είναι ακόμα και επικίνδυνες για την ηλικία τους.

Τέλος, το σημαντικότερο αρνητικό είναι ότι η εγκληματικότητα σε τέτοιες περιόδους αυξάνεται. Συγκεκριμένα οι κλοπές πολλαπλασιάζονται ώστε να μπορέσουν οι άνθρωποι να ανταπεξέλθουν για να ζήσουν. Με αυτό τον τρόπο το σύστημα κοινωνικού ελέγχου αδυνατεί να καλύψει την κατάσταση που επικρατεί. Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν ότι με την οικονομική κρίση το κράτος κινδυνεύει να πτωχεύσει και το χειρότερο υφίσταται κίνδυνος εμφυλίου πολέμου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο: ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΣΤΟ ΑΤΟΜΟ.

Ως θεσμός η οικογένεια, συναντάται σε όλες τις κοινωνίες. Οι βασικές της λειτουργίες είναι η δημιουργία, η ανατροφή και η προετοιμασία της νέας γενιάς για την κοινωνική της ζωή. Η οικογένεια δημιουργείται συνήθως με το γάμο, ο οποίος προσδιορίζεται από το νόμο, τη θρησκεία και τις παραδόσεις της εκάστοτε κοινωνίας. Ο γάμος στην Ελλάδα μπορεί να είναι θρησκευτικός ή πολιτικός.

Η μορφή της οικογένειας εξαρτάται από παράγοντες όπως το περιβάλλον, η παράδοση, ο χαρακτήρας της οικονομίας και της ευρύτερης κοινωνίας.

Ένας ορισμός της οικογένειας, ο οποίος ήταν αποδεκτός για δεκαετίες ήταν ο εξής: «Η οικογένεια αποτελεί μία κοινωνική ομάδα, της οποίας τα μέλη κατοικούν στον ίδιο χώρο, έχουν οικονομική συνεργασία και επιδιώκουν την αναπαραγωγή».

Ένας πολύ νεότερος ορισμός της οικογένειας είναι: «η οικογένεια είναι μία σχετικά μικρή ομάδα συγγενών ή προσώπων με συγγενική σχέση που συγκατοικούν, η οποία αποτελείται από ένα τουλάχιστον ενήλικο άτομο και ένα εξαρτώμενο ανήλικο άτομο. Η ομάδα αυτή έχει ως κοινωνική αποστολή της την αναπαραγωγή, την κοινωνικοποίηση και ανατροφή των παιδιών, την αγάπη και τη συντροφιά μεταξύ των μελών, τον έλεγχο των ερωτικών σχέσεων και την οικονομική συνεργασία». Ο δεύτερος ορισμός, αντικατοπτρίζει τις αλλαγές του κοινωνικού ρόλου της γυναίκας στο σπίτι και στην εργασία καθώς και τη σύγχρονη κατάσταση της οικογένειας στη Ευρώπη και Αμερική. (Εγκέφαλος 2010)

2.1. ΟΙ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΟΝ ΘΕΣΜΟ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Οι οικονομικές αλλαγές των αναπτυσσόμενων κοινωνιών στο δεύτερο μισό του αιώνα μας, που σηματοδοτούνται με την επικράτηση του καταναλωτισμού και τις διαρθρωτικές αλλαγές στην αγορά εργασίας επέφεραν σημαντικές μεταβολές και ανακατατάξεις στη δομή, στις λειτουργίες, στη μορφή της οικογένειας, στους κοινωνικούς ρόλους των μελών της καθώς και στη διαδικασία μετάβασης και πέρασματος των νέων από την νεανική στην ενήλικη φάση της ζωής τους.

Οι αλλαγές αυτές έχουν ιδιαίτερη βαρύτητα στην Ελλάδα, στην οποία η οικογένεια ως κοινωνικός θεσμός και ως συναισθηματικό καταφύγιο κατέχει ακόμη και σήμερα σημαντικό

ρόλο και καθορίζει την ταυτότητα όλων των μελών. Ο τομέας της εργασίας μετά από μια περίοδο νηνεμίας, εισέρχεται σε ένα διάστημα αναταράξεων, με άμεσες επιπτώσεις στην επιτάχυνση των εξελίξεων. Είναι γνωστό εξάλλου ότι η αλλαγή του οικονομικού σκηνικού προκαλεί αλυσιδωτές αντιδράσεις σε όλα τα κοινωνικά φαινόμενα. (Παπάνης, 2015)

Οι Έλληνες αναπτύσσουν ισχυρούς οικογενειακούς δεσμούς επειδή εξακολουθούν να θεωρούν της οικογένεια ως μια από της σημαντικότερες αξίες στη ζωή τους. Υποστηρίζουν το θεσμό της οικογένειας περισσότερο από άλλους ευρωπαίους. (Βεργέτη, 2006).

Όσον αφορά τις σχέσεις γονέων παιδιών, η σημαντικότερη μεταβολή που έχει επέλθει συνδέεται με ιδεολογικές, κοινωνικές και πολιτιστικές μεταβολές. Η πατρική εξουσία έχει καταργηθεί και έχει αντικατασταθεί από την γονική μέριμνα και οι σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας έχουν εκδημοκρατιστεί (Βεργέτη, 2006).

Στη ροή του χρόνου οι λειτουργίες της οικογένειας έχουν υποστεί σοβαρές μεταβολές. Η οικογένεια δεν εκπληρώνει πλέον οικονομικές, πολιτικές και θρησκευτικές λειτουργίες, όπως συνέβαινε άλλοτε. Οι κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις που συνέβησαν στις βιομηχανικές και μεταβιομηχανικές κοινωνίες έχουν επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό κάθε μια και το σύνολο των λειτουργιών της οικογένειας. (Βεργέτη, 2006).

Από τις λειτουργίες της οικογένειας αυτές που έχουν υποστεί τη μεγαλύτερη μεταβολή είναι οι οικονομικές. Ενώ η οικογένεια λειτουργούσε ως παραγωγική μονάδα, της οποίας όλα τα μέλη μετείχαν στην εργασία και στην κατανάλωση, μετατράπηκε σε μονάδα κατανάλωσης. Η ικανότητα της και ο ενεργός ρόλος, της παραδοσιακής οικογένειας να είναι σε θέση να εξασφαλίζει την οικονομική ένταξη των μικτότερων μελών της, έχει σχεδόν πλήρως εξανεμιστεί. Οι μεταβολές στην αγορά εργασίας επηρέασαν τον ρόλο των γυναικών, των παιδιών, των ηλικιωμένων και επί της ουσίας την εξέλιξη του θεσμού της οικογένειας.

Οι ψυχολογικές λειτουργίες της οικογένειας που εξασφαλίζουν συναισθηματική αποδοχή, στοργή και στήριξη έχουν αποκτήσει μέγιστη σημασία για το σύγχρονο άτομο το οποίο είναι εκτεθειμένο στις κοινωνικές μεταβολές οι οποίες δημιουργούν σύγχυση και ανασφάλεια. Η εξασθένιση ή η εξάντληση των ψυχολογικών λειτουργιών μιας οικογένειας γίνεται αντιληπτή μέσα από τις οικογενειακές κρίσεις και αποτελεί μείζον ζήτημα οικογενειακής πολιτικής. Τέλος, οι λειτουργίες κοινωνικής μέριμνας και πρόνοιας της οικογένειας είναι αυξημένες προς τα μέλη που αδυνατούν να λειτουργήσουν αυτόνομα (ασθενείς, παιδιά, ηλικιωμένοι κτλ.) και έχουν περάσει σε εξειδικευμένους θεσμούς, όπως νοσοκομεία, ιδρύματα, παιδικοί σταθμοί (Βεργέτη, 2006).

Ο συνδυασμός του σκληρού ανταγωνισμού στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης και της ανεργίας διευκόλυνε την ενίσχυση των άτυπων μορφών απασχόλησης, όπως και την επιβολή δυσμενέστερων συνθηκών απασχόλησης αλλά και την αποδοχή τους από τους εργαζόμενους. Έτσι, η μερική απασχόληση, το ελαστικό ωράριο, η τηλεργασία, τα μακρά ωράρια, οι εναλλασσόμενες βάρδιες κλπ διαμορφώνουν ένα εργασιακό καθεστώς που δυσχεραίνει την καθημερινότητα της οικογενειακής, αλλά και της προσωπικής ζωής. (Μουσούρου, 2005).

Κάποια από τα βασικά αίτια που προξένησαν αυτές τις αλλαγές είναι:

α) Συμμετοχή στην αγορά εργασίας- οικονομική ανεξαρτησία των γυναικών

β) Πρόοδος ιατρικής επιστήμης (αντισύλληψη ή τεχνητή γονιμοποίηση)

γ) Η κοινωνική πολιτική και ιδιαίτερα η πολιτική για την οικογένεια (Κουκούλη, 2008).

Οι κοινωνιολόγοι επισημαίνουν ότι, παρά την κρίση που περνάει η οικογένεια, δεν υπάρχουν ενδείξεις αντικατάστασής της από κάποιο άλλο βασικό κοινωνικό θεσμό. Η ανθεκτικότητα του οικογενειακού θεσμού βασίζεται στην ανάγκη του ανθρώπου να διατηρήσει την ίδια την ανθρώπινη υπόστασή του κι αυτό δεν είναι δυνατό να το πετύχει χωρίς τη συγκινησιακή φόρτιση που αναπτύσσεται μέσα στις στενές οικογενειακές σχέσεις. Για να διατηρηθεί όμως ο οικογενειακός θεσμός απαιτείται η θεμελιακή αναμόρφωσή του (Κατάκη, 2008).

2.2. ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΖΩΗ

Η έννοια της καθημερινότητας στη διεθνή βιβλιογραφία έχει πολλούς ορισμούς και διαφορετικές ερμηνείες. Χωρίς όμως να μπορούμε να υπεισέλθουμε στις εξαιρετικά βαθιές αναλύσεις για το «τι εστί καθημερινότητα», θα προσεγγίσουμε έναν πιθανό ορισμό σύμφωνα με τον οποίο η καθημερινότητα δεν είναι αυτό που ο καθένας ατομικά έχει επιλέξει να διάγει το βίο του αλλά το ότι «διαφορετικές ομάδες ανθρώπων κάνουν κοινές επιλογές, ακολουθούν κοινές καθημερινές πρακτικές, δίνουν κοινές ερμηνείες, έχουν κοινά ήθη και αξίες, καθώς όλα καθορίζονται από την αέναη διαπλοκή των προσωπικών βιωμάτων (ατομική ιστορία) με την ευρύτερη συλλογική Ιστορία» (Μαυρίδης, 2004). Κατανοούμε λοιπόν ότι σε σχέση με την κοινωνικοοικονομική κρίση, οφείλουμε να δούμε σφαιρικότερα ποια από εκείνα τα κοινά

στοιχεία της (κυρίαρχης) καθημερινής πραγματικότητας έχουν αλλάξει και σε ποια επίπεδα έχουν συντελεστεί μεταβολές και ραγδαίες ανακατατάξεις.

Στην Ελλάδα η κοινωνικοοικονομική κρίση απεικονίζεται και μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον, το οποίο επηρεάζεται σημαντικά από τις μεταβολές που πραγματοποιούνται στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Η κρίση γίνεται δυσκολότερα διαχειρίσιμη και μη αντιμετωπίσιμη από τις οικογένειες εκείνες που δεν έχουν τη δυνατότητα, λόγω της κοινωνικής τους θέσης να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τις αλλαγές της σημερινής εποχής. Είναι ξεκάθαρο ότι οι οικογένειες με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο αντιμετωπίζουν σημαντικότερες δυσκολίες στον τρόπο αντιμετώπισης της κρίσης σε καθημερινό επίπεδο εξαιτίας της ανεπάρκειας τόσο των γνωστικών μέσων που διαθέτουν για μια περισσότερο αποτελεσματική και ορθολογική αντιμετώπιση των δυσχερειών, όσο και των υλικών αγαθών.

Τα προβλήματα, πιο αναλυτικά με τα οποία, έρχεται αντιμέτωπη σήμερα η σύγχρονη οικογένεια είναι πολύπλοκα και πολυσύνθετα. Πολλές οικογένειες, λόγω περικοπής των εισοδημάτων τους, αλλάζουν αισθητά τον τρόπο ζωής τους, είτε επιλέγοντας κατοικίες με λιγότερες δαπάνες ενοικίων ή εξόδων συντήρησης, είτε μετακομίζοντας σε φθηνότερες γειτονίες. Σε κάποιες περιπτώσεις, επιστρέφουν στις πατρογονικές εστίες και στους τόπους καταγωγής σε μια προσπάθεια να μειώσουν αισθητά τα έξοδα διαμονής. Άλλες οικογένειες πάλι, αλλάζουν σημαντικά το καταναλωτικό τους προφίλ, επιδιώκοντας μείωση των δαπανών διαβίωσης. Αναζητούν τις εκπτώσεις, τις οικονομικές προσφορές και τις χαμηλές τιμές στην αγορά και στο διαδίκτυο, βγαίνουν λιγότερες φορές έως και καθόλου για φαγητό, σινεμά ή ποτό, αγοράζουν αποκλειστικά τα απαραίτητα και μόνο όταν έχουν χρήματα διαθέσιμα αποφεύγοντας τις αγορές μέσω πιστωτικών καρτών όπως πολλές φορές συνέβαινε στο παρελθόν. Ακόμα οι διακοπές φαντάζουν σαν πολυτέλεια, δεν καλούν στο σπίτι φίλους, αποφεύγουν τις κοινωνικές συναναστροφές για να μην μπαίνουν σε περιττά έξοδα, μειώνουν τις μετακινήσεις τους και γενικά ό,τι σχετίζεται με εξόδους για διασκέδαση και κοινωνικές συναναστροφές. Επίσης μερικές φορές, προχωρούν και σε μειώσεις δαπανών οι οποίες αφορούν στην εκπαίδευση των παιδιών τους (ξένες γλώσσες, φροντιστήρια) ή στο ρουχισμό της οικογένειας, και σε κάποιες περιπτώσεις υποβαθμίζουν ακόμα και ολόκληρο το διατροφικό μοντέλο της οικογένειας (π.χ κατανάλωση υποκατάστατων αγαθών ή αγαθών «δεύτερης κατηγορίας» κλπ). Αξιοσημείωτο είναι επίσης, ότι πολλές οικογένειες οι οποίες αδυνατούν να αντεπεξέλθουν στα πάγια έξοδα διαβίωσης υιοθετούν ακόμα πιο οδυνηρές επιλογές, καταφεύγοντας είτε στο δανεισμό και την ελεημοσύνη φίλων και συγγενών, είτε στις κοινωνικές υπηρεσίες που παρέχουν οι Δήμοι, οι μη κυβερνητικές οργανώσεις, η

εκκλησία, διάφοροι φιλανθρωπικοί φορείς και οργανισμοί. Αναφερόμαστε σε νοικοκυριά, που είτε είναι υπερχρεωμένα, είτε έχουν χάσει σημαντικό μέρος της περιουσίας τους λόγω κατασχέσεων και χρεοκοπίας.

Είναι φανερό ότι οι αρνητικές επιπτώσεις της κρίσης στην οικογένεια στο μεγαλύτερο μέρος τους, προκαλούνται από τη μείωση των εισοδημάτων η οποία κατά κανόνα οφείλεται είτε στη δραματική μείωση του μισθού (ή άλλων πηγών εισοδημάτων) είτε στην απώλεια μιας θέσης εργασίας. Χωρίς αμφιβολία η μείωση του οικογενειακού εισοδήματος, η οποία μπορεί να οφείλεται είτε στην ανεργία, είτε στις περικοπές μισθών, είτε σε άλλους λόγους, έρχεται να αναδείξει και να εντείνει ήδη υπάρχουσες προβληματικές καταστάσεις με επακόλουθα τις διαπροσωπικές συγκρούσεις, το άγχος, την αρνητική διάθεση, την ανασφάλεια, την ψυχική απομάκρυνση του ενός από τον άλλον. Σε κάποιες περιπτώσεις μάλιστα, η αρνητική αυτή κατάσταση μπορεί να επιτείνει την αντιπαλότητα και τη σύγκρουση μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον, την ασυνεννοησία, τις ψυχικές διαταραχές, την ενδοοικογενειακή βία και ειδικότερα τη βίαιη συμπεριφορά απέναντι στα παιδιά, τη χρήση ψυχοτρόπων ουσιών, τον αλκοολισμό και τη χρήση ναρκωτικών ουσιών, την υιοθέτηση προβληματικών συμπεριφορών (π.χ τζόγος, στοιχήματα, άλλες άνομες πράξεις κ.λπ).

Ως λογική συνέπεια των καταστάσεων αυτών, το οικογενειακό περιβάλλον βιώνει καταστάσεις άγχους, έντασης και αποξένωσης με αποτέλεσμα σε κάποιες περιπτώσεις να οδηγείται στην πλήρη αποδιοργάνωση και τη διάλυση. Ως επακόλουθο μιας τέτοιας κατάστασης είναι η αύξηση του αριθμού των διαζυγίων, ή η δημιουργία άλλων μορφών οικογενειακής συμβίωσης (π.χ μονογονεϊκές οικογένειες, ελεύθερη συμβίωση κ.ά.), ή άλλες φορές τη συμβατική διατήρηση ενός γάμου λόγω οικονομικής αδυναμίας των γονιών να πάρουν διαζύγιο. Είναι αυτονόητο λοιπόν, πως σε όλες τις περιπτώσεις οι σχέσεις των ανθρώπων τραυματίζονται και η ψυχολογική αποξένωση διαλύει την καθημερινότητα όλων των μελών μιας οικογένειας. Επίσης, κάτι που δεν γίνεται κάποιες φορές άμεσα αντιληπτό, είναι ότι αποδυναμώνεται διαρκώς η εικόνα και το πρότυπο μιας φυσιολογικής ζωής, κυρίως στα μάτια των παιδιών, αφού πολλές φορές τα παιδικά μάτια γίνονται μάρτυρες προβληματικών καταστάσεων και αρνητικών συμπεριφορών μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον.

2.3. ΟΙ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΟΝ ΕΡΓΑΣΙΑΚΟ ΒΙΟ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥΣ

Η κοινωνικοοικονομική κρίση έχει επηρεάσει άμεσα το χώρο της απασχόλησης και ιδιαίτερα τις εργασιακές σχέσεις που τον διέπουν. Η ανάλυση του συνόλου των μεταβολών που έχουν επέλθει τα τελευταία χρόνια, δεν είναι θέμα της παρούσης τοποθέτησης, όμως είναι σημαντικό να τονίσουμε ορισμένες σημαντικές αλλαγές που έχουν προκληθεί λόγω των ραγδαίων ανακατατάξεων σε ολόκληρο το εργασιακό τομέα. Πιο συγκεκριμένα, οι αλλαγές αυτές οι οποίες έχουν σχέση με πρακτικές όπως η μείωση των μισθολογικών απολαβών, η κατάργηση θέσεων απασχόλησης, η υπαγωγή χιλιάδων υπαλλήλων σε καθεστώς διαθεσιμότητας και μετακίνησης, οι αλλαγές στο πλαίσιο που ρυθμίζει τις εργασιακές σχέσεις για το καθεστώς των συλλογικών διαπραγματεύσεων, οι απολύσεις, οι αποζημιώσεις και οι διαδικασίες συνταξιοδότησης, καθώς και η απώλεια κεκτημένων κοινωνικών και εργασιακών δικαιωμάτων, δημιουργούν ένα ιδιαίτερα ανασφαλές και αβέβαιο περιβάλλον για όλους. Συγχρόνως, η αμφισβήτηση της αξίας και της κοινωνικής αποτελεσματικότητας των δημόσιων πολιτικών μέσα από την τάση για ενίσχυση της ιδιωτικοποίησης βασικών πυλώνων της δημόσιας σφαίρας δημιουργεί το προφίλ μιας κοινωνίας που η απότομη και βίαιη αλλαγή των κοινωνικών της δομών προκαλεί πολύ μεγάλο ψυχικό έλλειμμα και αίσθημα ανασφάλειας στους πολίτες της.

Ευνόητο είναι, ότι η εσωτερίκευση αυτού του αρνητικού κλίματος και συναισθήματος, είναι μια ιδιαίτερα πολύπλοκη διαδικασία η οποία απαιτεί ψυχραιμία και κυρίως ορθολογισμό και εκλογίκευση ως προς την αντιμετώπισή της. Δυστυχώς πολλοί συμπολίτες μας και κυρίως οι κοινωνικά, οικονομικά και πολιτισμικά ασθενέστεροι, δεν είναι σε θέση να αντιμετωπίσουν και να ανταπεξέλθουν δυναμικά στις «απώλειες» και στις κοσμογονικές αλλαγές που επιβάλλει η κρίση, με αποτέλεσμα την είσοδό τους στο κοινωνικό περιθώριο, τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Οι επιπτώσεις των αλλαγών αυτών, εκτός από το έντονο ψυχολογικό άγχος που προκαλούν, μεγαλώνουν το αίσθημα της φοβίας και της ανασφάλειας για το μέλλον, με συνέπεια το άγχος και η απαισιοδοξία να κυριεύουν τη ζωή των ανθρώπων.

Συγχρόνως, ο τομέας της απασχόλησης μεταβάλλεται σ' έναν ιδιαίτερα ανταγωνιστικό χώρο, στον οποίο δημιουργούνται ευνοϊκές συνθήκες για την ανάπτυξη φαινομένων εκμετάλλευσης και νοσηρού ανταγωνισμού με συνέπεια την απώλεια της κοινωνικής αλληλεγγύης μέσα στους χώρους εργασίας. Είναι σαφές ότι μέσα σε τέτοιες συνθήκες είναι πολύ δύσκολο να αναπτυχθούν υγιείς επιχειρηματικές δυνάμεις οι οποίες θα συμβάλλουν στην ανάπτυξη και την κοινωνική συνοχή. Τα φαινόμενα αυτά σε συνδυασμό με

την αύξηση της ανεργίας, την αδυναμία των νέων να βρουν απασχόληση αντίστοιχη με τα προσόντα που διαθέτουν, τη μετανάστευση των πτυχιούχων, καθώς και τις αρνητικές εκτιμήσεις για την πορεία της ελληνικής οικονομίας συνολικότερα, δημιουργούν το πλέγμα ενός προβληματικού κοινωνικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο οι πολίτες δυσανασχετούν καθημερινά. Προσθέτοντας κανείς και τις φορολογικές επιβαρύνσεις των εργαζομένων με βάση το πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής, είναι σίγουρο πως το φορτίο που έχουν επωμιστεί οι Έλληνες εργαζόμενοι είναι εξαιρετικά βαρύ.

2.4. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Στη σημερινή εποχή, οι σχέσεις των ανθρώπων είναι χωρίς αμφιβολία δύσκολες, τόσο στη δημιουργία τους, όσο και στη διατήρησή τους. Η δυσκολία αυτή διογκώνεται στο πλαίσιο του γάμου, όπου η πολυπλοκότητα μεγαλώνει και οι αντικειμενικές δυσκολίες αυξάνονται.

Στην οικογένεια η επικοινωνία μπορεί να θεωρηθεί ως ένα σύνολο κανονιστικών πλαισίων, τα οποία διοχετεύουν πληροφορίες, μεταβιβάζουν συναισθήματα και ορίζουν τους στόχους της οικογένειας. Η επικοινωνία υπάρχει για να μειώνει την απροσδιοριστία και την αποξένωση. Οι οικογένειες με ισχυρούς δεσμούς δε χρησιμοποιούν επικριτικές φράσεις, ενισχύουν την εποικοδομητική ακρόαση και εδραιώνουν διαδικασίες, που διευκολύνουν τη συνδιαλλαγή. Ακόμα, δε θυσιάζουν το ποιοτικό μέρος της επικοινωνίας με τα υπόλοιπα μέλη της, ανεξάρτητα από τη φόρτιση της μέρας.

Το σύστημα της οικογένειας, ανάλογα με το είδος και τη φύση της επικοινωνίας, διακρίνεται σε κλειστό, ανοιχτό και απροσδιόριστο. Στην πρώτη περίπτωση υπάρχουν συγκεκριμένοι τρόποι και κανόνες, καθώς και προσδιορισμένα όρια. Για παράδειγμα, τα παιδιά πρέπει να υιοθετούν προκαθορισμένα λεκτικά σχήματα και εκφράσεις, να αποφεύγουν θέματα ταμπού ή να τηρούν την ιεραρχική σειρά στη λήψη αποφάσεων. Στη δεύτερη περίπτωση, δηλαδή η οικογένεια ως ανοιχτό σύστημα, συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο: Όλα είναι ελεύθερα προς συζήτηση, τα όρια δυσδιάκριτα και ελαστικά, ανάλογα με την περίπτωση, ενώ η ιεραρχία δεν παίζει σημαντικό ρόλο. Ενώ στην τρίτη περίπτωση, στις απροσδιόριστες οικογενειακές μορφές επικοινωνίας η αλληλεπίδραση καθορίζεται με τυχαίο και στιγμιαίο τρόπο.

Το είδος της οικογένειας, η ποιότητα της επικοινωνίας και οι συνέπειες της αποτελεσματικότητάς της, είναι ορατά, στην ανατροφή των παιδιών, στην ικανότητά τους να εκφράζουν ελεύθερα και χωρίς ενοχές τη γνώμη τους, στα ιδανικά, στις επιλογές και εναλλακτικές που παρουσιάστηκαν και στις ευκαιρίες ανάπτυξης των πτυχών της προσωπικότητάς τους. Συγχρόνως, μπορεί να επηρεάσει το σεβασμό των παιδιών στις οικογενειακές παραδόσεις, στην κουλτούρα και τα έθιμα που θα διατηρηθούν στην επόμενη γενιά, αλλά κυρίως στην αυτοεκτίμηση των απογόνων. Οι οικογένειες, οι οποίες μέσω της επικοινωνίας, επιλύουν επιτυχώς τα προβλήματά τους, διδάσκουν στα παιδιά τρόπους συμπεριφοράς και πρότυπα για ανάλογες περιστάσεις εκτός οικογενειακού πλαισίου. Η ανοιχτή οικογένεια συσχετίζεται με λιγότερη επιθετικότητα κατά την εφηβεία και ομαλότερες διαπροσωπικές σχέσεις. (Παπάνης, 2015)

Το να υπάρχουν σε μια οικογένεια, υγιείς και λειτουργικές σχέσεις που βασίζονται στην εμπιστοσύνη, την ειλικρίνεια, τον σεβασμό και την αλληλοβοήθεια, αποτελούν προϋπόθεση για να μπορέσει η οικογένεια να αντέξει τις δονήσεις που βιώνει ως δομή και ταυτόχρονα να λειτουργήσει περιεκτικά για τα μέλη της, αγκαλιάζοντάς τα και μεταβάλλοντας τα αρνητικά τους συναισθήματα μέσω της διανοητικής και συναισθηματικής επεξεργασίας τους.

Οι ποιοτικές σχέσεις της οικογένειας και το ύψος του βαθμού τους, είναι αυτό που τελικά καθορίζει την αντοχή και την αποτελεσματικότητά της στην αντιμετώπιση μίας κρίσης. Όμως, στις περισσότερες σύγχρονες οικογένειες, οι σχέσεις δεν γίνονται αντικείμενο ψυχικής επένδυσης και φροντίδας από τα μέλη τους, αλλά αφήνονται στην τύχη τους. Με αποτέλεσμα να μην δημιουργούνται βαθύτεροι και ουσιαστικότεροι δεσμοί που προάγουν και ενισχύουν το αίσθημα ευθύνης σε κάθε μέλος και την αλληλεγγύη. Έτσι, η οικογένεια μένει έκθετη και ευάλωτη στις εξωτερικές δυσμενείς πιέσεις, που τελικά μεταφέρονται από το κοινωνικό περιβάλλον στο εσωτερικό της, πλήττοντας τον οικογενειακό ιστό και τραυματίζοντας τις ήδη εύθραυστες και ελλειμματικές ενδοοικογενειακές σχέσεις.

Η παραμέληση των οικογενειακών σχέσεων, έχει άμεση σχέση βέβαια, με τον σύγχρονο τρόπο ζωής που ανέδειξε ως ανώτερη αξία και πρωταρχικό σκοπό στη ζωή την υλική ευημερία. Και αφού η οικογένεια είναι, το κύτταρο της κοινωνίας, η εμμονή για την απόκτηση υλικών αγαθών και την εξασφάλιση του ανώτερου δυνατού βιοτικού επιπέδου, επηρέασε καθοριστικά και την οικογενειακή δομή και το σύστημα αξιών της. Για παράδειγμα, η ικανότητα ενός άντρα να είναι στοργικός σύζυγος και καλός πατέρας ερχόταν σε δεύτερη μοίρα, αρκεί να κέρδιζε όσα χρειαζόνταν για να ικανοποιεί τις υλικές απαιτήσεις της οικογένειάς του. Το να ικανοποιεί με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τις υλικές απαιτήσεις

της οικογένειας καθόριζε σχεδόν αποκλειστικά την αξία του ως μέλους της οικογένειας και της κοινωνίας, αλλά και σε ατομικό επίπεδο την ίδια την αυτοεκτίμησή του.

Μέσα σε ένα τέτοιο σύστημα αξιών, η συναισθηματική εγγύτητα, το ουσιαστικό ενδιαφέρον και η προσπάθεια κατανόησης και αποδοχής του άλλου, έχασαν την πρωταρχική τους σημασία, δίνοντας την θέση τους στον εγωισμό, τον ανταγωνισμό και την απληστία, τόσο σε επίπεδο οικογένειας όσο και κοινωνίας. Και όταν, λόγω αντικειμενικών συνθηκών, τα υλικά αγαθά παύουν να υπάρχουν σε πληθώρα, ο αγώνας χάνει τον σκοπό του και το υπάρχον σύστημα αξιών κλονίζεται συθέμελα. Ο βασιλιάς μένει γυμνός. Όπως ακριβώς και η οικογένεια, η οποία απογυμνωμένη πλέον από τις υλικές αναφορές της, καλείται να κοιτάξει εντός του πλαισίου της για να επαναπροσδιορίσει τις αξίες της, να αναζητήσει νέα νοήματα και να επανεπενδύσει στις σχέσεις τις οποίες μέχρι τώρα είχε βάλει στην άκρη, αναζητώντας την ευτυχία σε πράγματα εφήμερα και ευμετάβλητα. Πράγματα τα οποία σε αντίθεση με την αγάπη και την αφοσίωση, δεν αντέχουν στις κρίσεις. (Πρώτο Θέμα 2012)

2.5. ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Η περίοδος παρατεταμένης κρίσης που διανύουμε, συρρικνώνει τα οικογενειακά εισοδήματα συρρικνώθηκαν πολλές φορές έως και 50% ή κάποιες άλλες τα εξαφανίζουν. Συναντά κανείς οικογένεια με δύο γονείς άνεργους, τη στιγμή που οι φορολογικές επιβαρύνσεις αυξάνονται με συνέπεια μερικές οικογένειες να αδυνατούν να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα για τη σίτιση. Είναι πολύ σημαντικό σε μια κοινωνία, να μην υπάρχει ούτε ένας συνάνθρωπός μας που να στερείται αξιοπρεπούς σίτισης, αξιοπρεπούς στέγασης και πλήρους ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης. Αυτή η κοινωνική ευαισθησία ξεκινά σε μια υγιή κοινωνία μέσα από την οικογένεια. Το στοιχείο της αλληλεγγύης αναπτύσσεται περισσότερο από οπουδήποτε αλλού στις πολύτεκνες οικογένειες.

Όσον αφορά την συγκατοίκηση των ενήλικων παιδιών με τους γονείς τους φάνηκε ότι οι νέοι στην Ευρώπη καθυστερούν την αναχώρησή τους από την οικογενειακή στέγη, παντρεύονται σε μεγαλύτερη ηλικία, αποκτούν λιγότερα παιδιά, τα οποία γεννούν σε μεγαλύτερες ηλικίες. Όμως, οι νέοι και οι νέες στη χώρα μας καθυστερούν σε μεγαλύτερο βαθμό την αναχώρησή τους από την πατρική στέγη, λίγοι ζουν μόνοι τους ή δημιουργούν μόνιμη σχέση. Η αναχώρηση από την πατρική στέγη πραγματοποιείται για τα κορίτσια

νωρίτερα και συνδέεται κυρίως με τη δημιουργία οικογένειας και όχι με την ανεξάρτητη διαβίωση.

Σημαντική επίδραση στην ψυχική υγεία ενηλίκων και παιδιών έχει η παρατεταμένη οικονομική κρίση που βιώνει η Ελλάδα, σύμφωνα με στοιχεία που παρουσιάστηκαν πρόσφατα στο συνέδριο «Η κατάσταση της ψυχιατρικής των παιδιών και των εφήβων στην Ελλάδα της κρίσης» από τον Δημήτρη Κ. Αναγνωστόπουλο, αναπληρωτή καθηγητή Παιδοψυχιατρικής και την Δρ Ευγενία Σουμάκη, παιδοψυχίατρο, επιστημονική διευθύντρια της Διαγνωστικής και Θεραπευτικής Μονάδας «Σπύρος Δοξιάδης». Ακόμα μια πρόσφατη επιδημιολογική έρευνα αποδεικνύει την υψηλή θετική συσχέτιση ανάμεσα στην εκδήλωση επιθυμίας θανάτου και την ανεργία, αλλά και την εμφάνιση σοβαρής ψυχοπαθολογίας σε σχέση με την ανεργία. Αναλυτικότερα, ένας στους έξι έλληνες, ηλικίας 18-70 ετών, έχει αναπτύξει κλινικά σημαντική ψυχοπαθολογία και ένας στους δώδεκα (600.000) σοβαρή ψυχοπαθολογία. Επίσης, από την ανάλυση των τηλεφωνικών κλήσεων στη Γραμμή Παρέμβασης για την αυτοκτονία 1018, προκύπτει αύξηση των κλήσεων για βοήθεια κατά 70%, ενώ το παράλληλα έχουμε ταυτόχρονη αύξηση των ποσοστών των αυτοκτονιών αντίστοιχα.

Αξιοσημείωτο όμως είναι ότι, το 75% του πληθυσμού που εμφανίζουν κάποιου είδους ψυχοπαθολογία δεν λαμβάνουν κάποιου είδους θεραπεία για το πρόβλημα. Οι σημαντικότεροι πυλώνες του ελληνικού κράτους, η Παιδεία, η Υγεία και η Κοινωνική Πρόνοια, υφίστανται κατά προτεραιότητα τις αρνητικές συνέπειες. «Όλα αυτά συμβάλλουν στην σημαντική αύξηση της ψυχιατρικής νοσηρότητας στο σύνολό της. Ιδιαίτερα έχει δειχθεί η σημαντική αύξηση της κατάθλιψης και των αποπειρών αυτοκτονίας και της αυτοκτονίας και η συσχέτιση τους με την ανεργία και την εργασιακή ανασφάλεια. Επίσης υπάρχει άμεση συσχέτιση ανάμεσα στο πλούτο μιας χώρας με το επίπεδο της ψυχικής υγείας του πληθυσμού», επισημαίνουν οι ειδικοί.

Στα πλαίσια του Παγκόσμιου Συνεδρίου Ψυχικής Υγείας που διοργανώθηκε στην Αθήνα από 2 έως 6 Σεπτεμβρίου 2009, τονίστηκε ότι, τα αποτελέσματα των ερευνών είναι ιδιαίτερα ανησυχητικά. Υπολογίζεται ότι το 50% των ψυχικά ασθενών που έχουν επισκεφθεί υπηρεσίες Πρωτοβάθμιας Φροντίδας Υγείας παραμένουν χωρίς διάγνωση εξαιτίας της ανεπαρκούς εκπαίδευσης των γενικών ιατρών να διαγνώσουν ψυχικά νοσήματα και της γενικότερης δυσκολίας αναγνώρισης των συμπτωμάτων. Βέβαια πολλές φορές τα ψυχικά νοσήματα εκδηλώνονται με σωματικά συμπτώματα, κάτι που παραπλανά τους ιατρούς (αϋπνίες, πονοκέφαλοι κ..λ.π.). Βασικό πρόβλημα είναι όμως ότι το Σύστημα Υγείας

αδυνατεί να συνδέσει τη σωματική με τη ψυχική υγεία, με αποτέλεσμα η τελευταία να μένει αθεράπευτη.

Κατά συνέπεια λοιπόν, με αφορμή την Οικονομική Κρίση, εμφανίζονται με μεγάλη συχνότητα περιστατικά άγχους, κατάθλιψης, κρίσεων πανικού και ψυχοσωματικών συμπτωμάτων, κάτι που συνδέεται με την αβεβαιότητα εργασίας, την αδυναμία εκπλήρωσης οικονομικών υποχρεώσεων και το ευρύτερο κλίμα ανασφάλειας που επικρατεί.

Μελέτες δείχνουν πως η απώλεια της εργασίας επιφέρει ψυχολογικές συνέπειες όμοιες με αυτές της απώλειας αγαπημένου προσώπου ή του διαζυγίου- χωρισμού (πένθος, σοκ, δυσκολία αποδοχής) και απαιτείται η ανάλογη προσοχή και υποστήριξη.

2.6. ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ

Πολλές μελέτες δηλώνουν αύξηση του στρες σε περιόδους οικονομικής κρίσης το οποίο έχει αντίκτυπο στην οικογενειακή ζωή και στις σχέσεις μεταξύ των μελών της. Ενώ ειδικοί επιστήμονες υποστηρίζουν, πως οι αντιδράσεις σε αυτές τις οικονομικές πιέσεις προσιδιάζουν από ψυχολογική άποψη στα συμπτώματα που παρατηρείται ότι ακολουθούν φυσικές καταστροφές, όπως σεισμοί, τυφώνες, πλημμύρες ή τρομοκρατικές επιθέσεις. Για το λόγο αυτό, η μείωση του στρες και η προαγωγή της ψυχικής υγείας για τα άτομα που επηρεάζονται άμεσα ή έμμεσα από την οικονομική κρίση στην παρούσα φάση είναι τόσο απαραίτητη όσο και για άτομα που έχουν υπάρξει θύματα φυσικών ή μη καταστροφών.

Η γενίκευση και η επιδείνωση της οικονομικής κατάστασης και κατ' επέκταση των οικονομικών των νοικοκυριών, βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με την ποιότητα της ζωής των παιδιών. Πρέπει να έχουμε υπόψη μας, ότι η φτώχεια αποτελεί έναν κρίσιμο παράγοντα για την πλήρη ανάπτυξη των δυνατοτήτων και τη εξασφάλιση της υγείας και ευημερίας των παιδιών τόσο κατά την παιδική ηλικία, όσο και στα ενήλικα στάδια της ζωής. Βέβαια η σχετική φτώχεια διαφοροποιείται από την απόλυτη όσον αφορά την ένταση και τις δυσμενείς συνέπειες, παρόλα αυτά, προκαλεί πολλά προβλήματα. Είναι ιδιαίτερα ανησυχητικό, λοιπόν, ότι σύμφωνα με στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ) για την Ευρωπαϊκή Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης 2009, το 23,7% των παιδιών ηλικίας 0-17 ετών ζούσαν σε συνθήκες φτώχειας. Δηλαδή, περίπου 500.000 παιδιά στην Ελλάδα, περίπου 1 στα 5 (δεν συμπεριλαμβάνονται τα παιδιά των «παράνομων» μεταναστών). Ιδιαίτερα έντονο εμφανίζεται το πρόβλημα για τα παιδιά που διαβιούν σε μονογονεϊκές οικογένειες (το 33,4% των μονογονεϊκών νοικοκυριών ζει σε συνθήκες φτώχειας). Από τότε μέχρι τώρα η

κατάσταση έχει χειροτερέψει καθώς η κρίση έχει επεκταθεί ανησυχητικά με αποτέλεσμα την αύξηση αυτών που δεν μπορούν να καλύψουν τις βασικές βιοποριστικές ανάγκες.

Δυστυχώς από τα δραματικά επακόλουθα της οικονομικής κρίσης είναι ότι ένας αυξανόμενος αριθμός άνεργων γονέων ζητά οικονομική βοήθεια και σε μικρότερο βαθμό τη φιλοξενία παιδιών σε δημόσια ιδρύματα παιδικής προστασίας ή σε ιδιωτικές δομές φροντίδας, όπως αυτές των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων και της Εκκλησίας, μέχρι να μπορέσουν να βρουν δουλειά και να ορθοποδήσουν. Ακόμα, μια άλλη συνέπεια της οικονομικής κρίσης που εμφανίστηκε είναι το θέμα του υποσιτισμού παιδιών. Πολλοί γονείς δεν μπορούν να βασίζονται στην ευρύτερη οικογένεια που παραδοσιακά στήριζε καθώς αυτή, δεν μπορεί πλέον να ανταποκριθεί στον ίδιο βαθμό οικονομικά. Αισιόδοξο όμως είναι το γεγονός, ότι κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης αυξήθηκε η εθελοντική προσφορά υπηρεσιών, ιδιαίτερα προς τα παιδιά, και αυτή η μορφή κοινωνικής συνοχής είναι εξαιρετικά ελπιδοφόρα.

Η ανεργία ή το ανασφαλές αύριο της μαμάς ή του μπαμπά, οι μειώσεις μισθών και επιδομάτων, οι τιμές που συνεχώς ανεβαίνουν και τα δάνεια που δεν αποπληρώνονται έγκαιρα, έχουν δημιουργήσει ένα διαφορετικό τρόπο ζωής για τα παιδιά. Οι γονείς ή ο γονιός δεν μπορούν πλέον να προσφέρουν τα ίδια υλικά αγαθά στα παιδιά τους, υπάρχει μείωση ή ακόμα και διακοπή συνηθειών που είχαν γίνει μέρος της ζωής τους, όπως εξωσχολικές δραστηριότητες και ψυχαγωγία. Ακόμα, τα παιδιά μπορεί να έρθουν αντιμέτωπα με την αλλαγή της συμπεριφοράς των γονιών τους και ενδεχόμενα, αν είναι σε ηλικία που δεν μπορούν να κατανοήσουν τα αίτια, να θεωρούν και τον εαυτό τους υπεύθυνο για την κατάσταση.

Η μεγαλύτερη έγνοια πολλών γονέων, είναι πώς θα διατηρήσουν ανέπαφο τον τρόπο ζωής των παιδιών τους ακόμη κι αν αυτός ήταν συχνά εντελώς ασύμβατος με την πραγματική οικονομική κατάσταση της οικογένειας. Όσον αφορά τα παιδιά, το στρες είναι συνδεδεμένο με μαθησιακές δυσκολίες και προβλήματα συμπεριφοράς, ενώ επηρεάζει το ανοσοποιητικό σύστημα, αφήνοντας τα παιδιά εκτεθειμένα στην εκδήλωση χρόνιων νοσημάτων στην παρούσα και τη μετέπειτα ζωή τους.

Σε διερεύνηση των προβλημάτων που έχει δημιουργήσει η κρίση στις ελληνικές οικογένειες προχώρησε το Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής (ΕΠΨΥ), μέσα από την «Πανελλήνια έρευνα για τις συμπεριφορές που συνδέονται με την υγεία των εφήβων μαθητών». Η έρευνα διεξάγεται στο πλαίσιο του διεθνούς προγράμματος «Health Behaviour in School-Aged Children» (HBSC, www.hbsc.org) υπό την αιγίδα του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας.

Η πανελλήνια έρευνα στους μαθητές εφηβικής ηλικίας για συμπεριφορές που συνδέονται με την υγεία (Έρευνα HBSC/WHO) έχει αναγνωριστεί διεθνώς ως μια έγκυρη πηγή πληροφοριών για τα θέματα της εφηβείας η οποία προσφέρει πολύτιμες κατευθύνσεις στον τομέα της πρόληψης σε επαγγελματίες, πολιτικούς, γονείς, ενώ βοηθά να κατανοηθούν καλύτερα οι αλλαγές στον τρόπο ζωής των νέων μέσα στο πλαίσιο του συνεχώς μεταβαλλόμενου κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος στο οποίο ζουν.

Η έρευνα που επαναλαμβάνεται κάθε τέσσερα χρόνια, είναι θεσμός σε περισσότερες από 40 χώρες, με τα αποτελέσματα αυτής να συμβάλλουν στη δημιουργία πολιτικών και στρατηγικής πρόληψης για τους εφήβους και τους κινδύνους που αντιμετωπίζουν. Στην Ελλάδα, η έρευνα πραγματοποιείται από το ΕΠΠΨΥ με την επιστημονική ευθύνη της Ομοτ. Καθηγήτριας του Πανεπιστημίου Αθηνών, Α. Κοκκέβη.

Τα κύρια ευρήματα της έρευνας ήταν: Από το 1998 στο 2014 έχει διπλασιαστεί το ποσοστό των εφήβων που αναφέρουν ότι ζουν σε μονογονεϊκή οικογένεια (από 5,5% σε 11,8%). Το 2014 το ποσοστό των εφήβων που ανέφεραν ότι οι γονείς τους είναι άνεργοι και ψάχνουν για δουλειά ήταν διπλάσιο (14,6%) συγκριτικά με το 2010 (6,8%) και πενταπλάσιο συγκριτικά με το 2002 (3,2%). Διαχρονικά, από το 1998 στο 2006 παρατηρήθηκε τάση αύξησης του ποσοστού των εφήβων που θεωρούσαν την οικονομική κατάσταση της οικογένειάς τους ως καλή, ενώ τα επόμενα χρόνια το ποσοστό μειώθηκε με το 2014 να φτάνει στα χαμηλότερα επίπεδα διεξαγωγής της έρευνας. Αυξήθηκε επίσης ο αριθμός των εφήβων που αναφέρουν ότι οι γονείς τους είναι άνεργοι. Το ποσοστό των εφήβων που ανέφεραν το 2014 ότι ο πατέρας ή/και η μητέρα δεν εργαζόταν και έψαχνε για δουλειά ήταν διπλάσιο (14,6%) συγκριτικά με το 2010 (6,8%) και πενταπλάσιο συγκριτικά με το 2002 (3,2%).

Αξιοσημείωτο ποσοστό των εφήβων ανέφεραν το 2014 ότι λόγω της οικονομικής κρίσης σταμάτησαν να πηγαίνουν διακοπές (27,9%) ενώ παράλληλα παρατηρήθηκε αύξηση στους καυγάδες και στις εντάσεις στην οικογένεια (27,3%). Τέλος, σχετικά με τον γονεϊκό έλεγχο, οι δύο στους 5 εφήβους απάντησαν ότι ο πατέρας δε γνωρίζει ποιοι είναι οι φίλοι τους (43,2%) ή τι κάνουν στον ελεύθερο χρόνο τους (39,4%) ή που ξοδεύουν το χρήματά τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.

3.1. ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΚΡΙΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Προσεγγίζοντας το φαινόμενο της κρίσης, διαπιστώνουμε ότι ο ορισμός της ενέχει πολλές ερμηνείες αλλά και διαστάσεις. Ως εκ τούτου είναι εξαιρετικά δύσκολο αλλά και ρινοκίνδυνο να περιοριστούμε σε στενά πλαίσια ερμηνείας. Παρόλα αυτά, γενικά, μπορούμε να πούμε ότι η κρίση σε ένα κοινωνικό πλαίσιο είναι η παρουσία της απειλής και της αστάθειας που σχετίζονται με οικονομικά, πολιτικά, αξιών, στρατιωτικά, οικολογικά και άλλα προβλήματα της κοινωνίας.

Οι Rosenthal και Rijnenburg (1991) πιστεύουν ότι: «η κρίση σχετίζεται με τις καταστάσεις που χαρακτηρίζονται από σοβαρή απειλή, αβεβαιότητα και την αίσθηση του επείγοντος».

Οι περισσότερες κρίσεις ανήκουν στο φυσιολογικό φάσμα των εμπειριών της ζωής που οι περισσότεροι άνθρωποι αναμένεται να συναντήσουν και από όπου οι περισσότεροι θα μπορέσουν να αντεπεξέλθουν χωρίς τη βοήθεια κάποιου ειδικού.

Διακρίνονται σε:

- **Εξελικτικές Κρίσεις:** Πρόκειται για τις μεταβάσεις ανάμεσα στα στάδια της ζωής (γέννηση, ενηλικίωση, γάμος, γηρατειά, θάνατος). Είναι κρίσεις γιατί μπορεί να είναι περίοδοι έντονου και παρατεταμένου στρες, ειδικά αν δεν υπάρχει επαρκής καθοδήγηση και υποστήριξη.
- **Περιστασιακές Κρίσεις:** Πρόκειται για τυχαίες καταστάσεις ή ξαφνικές αλλαγές στη ζωή του ατόμου (π.χ. απώλεια εργασίας, εισοδήματος ή στέγης, ατύχημα, διάρρηξη, απώλεια λόγω χωρισμού ή διαζυγίου κλπ.)
- **Περίπλοκες Κρίσεις:** Κρίσεις που συνδέονται με σοβαρή ψυχική ασθένεια, η οποία μπορεί να αυξήσει τόσο τον αριθμό των κρίσεων όσο και την ευαισθησία ενός ατόμου στην κρίση. Αμοιβαία, το στρες μιας κρίσης μπορεί να οδηγήσει σε επεισόδιο ψυχικής ασθένειας σε αυτούς που είναι ήδη ευάλωτοι. (Γιωτάκος, 2008)

Η παρέμβαση στην κρίση ορίζεται ως η παροχή επείγουσας ψυχολογικής βοήθειας σε θύματα κρίσης έτσι ώστε να διευκολυνθεί η επιστροφή τους σε ένα ικανοποιητικό επίπεδο

λειτουργικότητας και να εμποδιστεί ή να μειωθεί η πιθανή αρνητική επίδραση του ψυχολογικού τραύματος.

Η σημερινή κρίση που βιώνουμε, συνεχώς αυξάνει και τις κοινωνικές ομάδες που αδυνατούν να ανταπεξέλθουν, ακόμα και στις βασικές καθημερινές απαιτήσεις. Πολλά είναι τα άτομα αλλά και οι οικογένειες, που αναγκάζονται, όχι μόνο να αλλάξουν τον τρόπο διαβίωσής τους αλλά και τον τρόπο σκέψης, αντίληψης και συμπεριφοράς. Φαινόμενα όπως τον υποσιτισμό, την κατάθλιψη, των αυτοκτονιών, της παραβατικότητας, της βίας, της όξυνσης των ανισοτήτων, της παράβασης των ανθρώπινων δικαιωμάτων, αλλά και πολλά άλλα.

Όλα τα παραπάνω κρίνουν απαραίτητη, όσο ποτέ άλλοτε, την επείγουσα αλλά και ουσιαστική, παρέμβαση της Κοινωνικής Εργασίας.

3.2. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΣΕ ΚΡΙΣΗ

Σύμφωνα, με την Γενική Συνέλευση της Διεθνούς Ομοσπονδίας Κοινωνικών Λειτουργών που διεξήχθη τον Ιούλιο του 2014, ο ορισμός για την κοινωνική εργασία είναι ο εξής: «Η κοινωνική εργασία είναι εφαρμοσμένο επάγγελμα, αλλά και ακαδημαϊκό πεδίο που προωθεί την κοινωνική αλλαγή και ανάπτυξη, την κοινωνική συνοχή και την ενδυνάμωση και την απελευθέρωση των ανθρώπων. Οι αρχές της κοινωνικής δικαιοσύνης, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της συλλογικής ευθύνης και του σεβασμού της διαφορετικότητας είναι κεντρικές στην κοινωνική εργασία, η οποία θεμελιώνεται από τις θεωρίες της κοινωνικής εργασίας, των κοινωνικών επιστημών, των ανθρωπιστικών επιστημών και τη γηγενή γνώση και συνδέει ανθρώπους και δομές για να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις της ζωής αλλά και να ενισχύσει την ευημερία τους».

Θεωρείται ότι ο λόγος εμφάνισης αυτού του ιδιαίτερου κλάδου επιστήμης πρωτοεμφανίστηκε εξαιτίας της ανάγκης αντιμετώπισης των προβλημάτων επιβίωσης που αντιμετώπιζαν τα άτομα και ομάδες λόγω πολέμων, οικολογικών καταστροφών, εκβιομηχάνισης, αστικοποίησης.

Η κοινωνική εργασία ασκείται σε κρατικούς φορείς (δημόσιος φορέας), ιδιωτικές οργανώσεις, αλλά και Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις. Ο τρόπος λειτουργίας των φορέων στηρίζεται στους κανονισμούς της κάθε κοινωνίας. Οι κοινωνικοί λειτουργοί αποτελούν τα μέλη δηλαδή τα εργαλεία της κοινωνικής εργασίας. Συγκεκριμένα, σκοπός του κοινωνικού λειτουργού είναι η πρόληψη, η διάγνωση, η θεραπευτική παρέμβαση και η συμβουλευτική

και ψυχοκοινωνική προσέγγιση των ατόμων, οικογενειών, ομάδων ή κοινοτήτων. Η επίλυση των κοινωνικών προβλημάτων και η κάλυψη των κοινωνικών αναγκών αποβλέπουν στην κοινωνική ευημερία και δικαιοσύνη. Ο στόχος του κοινωνικού λειτουργού εν τέλει είναι να εντάξει τα άτομα μέσα στη κοινωνία. Στη κοινωνική εργασία υπάρχουν δύο είδη οργανώσεων, η πρωτογενείς οργανώσεις με σκοπό την κοινωνική εργασία και οι δευτερογενείς όπου η κοινωνική εργασία πραγματοποιείται μέσα από δράσεις οργανώσεων/ κοινοτήτων.

Στη χώρα μας χαρακτηριστικό γνώρισμα φαίνεται να είναι πως οι κοινωνικοί λειτουργοί εργάζονται συχνά με οργανώσεις/ κοινότητες. Τέτοιου είδους οργανώσεις/ κοινότητες αποτελούν διάφορες ευπαθείς ομάδες όπως μετανάστες, άτομα με μαθησιακές ή κινητικές δυσκολίες και άλλες μειονότητες. Η κοινωνική εργασία με κοινότητα αποτελεί διαδικασία ενεργοποίησης και στήριξης της κοινότητας, ώστε να πραγματοποιηθεί η κατανόηση και η αξιολόγηση των εκάστοτε προβλημάτων. Ο βασικότερος σκοπός του κοινωνικού λειτουργού μέσω της κοινοτικής εργασίας είναι η οργάνωση και η κινητοποίηση των τοπικών κοινοτήτων για την αντιμετώπιση των κοινωνικών αναγκών, με απώτερο σκοπό την καλύτερη εξυπηρέτηση των πολιτών σε τοπικό επίπεδο. Ο κοινωνικός λειτουργός δηλαδή αποτελεί το μέσο, ώστε να επιτευχθεί η διασύνδεση του ατόμου με την πηγή βοήθειας της κοινότητας.

Επιπρόσθετα, η κοινοτική εργασία θεωρείται απαραίτητη για την εκτίμηση και τη καταγραφή του κοινωνικού αποκλεισμού. Με τον όρο κοινωνικός αποκλεισμός, νοείται η περιθωριοποίηση ατόμων ή ομάδων εξαιτίας της στέρησης θεμελιωδών δικαιωμάτων, η οποία προέρχεται από φτώχεια, ανεργία, χαμηλό εισόδημα, εκπαιδευτικό επίπεδο, κοινωνική ένταξη, επίπεδο υγείας. Σε περιπτώσεις οικονομικής κρίσης ο ρόλος της κοινοτικής εργασίας έγκειται στη παρέμβαση μέσω οργανωτικής διάρθρωσης.

Η συμβολή των κοινωνικών λειτουργών σε περιπτώσεις οικονομικής κρίσης είναι ιδιαίτερα σημαντική. Ο ρόλος τους καθορίζεται σε εξατομικευμένη συμβουλευτική και παρέμβαση σε άτομα, οικογένειες, κοινωνικές ομάδες, οργανισμούς. Εξαιτίας της οικονομικής κατάστασης όλο και περισσότερα άτομα καταφθάνουν σε κοινωνικές υπηρεσίες για τη κάλυψη των βιοποριστικών αναγκών, αλλά και κοινωνικής φροντίδας. Σε συνεργασία με διάφορους φορείς της εκάστοτε πόλης υλοποιούν προγράμματα αλλά και έρευνες για τα άτομα/ ομάδες που χρίζονται την βοήθειά τους. Οι κοινωνικοί λειτουργοί παρεμβαίνουν πάντα σε καταστάσεις ανάγκης. Η 27^η Μαρτίου έχει θεσπιστεί ως Παγκόσμια Ημέρα κοινωνικής εργασίας, καθώς προβάλλεται η χρησιμότητα και ο ρόλος της μέσα στο κοινωνικό σύνολο.

Όπως, αναφέρθηκε ανωτέρω η κοινωνική εργασία ασκείται και από Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις. Λόγω οικονομικής κρίσης παρατηρείται έξαρση πρωτοβουλιών και παρεμβάσεων από Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, εθελοντικές ομάδες με σκοπό την υλική/κοινωνική βοήθεια και άσκηση πίεσης στην πολιτική του κράτους. Οικονομική κρίση έχει διαμορφώσει νέες πτυχές, καθώς έχουν δημιουργηθεί πολλές δομές και προγράμματα αλληλεγγύης. Τέτοια αποτελούν τα κοινωνικά παντοπωλεία, τα κοινωνικά ιατρεία, τα κοινωνικά φροντιστήρια με στόχο την κάλυψη των αναγκών των ατόμων.

Ωστόσο, αυτές οι νέες δομές που έχουν δημιουργηθεί αντιμετωπίζουν πολλές δυσκολίες, σχετικά με τη χρηματοδότηση, λόγω της οικονομικής κατάστασης που επικρατεί στις μέρες μας. Κατά κύριο λόγο η στήριξη των δομών αυτών βασίζεται στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία αναγνωρίζει ομάδες ωφελείας προς τον πολίτη. Όμως, αυτό δεν είναι απόλυτα θετικό διότι αυτά τα επιδοτούμενα προγράμματα δεν είναι μόνιμα, αλλά καθορίζονται για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. Οπότε η οικονομική εξασφάλισή τους χρηματοδοτείται από το κράτος ή από εθελοντές.

Η παρέμβαση σε καταστάσεις κρίσεων ενδείκνυται να ακολουθεί τους παρακάτω τομείς:

- **Παρεμβαίνουμε άμεσα:** Εξ ορισμού οι κρίσεις είναι συναισθηματικά επικίνδυνες καταστάσεις που βάζουν τα θύματα σε υψηλό κίνδυνο για δυσπροσαρμοστικές τακτικές αντιμετώπισης ή ακινητοποίηση. Η επί τόπου παρουσία του προσωπικού επείγουσας ψυχικής υγείας, όσο το δυνατόν πιο σύντομα, είναι ιδιαίτερα σημαντική.
- **Σταθεροποιούμε:** Ένας βασικός και άμεσος στόχος είναι η σταθεροποίηση των θυμάτων ή της κοινότητας-θύματος με την ενεργό κινητοποίηση πόρων και υποστηρικτικών δικτύων. Αυτού του είδους η κινητοποίηση παρέχει στα θύματα τα απαραίτητα εργαλεία ώστε να αρχίσουν να λειτουργούν αυτόνομα.
- **Διευκολύνουμε την κατανόηση:** Ένα άλλο σημαντικό βήμα για την αποκατάσταση του προηγούμενου της κρίσης επιπέδου λειτουργικότητας των θυμάτων είναι να διευκολύνουμε την κατανόησή τους σχετικά με ότι έχει συμβεί. Αυτό επιτυγχάνεται συλλέγοντας τα γεγονότα σχετικά με το τι συνέβη, ακούγοντας τα θύματα να διηγούνται την εμπειρία τους, ενθαρρύνοντας την έκφραση δύσκολων συναισθημάτων, και βοηθώντας τους να κατανοήσουν την επίδραση του κρίσιμου γεγονότος.
- **Εστιάζουμε στην επίλυση του προβλήματος (Problem-Solving):** Η ενεργητική υποστήριξη των θυμάτων ώστε να χρησιμοποιήσουν τους διαθέσιμους πόρους και να ανακτήσουν τον έλεγχο, αποτελεί μια σημαντική στρατηγική του προσωπικού επείγουσας ψυχικής υγείας. Βοηθώντας το θύμα στην επίλυση των προβλημάτων, μέσα στα πλαίσια

εναλλακτικών που το ίδιο αισθάνεται ότι είναι εφικτές, ενισχύεται η αυτόνομη λειτουργία του.

- **Ενθαρρύνουμε την αυτονομία:** Παρόμοιας σπουδαιότητας με την έμφαση στην επίλυση προβλημάτων αποτελεί και η έμφαση στην αποκατάσταση της εμπιστοσύνης των θυμάτων στον εαυτό τους, ως ένα πρόσθετο μέσο για την αποκατάσταση της αυτόνομης λειτουργίας τους και την αντιμετώπιση των συνεπειών του τραυματικού γεγονότος. Τα θύματα θα πρέπει να υποστηριχθούν στο να αντιμετωπίζουν τα άμεσα προβλήματα, να αναπτύσσουν πρακτικές στρατηγικές για την επίλυσή τους και να εφαρμόζουν αυτές τις στρατηγικές για να αποκαταστήσουν μια πιο φυσιολογική ισορροπία. (Γιωτάκος, 2008)

Β΄ Μερους – Ερευνητικό

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο: ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

4.1. ΣΚΟΠΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Σκοπός της συγκεκριμένης έρευνας, είναι να διερευνήσει, πως η σημερινή οικονομική κρίση, επηρεάζει την ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών, έντεκα έως δεκατεσσάρων ετών, ενός αστικού κέντρου, όπως είναι η πόλη του Ηρακλείου

4.2. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

Μέσα από τη διερεύνηση αυτή επιδιώκεται να διαπιστωθεί, πως βιώνουν, τα ίδια τα παιδιά, την οικονομική κρίση αυτή και σε ποιο βαθμό επηρεάζεται η καθημερινότητά τους, σε σωματικό, συναισθηματικό αλλά και κοινωνικό επίπεδο. Επίσης αν τα παιδιά, διαμέσου της οικογένειάς τους, αντιλαμβάνονται την οικονομική κρίση στην καθημερινότητα τους και τι συνέπειες έχει αυτό στις διαπροσωπικές τους σχέσεις στην οικογένεια και στο σχολείο. Η διεξαγωγή των συμπερασμάτων της συγκεκριμένης έρευνας, προσθέτει, πιστεύουμε, αξιόπιστους προβληματισμούς, για την περαιτέρω διερεύνηση της συγκεκριμένης ηλικιακής ομάδας παιδιών, αφού η μέση παιδική ηλικία είναι μια κρίσιμη περίοδος για την ανάπτυξη κοινωνικών και συναισθηματικών ικανοτήτων και οποιοδήποτε σοκ μπορεί να επηρεάσει την κοινωνική, συναισθηματική και συμπεριφορική ανάπτυξη των παιδιών και να οδηγήσει σε δυσκολίες αργότερα.

Υποθέτουμε ότι η αύξηση του φαινομένου της οικονομικής κρίσης έχει αρνητικές συνέπειες για τις οικογένειες των παιδιών όπως και για τα ίδια τα παιδιά σε ψυχοκοινωνικό επίπεδο. Ουσιαστικά θέλουμε να εξετάσουμε τον βαθμό στον οποίο σχετίζεται η οικονομική κρίση με τα προβλήματα των παιδιών. Επιπλέον, θα μελετηθούν παράγοντες όπως:

- Οι οικογενειακές σχέσεις-δεσμοί της οικογένειας
- Η εργασιακή κατάσταση των γονέων
- Οι κοινωνικές σχέσεις της οικογένειας
- Η ψυχοσωματική υγεία των παιδιών
- Το κοινωνικό και οικονομικό προφίλ της οικογένειας

- Οι συνήθειες και συμπεριφορές που επηρεάζουν την υγεία των μαθητών όπως, οι συνήθειες διατροφής και σωματικής άσκησης, η βία στο σχολείο, τα ατυχήματα, η παχυσαρκία.

4.3 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Για την έρευνα αξιοποιήθηκε η ποσοτική μέθοδος με ερωτηματολόγια, κι αυτό γιατί αναζητούμε να ερευνήσουμε τις σχέσεις αιτίας – αιτιατού, δηλαδή τις σχέσεις που υπάρχουν μεταξύ ανεξάρτητων και εξαρτημένων μεταβλητών. Τα δεδομένα συλλέγονται μέσα από κοινωνική έρευνα με τη χρήση ερωτηματολογίου και η επεξεργασία γίνεται με την χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή. Οι ποσοτικές μέθοδοι χρησιμοποιούνται για την αντικειμενική μέτρηση συγκεκριμένων τάσεων σε μια κοινωνία και η επιλογή τους κρίνεται απαραίτητη σε περιπτώσεις όπου ο πληθυσμός που μας ενδιαφέρει είναι μεγάλος. (Ζαϊμάκης, 2002)

Στις ποσοτικές μεθόδους γίνεται επιλογή από ένα δείγμα το οποίο αποτελεί μια μικρογραφία του συνόλου. Για την διεξαγωγή αξιόπιστων και έγκυρων συμπερασμάτων είναι αναγκαίο κατά την επιλογή του δείγματος να τηρούνται οι όροι της τυχαίας δειγματοληψίας και της αντιπροσωπευτικότητας του. Ένα δείγμα μπορεί να θεωρηθεί έγκυρο και αξιόπιστο όταν δίνει ίσες δυνατότητες σε κάθε κατηγορία του πληθυσμού να συμπεριληφθεί σε αυτό και όταν έχει ικανοποιητικό μέγεθος που αντιπροσωπεύει το σύνολο.

Η έρευνα αυτή χρησιμοποιείται όταν οι πληροφορίες που αναζητούνται είναι ακριβείς και συγκεκριμένες. Τα ποσοτικά δεδομένα μπορούν να χρησιμοποιηθούν για στατιστικές αναλύσεις οδηγώντας σε αξιόπιστα αποτελέσματα, αλλά για να συμβεί αυτό χρειάζεται το δείγμα που θα επιλεγεί να είναι αντιπροσωπευτικό.

Όπως επισημαίνει ο (Σωτηρούδας, 2011), όταν η προσέγγιση είναι ποσοτική μπορούμε να κάνουμε είτε ερευνητικές υποθέσεις είτε να θέσουμε ερευνητικά ερωτήματα. Για το λόγο αυτό στην έρευνα μας θέσαμε τα παραπάνω ερωτήματα και προσπαθήσαμε να τα διερευνήσουμε.

Η διερεύνηση αυτή έγινε με τη χρήση του ερωτηματολογίου, καθώς θεωρείται το σημαντικότερο μέσο συγκέντρωσης ποσοτικών στοιχείων. Διαμορφώθηκε ερωτηματολόγιο για την κάλυψη των αναγκών της έρευνας και το οποίο επισυνάπτεται στο παράρτημα της πτυχιακής εργασίας. Ενώ, στη συνέχεια τα δεδομένα που συλλέχθηκαν, μέσω του ερωτηματολογίου ποσοτικοποιήθηκαν με τις στατιστικές μεθόδους και έπειτα αναλύθηκαν (Κυριαζή, 2009), με το πρόγραμμα SPSS.

4.4 ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ – ΔΕΙΓΜΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Τον πληθυσμό της εργασίας μας αποτελούν τα παιδιά ηλικίας έντεκα έως δεκατεσσάρων ετών που φοιτούν στα δημοτικά και γυμνάσια σχολεία της χώρας.

Κατά συνέπεια από τον πληθυσμό αυτό, δημιουργήθηκε το δείγμα της έρευνας μας. Η δειγματοληψία που χρησιμοποιήσαμε ήταν ευκαιριακή καθώς υπήρχε έλλειψη χρόνου και περιορισμός στους διαθέσιμους πόρους. Ωστόσο, προσπαθήσαμε να διατηρήσουμε κάποια κριτήρια επιλογής του δείγματος όπως:

- Το φύλο. Να υπάρχουν στο δείγμα απόψεις και των δύο φύλων.
- Η ηλικία. Να συμμετέχουν μαθητές 11-14 ετών

Συμπληρώθηκαν ερωτηματολόγια από μαθητές Δημοτικών και Γυμνασίων, Ηρακλείου και Τρικάλων. Συγκεκριμένα, συλλέχθηκαν 160 ερωτηματολόγια από μαθητές ΣΤ Δημοτικού, Α και Β Γυμνασίου.

Δεν μπορούμε βέβαια να ισχυριστούμε γενίκευση όσον αφορά όλους τους μαθητές της Ελλάδας αλλά μπορούμε να ισχυριστούμε έναν βαθμό γενίκευσης τουλάχιστον σε μαθητές των περιοχών από όπου συλλέχθηκαν τα δεδομένα.

4.5 ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ - ΤΟ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Η συλλογή των δεδομένων αξιολόγησης γίνεται με διάφορα μέσα ή τρόπους, για τη δικιά μας περίπτωση χρησιμοποιήσαμε το δομημένο ερωτηματολόγιο. Το ερωτηματολόγιο είναι ένα έντυπο όπου περιέχει μια σειρά από επιλεγμένες ερωτήσεις και οι οποίες σχετίζονται με το σκοπό και τα ερευνητικά ερωτήματα της έρευνας. Ο λόγος που χρησιμοποιήθηκε το συγκεκριμένο μέσο για την έρευνα μας, είναι γιατί μπορεί να επιδοθεί σε μεγάλο αριθμό ατόμων, ο χρόνος που απαιτείται για να απαντηθεί είναι λιγότερος και τα στοιχεία του μπορούν ευκολότερα να κωδικοποιηθούν και να αναλυθούν (Μακράκης, 1998,1999).

Το ερωτηματολόγιο μας χωρίζεται σε τέσσερις άξονες, με στόχο να διερευνηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν και αναφέρονται παραπάνω. Οι ερωτήσεις αναφέρονται τόσο στην κατάσταση που βίωναν τα παιδιά πριν την κρίση όσο και αυτήν που αντιμετωπίζουν οι οικογένειες τους μετά το ξέσπασμα της. Τα παιδιά σε αρκετές ερωτήσεις καλούνται να αξιολογήσουν τον αντίκτυπο της οικονομικής κρίσης, όπως τα ίδια τον βιώνουν στην καθημερινότητα τους και μέσα στο οικογενειακό τους περιβάλλον.

Αρχικά, στον πρώτο άξονα, υπάρχουν ερωτήσεις (ερωτήσεις 1, 2, 11-15) που αφορούν τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος μας. Τέτοιου είδους χαρακτηριστικά είναι το φύλο, η τάξη στην οποία φοιτούν, η οικογενειακή κατάσταση και η επαγγελματική κατάσταση των γονέων τους. Στη συνέχεια, στον δεύτερο άξονα, (ερωτήσεις 3-7, 19-21) έχουμε ερωτήσεις σχετικές με καθημερινές πρακτικές των παιδιών και των οικογενειών τους (διατροφικές συνήθειες, βιοτικό επίπεδο της οικογένειας). Στον τρίτο άξονα (ερωτήσεις 8-10) διερευνάται η σωματική, ψυχική και κοινωνική υγεία των παιδιών όπως εκφράζεται μέσα από τις σχολικές τους δραστηριότητες. Τέλος, στον τέταρτο άξονα, (ερωτήσεις 16-18) διερευνώνται οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στις οικογένειες των παιδιών, τα προβλήματα που έχουν προκύψει σε αυτές καθώς και ο βαθμός επικοινωνίας και υποστήριξης που έχουν τα παιδιά από τις οικογένειες τους.

Οι ερωτήσεις που χρησιμοποιήθηκαν για τη δημιουργία του ερωτηματολογίου είναι κλειστού τύπου, γεγονός που σημαίνει ότι οι ερωτώμενοι καλούνται να επιλέξουν την απάντηση που τους αντιπροσωπεύει από μια λίστα εναλλακτικών απαντήσεων. Για τις ερωτήσεις 1, 11, 14, 15 του πρώτου άξονα, που αφορά τα δημογραφικά χαρακτηριστικά, καθώς και τις ερωτήσεις 16 του τέταρτου άξονα και 20 του δεύτερου άξονα, χρησιμοποιήθηκε η ονομαστική κλίμακα με απαντήσεις που αφορούν το φύλο, την τάξη καθώς και απαντήσεις του τύπου ΝΑΙ-ΟΧΙ. Μία ερώτηση (13) τέθηκε σε αριθμητική κλίμακα καθώς αφορά τον αριθμό αδερφιών που ζουν στο ίδιο σπίτι, και τα παιδιά καλούνται να συμπληρώσουν. Ενώ για τις υπόλοιπες ερωτήσεις χρησιμοποιήθηκε η τακτική κλίμακα, καθώς υπάρχει μία διαβάθμιση των απαντήσεων η οποία ποικίλει ανάλογα με τον αριθμό δυνατών απαντήσεων από τριβάθμια έως επταβάθμια. Πιο συγκεκριμένα χρησιμοποιήσαμε την κλίμακα Likert (Πάρα Πολύ, Πολύ, Αρκετά, Ελάχιστα, Καθόλου), στην οποία οι απαντήσεις διαβαθμίζονται από το πολύ θετικό μέχρι το πολύ αρνητικό, και μας επιτρέπει να ιεραρχήσουμε τη στάση μας απέναντι σε μία κατάσταση (Μακράκης, 1998, 1999).

Το λεξιλόγιο του ερωτηματολογίου ήταν απλό με σύντομες ερωτήσεις, έτσι ώστε να γίνεται κατανοητό από τα παιδιά Δημοτικού και Γυμνασίου που μας ενδιαφέρουν στην έρευνα μας. Διασφαλίσαμε με αυτό τον τρόπο τη δυνατότητα τα υποκείμενα να απαντήσουν γρήγορα και εύκολα το ερωτηματολόγιο, ελαχιστοποιώντας το ενδεχόμενο των αναπάντητων ερωτήσεων. Παράλληλα εξασφαλίστηκε η εύκολη και γρήγορη κωδικοποίηση και επεξεργασία των δεδομένων.

Κάθε ερωτηματολόγιο συνοδευόταν από μία ενημερωτική επιστολή, η οποία ευχαριστούσε κάθε παιδί για την συνεργασία του στην έρευνα. Ενημέρωνε επίσης, ότι η συμπλήρωση του είναι προαιρετική και ανώνυμη, καθώς και ότι τα στοιχεία θα

χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά και μόνο για το σκοπό της έρευνας και δεν θα τα δει κανείς άλλος εκτός από τον ερευνητή. Παράλληλα έδινε οδηγίες για την συμπλήρωση του, και παρότρυνε να είναι αυθόρμητη.

4.6 ΣΥΛΛΟΓΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Αναφορικά με την συλλογή των στοιχείων, τα ερωτηματολόγια διανεμήθηκαν από τις σπουδάστριες και συμπληρώθηκαν παρουσία τους. Έτσι ώστε να υπάρχει πρόσωπο με πρόσωπο επαφή με τα υποκείμενα της έρευνας, να παρέχονται άμεσα διευκρινίσεις στα τυχόν ερωτήματα που ήταν πιθανό να τεθούν κατά τη διάρκεια συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου και για να πετύχουμε μεγαλύτερο ποσοστό ανταπόκρισης. Επιπλέον η παρουσία μας κατά τη διάρκεια συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου κρίθηκε ότι θα περιορίσει τυχόν λάθη στη συμπλήρωση του και θα μειώσει τις πιθανότητες παρερμηνείας κάποιων ερωτήσεων, έτσι ώστε να αυξηθεί και η αξιοπιστία των δεδομένων που θα συλλέγαμε. Αλλά και για την διασφάλιση της άμεσης παραλαβής τους.

Το δείγμα, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, είναι ευκαιριακό λόγω έλλειψης άδειας από το Υπουργείο Παιδείας, η οποία είναι απαραίτητη για μια τυπική δειγματοληπτική έρευνα σε σχολεία. Η απόκτηση άδειας θα απαιτούσε μεγάλη χρονική αναμονή καθώς και οικονομικούς πόρους. Επιχειρήθηκε να υπάρξει μια αντιπροσωπευτικότητα ως προς το φύλο και την τάξη φοίτησης χωρίς όμως να είναι αναλογικά στρωματοποιημένο το δείγμα.

4.7 Η ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ

Μετά την συγκέντρωση των δεδομένων με το ερωτηματολόγιο, έπεται η κωδικοποίηση, η ανάλυση και η ερμηνεία τους (Μακράκης, 1998,1999). Οι πληροφορίες, λοιπόν, που συλλέχθηκαν μέσω των ερωτηματολογίων κωδικοποιήθηκαν και αναλύθηκαν με το Στατιστικό Πακέτο των Κοινωνικών Επιστημών (Statistical Package for the Social Sciences), SPSS 19.0.

Αρχικά όλες οι μεταβλητές κωδικοποιήθηκαν στο πρόγραμμα SPSS. Στη συνέχεια δόθηκε στα ερωτηματολόγια ένας αύξων αριθμός και τα δεδομένα τους καταχωρήθηκαν στο πρόγραμμα. Έτσι για τις μεταβλητές που προέκυψαν κατασκευάστηκαν πίνακες και γραφικές παραστάσεις, ώστε με την απεικόνιση αυτή να γίνονται ευκολότερα κατανοητά τα αποτελέσματα.

Σε πρώτη φάση για όλες τις μεταβλητές υπολογίστηκαν οι κατανομές συχνοτήτων, οι μέσοι όροι καθώς και οι τυπικές αποκλίσεις. Ενώ σε δεύτερη φάση, για να ελέγξουμε τη σχέση μεταξύ δύο μεταβλητών ή και περισσότερων χρησιμοποιήσαμε τον στατιστικό έλεγχο – συσχετίσεις.

4.8 ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Δυσκολίες υπήρξαν ως προς την πρόσβαση σε σχολεία για διανομή των ερωτηματολογίων, οι οποίες αντιμετωπίστηκαν παίρνοντας την έγκριση των γονέων για τη συμμετοχή των παιδιών τους στην έρευνα.

Για να προκύψουν ασφαλή συμπεράσματα από την έρευνα μας, δεν αρκούσε να έχει σχεδιαστεί σωστά το ερωτηματολόγιο, αλλά και οι ερωτώμενοι να πουν την αλήθεια και να μην παραπληροφορούν. Για αυτόν τον λόγο θεωρήσαμε απαραίτητο να τονίσουμε στους μαθητές, ποιος είναι ο σκοπός της έρευνας και το πλαίσιο στο οποίο γίνεται και ότι το ερωτηματολόγιο είναι ανώνυμο και όποιος σκοπεύει να δώσει ψευδείς πληροφορίες θα ήταν καλύτερα να μην το συμπλήρωνε .

4.9 ΗΘΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΑΝΑΚΥΠΤΟΥΝ

Το υπό μελέτη δείγμα μας είναι παιδιά του δημοτικού και γυμνασίου, με ευαίσθητη ψυχολογία, και οι ερωτήσεις αφορούν θέματα της οικογενειακής οικονομικής ζωής τους. Για να μην αισθανθούν τα παιδιά προσβολή της αξιοπρέπειας τους και της οικογένειάς τους, διατηρήθηκε η ανωνυμία του δείγματος και οι ερωτήσεις δεν αφορούσαν ευαίσθητα προσωπικά στοιχεία .

Γ' Μέρος – Παρουσίαση Αποτελεσμάτων- Συμπερασμάτων

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο: ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ – ΣΥΣΧΕΤΙΣΕΩΝ

Α. Δημογραφικά Και Άλλα Στοιχεία Των Ερωτωμένων

- φύλο

φύλο

	Συχνότητα	%
αγόρια	73	45,6
κορίτσια	87	54,4
Σύνολο	160	100,0

Στην έρευνα πήραν μέρος 73 (45,6%) αγόρια και 87 (54,4%) κορίτσια, σύνολο δηλαδή 160 μαθητές. Δ1.

- Τάξη

τάξη

	Συχνότητα	%
ΣΤ Δημοτικού	101	63,1
Α Γυμνασίου	10	6,3
Β Γυμνασίου	49	30,6
Σύνολο	160	100,0

Παρατηρούμε ότι από τους 160 μαθητές, 101 (63,1%) φοιτούν στην ΣΤ' Δημοτικού, 10 (6,3%) στην Α' Γυμνασίου και 49 (30,6%) στην Β' Γυμνασίου. Δ2.

- **Συμβίωση με άλλα μέλη της οικογένειας**

	N	%
συμβίωση με μητέρα	156	97,5
συμβίωση με πατέρα	137	85,6
συμβίωση με μητριά	2	1,3
συμβίωση με πατριό	4	2,5
συμβίωση με γιαγιά	26	16,3
συμβίωση με παππού	16	10
ζω με ανάδοχη οικογένεια ή σε ίδρυμα	1	0,6

Στην ερώτηση, με ποια άλλα ενήλικα μέλη της οικογένειας συγκατοικούν, οι μαθητές απάντησαν κυρίως μόνο με την μητέρα ή τον πατέρα τους. Σε περιορισμένες περιπτώσεις, ανέφεραν στην θέση του πατέρα ή της μητέρας, τον πατριό ή την μητριά αντίστοιχα. Όπως βλέπουμε στον πίνακα, είναι αρκετές οι περιπτώσεις παιδιών που ανέφεραν ότι συγκατοικούν στο ίδιο σπίτι και με την γιαγιά ή τον παππού. Ενώ υπάρχει και ένα παιδί το οποίο ανέφερε ότι ζει σε ανάδοχη οικογένεια ή ίδρυμα.

B. Καθημερινές πρακτικές των παιδιών και των οικογενειών τους

Στην ερώτηση 3, «Πόσο συχνά τρώς πρωινό τις καθημερινές» οι μαθητές απάντησαν:

συχνότητα λήψης πρωινού τις καθημερινές

	Συχνότητα	%
ποτέ τις καθημερινές	46	28,8
μία μέρα	26	16,3
δύο μέρες	11	6,9
τρεις μέρες	18	11,3
τέσσερις μέρες	7	4,4
και τις πέντε μέρες	52	32,5
Σύνολο	160	100,0

Μεταξύ των 160 μαθητών που συμμετείχαν στην έρευνα, 46 (28,8%) μαθητές απάντησαν ότι δεν τρώνε ποτέ τις καθημερινές πρωινό. Επίσης, 26 (16,3%) δήλωσαν ότι

τρώνε πρωινό μόλις μία ημέρα της εβδομάδας. Συνολικά λοιπόν 45,1% των μαθητών δεν τρώνε καθόλου ή μόλις μία φορά τις καθημερινές πρωινό. Και τις πέντε καθημερινές είπαν ότι παίρνουν το πρωινό τους 52 (32,5%) των παιδιών. Δ3.

Στην ερώτηση 4, «Πόσο συχνά τρως πρωινό τα Σαββατοκύριακα», οι μαθητές απάντησαν:

συχνότητα λήψης πρωινού τα ΣΚ

	Συχνότητα	%
ποτέ τα ΣΚ	22	13,8
μία από τις δύο μέρες	34	21,3
και τις δύο μέρες	104	65,0
Σύνολο	160	100,0

Στον πίνακα βλέπουμε, ότι 22 (13,8%) μαθητές δεν τρώνε ποτέ πρωινό τα Σαββατοκύριακα ενώ 104 (65%) παίρνουν πρωινό και τις δύο ημέρες. Φαίνεται λοιπόν ότι περισσότεροι είναι οι μαθητές που παίρνουν πρωινό το Σαββατοκύριακο παρά τις καθημερινές. Δ4.

Στην ερώτηση 5, «πόσο συχνά πηγαίνουν στο σχολείο με αίσθημα πείνας» οι μαθητές απάντησαν:

συχνότητα αισθήματος πείνας

	Συχνότητα	%
ποτέ	139	86,9
μερικές φορές	16	10,0
συχνά	3	1,9
πάντα	2	1,3
Σύνολο	160	100,0

Παρατηρούμε ότι το μεγάλο ποσοστό των μαθητών (139 μαθητές, 86,9%) δεν αντιμετωπίζουν το αίσθημα πείνας. Παρά του ότι δεν παίρνουν πρωινό στο σπίτι τους, έχουν κάποιο κολατσιό μαζί τους ή αγοράζουν από το κυλικείο του σχολείου. Ωστόσο υπάρχει ένα ποσοστό των παιδιών (21 μαθητές, 13,2%) τα οποία αναφέρουν ότι νιώθουν να πεινάνε κατά

τη διάρκεια της παραμονής τους στο σχολείο, και μάλιστα 2 από τα παιδιά επέλεξαν την απάντηση «πάντα». Δ5.

Στην ερώτηση 6, «εάν απασχολείται οικιακή βοηθός στο σπίτι τους» οι μαθητές δήλωσαν:

Από τους μαθητές, 139 (86,9%) δήλωσαν ότι δεν απασχολείται καμία ημέρα της εβδομάδας οικιακή βοηθός στο σπίτι τους ενώ μόλις 3 (1,9%) δήλωσαν ότι απασχολείται τρεις ή περισσότερες ημέρες. Δ6

πρόσληψη οικιακής βοηθού

	Συχνότητα	%
όχι, καμία μέρα	139	86,9
ναι, μία μέρα	16	10,0
ναι δύο μέρες	2	1,3
ναι, >2 μέρες	3	1,9
Σύνολο	160	100,0

Στην ερώτηση 7, «πόσο πλούσια είναι η περιοχή στην οποία ζεις», απάντησαν:

πόσο πλούσια είναι η περιοχή που ζεις

	Συχνότητα	%
καθόλου πλούσια	7	4,4
όχι τόσο πλούσια	43	26,9
στο μέσο όρο	89	55,6
αρκετά πλούσια	19	11,9
πολύ πλούσια	2	1,3
Σύνολο	160	100,0

Σκόπιμα δεν συγκαταλέξαμε αυτή την ερώτηση στα δημογραφικά στοιχεία επειδή τα δεδομένα δεν βασίζονται σε επίσημα οικονομικά στοιχεία αλλά απλά σε εκτιμήσεις ατόμων και μάλιστα παιδιών ηλικίας δημοτικού και γυμνασίου. Το ζητούμενο λοιπόν δεν είναι να μάθουμε την πραγματική οικονομική κατάσταση των οικογενειών τους αλλά πως τα παιδιά

την αντιλαμβάνονται. Αν υπάρχει οικονομική άνεση τα παιδιά θα την βιώνουν μέσα από δραστηριότητες και παροχές που θα έχουν από την οικογένεια τους ενώ η έλλειψη ή ο περιορισμός τους θα σημαίνει από τα παιδιά δυσμενή οικονομική κατάσταση στην οικογένεια.

Βλέπουμε λοιπόν ότι 89 (55,6%) μαθητές δηλώνουν μέτρια οικονομική κατάσταση και 43 (26,9%) όχι τόσο καλή. Δ7.

Στην ερώτηση 19, «εάν έχετε αυτοκίνητο ιδιωτικής χρήσης στην οικογένεια σας» οι μαθητές απάντησαν:

έχετε δικό σας αυτοκίνητο στην οικογένεια;

	Συχνότητα	%
όχι	11	6,9
ναι, ένα	48	30,0
ναι, δύο ή περισσότερα	98	61,3
Σύνολο	157	98,1
Μη απαντ/να	3	1,9
Σύνολο	160	100,0

Από τους 160 μαθητές, τρεις δεν απάντησαν σε αυτή την ερώτηση. Μεταξύ των 157 που απάντησαν, οι 146 (91,3%) δήλωσαν ότι έχουν ένα ή περισσότερα αυτοκίνητα στην οικογένεια τους. Ενώ, 11 (6,9%) μαθητές δήλωσαν ότι δεν έχει κανένα αυτοκίνητο η οικογένεια τους. Δ8.

Στην ερώτηση 20, «έχεις δικό σου ξεχωριστό δωμάτιο στο σπίτι;», απάντησαν:

έχεις δικό σου ξεχωριστό δωμάτιο στο σπίτι;

	Συχνότητα	%	Έγκυρο %
όχι	52	32,5	33,5
ναι	103	64,4	66,5
Σύνολο	155	96,9	100,0
Μη απαντ/να	5	3,1	

Σύνολο	160	100,0	
--------	-----	-------	--

Μεταξύ των μαθητών που απάντησαν σε αυτή την ερώτηση, οι 103 (66,5%) δήλωσαν ότι έχουν δικό τους υπνοδωμάτιο μέσα στο σπίτι, ενώ 52 (33,5%) ότι το μοιράζονται με κάποιο άλλο μέλος της οικογένειας.

Στην ερώτηση 21, την τελευταία ερώτηση του Β άξονα, σχετικά με το «πόσες φορές ταξίδεψαν εκτός Ελλάδας για διακοπές τους τελευταίους 12 μήνες», απάντησαν:

πόσες φορές ταξίδεψες εκτός Ελλάδας για διακοπές τους τελευταίους 12 μήνες;

	Συχνότητα	%	Έγκυρο %
Έγκυρο καμία	116	72,5	73,9
μία φορά	23	14,4	14,6
δύο φορές	9	5,6	5,7
τρεις ή περισσότερες	9	5,6	5,7
Σύνολο	157	98,1	100,0
Μη απαντ/να	3	1,9	
Σύνολο	160	100,0	

Οι περισσότεροι από τους μαθητές (116, 73,9%) είπαν ότι δεν έχουν ταξιδέψει κάπου στο εξωτερικό τους τελευταίους 12 μήνες. Μία φορά, δήλωσαν 23 (14,6%) μαθητές και δύο ή περισσότερες φορές ανέφεραν 18 (11,4%).

Γ. Η σωματική, ψυχική και κοινωνική υγεία των παιδιών όπως εκφράζεται μέσα από τις σχολικές τους δραστηριότητες

Στην ερώτηση 8, «σχετικά με τι νιώθουν τα παιδιά για το σχολείο αυτή την περίοδο, απάντησαν:

πώς νιώθεις για το σχολείο αυτή την περίοδο

	Συχνότητα	%
δεν μου αρέσει καθόλου	19	11,9
δεν μου αρέσει αρκετα	22	13,8
μου αρεσει αρκετα	77	48,1
μου αρέσει πάρα πολύ	42	26,3
Σύνολο	160	100,0

Παρατηρούμε ότι 19 (11,9%) μαθητές δηλώνουν ότι δεν τους αρέσει καθόλου το σχολείο, ενώ 42 (26,3%) βρίσκονται στον αντίποδα και δηλώνουν ότι τους αρέσει πάρα πολύ. Επίσης, 22 (13,8%) και 77 (48,1%) μαθητές δήλωσαν ότι δεν τους αρέσει αρκετά ή ότι τους αρέσει αρκετά αντίστοιχα. Δ9.

Στην ερώτηση 9, τα παιδιά ερωτήθηκαν αν έλειψαν από το σχολείο στο διάστημα του τελευταίου μήνα, πόσες μέρες και για ποιόν λόγο. Οι απαντήσεις που δόθηκαν ως προς τους λόγους που αναφέρονταν στην ερώτηση, έχουν ως εξής:

- απουσία από το σχολείο λόγω ασθένειας

απουσία από το σχολείο λόγω ασθένειας

	Συχνότητα	%
καμία μέρα	71	44,4
1 μέρα	33	20,6
2 μέρες	28	17,5
3-4 μέρες	18	11,3
5-6 μερες	7	4,4
7 και άνω μέρες	3	1,9
Σύνολο	160	100,0

Από το σύνολο των 160 παιδιών, τα 71 (44,4%) δήλωσαν ότι δεν έλειψαν καμία μέρα από το σχολείο τους μέσα στον τελευταίο μήνα λόγω ασθένειας. Από την άλλη 3 (1,9%) μαθητές είπαν ότι έλειψαν επτά ή και περισσότερες ημέρες. Δ10.

- απουσία από το σχολείο λόγω κοπάνας

απουσία από το σχολείο λόγω κοπάνας

	Συχνότητα	%
καμία μέρα	128	80,0
1 μέρα	16	10,0
2 μέρες	4	2,5
3-4 μέρες	6	3,8
5-6 μερες	1	,6
7 και άνω μέρες	5	3,1
Σύνολο	160	100,0

Λόγω κοπάνας, ανέφεραν 128 μαθητές ότι δεν έλειψαν, ενώ 39 (24,4%) μαθητές έκαναν μονοήμερη κοπάνα στο διάστημα του τελευταίου μήνα, 16 (10%) μαθητές έλειψαν δύο ημέρες, ενώ 5 (3,1%) μαθητές έλειψαν τρεις ή και περισσότερες μέρες ανατιολόγητα από το σχολείο τους τον τελευταίο μήνα. Δ11.

- απουσία από το σχολείο για άλλο λόγο

απουσία από το σχολείο για αλλο λόγο

	Συχνότητα	%
καμία μέρα	100	62,5
1 μέρα	39	24,4
2 μέρες	16	10,0
3-4 μέρες	4	2,5
5-6 μερες	1	,6
Σύνολο	160	100,0

Τέλος, απουσία από το σχολείο για άλλο λόγο έστω και για μία μέρα, δήλωσαν οι 60 (37,5%) μαθητές, εκ των οποίων οι 5 για περισσότερες από 3 ημέρες. Δ12.

Στην ερώτηση 10, οι μαθητές απάντησαν «αν στη διάρκεια των τελευταίων 6 μηνών αισθάνθηκαν κάποια από τις παρακάτω αδιαθεσίες που αναφέρονται στον πίνακα». Οι απαντήσεις ήταν σε κλίμακα πενταβάθμια με διαβαθμίσεις από σπάνια ή ποτέ έως σχεδόν κάθε μέρα. Οι απαντήσεις κωδικοποιήθηκαν στο στατιστικό πρόγραμμα με τιμές 0-4, όπου 0 = σπάνια ή ποτέ, 1 = σχεδόν κάθε μήνα, 2 = σχεδόν κάθε βδομάδα, 3 = περισσότερο από μία φορά την εβδομάδα και 4 = σχεδόν κάθε μέρα. Στον παρακάτω πίνακα οι μορφές αδιαθεσίας έχουν τοποθετηθεί με φθίνουσα σειρά ανάλογα με την συχνότητα απάντησης τους από τους μαθητές.

	Άθροισμα
να θυμώνεις ή να γκρινιάζεις εύκολα	251
νευρικότητα	228
ακεφιά	179
δυσκολία συγκέντρωσης	177
πονοκέφαλος	133
δυσκολία να αποκοιμηθείς	130
ζαλάδα	107
πόνος στο στομάχι	102
πόνος στη μέση	91

Βλέπουμε ότι ο θυμός, η νευρικότητα και η ακεφιά είναι οι συχνότερες μορφές αδιαθεσίας που δήλωσαν οι μαθητές, ενώ σωματικές αδιαθεσίες όπως ο πόνος στο στομάχι ή στην μέση είναι στις τελευταίες θέσεις.

Δ. Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στις οικογένειες των παιδιών.

Στην ερώτηση 16, διερευνώνται, τα προβλήματα που έχουν προκύψει στις οικογένειες των παιδιών λόγω της οικονομικής κρίσης στην χώρα. Η μεταβλητή με την οποία μετρήθηκε είναι ονομαστική και οι τιμές που πήρε είναι 1=ΝΑΙ και 0=ΟΧΙ. Στον πίνακα που ακολουθεί βλέπουμε τις επιπτώσεις όπως αξιολογήθηκαν από τα παιδιά.

	N	%
σταματήσαμε ταξίδια ή διακοπές	33	20,6
δημιούργησε εντάσεις και καυγάδες μέσα στην οικογένεια	26	16,3
δημιούργησε κάποιο άλλο πρόβλημα στην οικογένεια ή σε εμένα	22	13,8
έχασε τη δουλειά της η μητέρα μου	20	12,5
σταμάτησα φροντιστήριο ή ιδιαίτερα μαθήματα	17	10,6
έχασε τη δουλειά του ο πατέρας μου	12	7,5
μετακομίσαμε σε μικρότερο σπίτι ή άλλη περιοχή	12	7,5
μας λείπουν χρήματα για να αγοράσουμε τρόφιμα	8	5
μετακομίσαμε στο σπίτι συγγενών	5	3,1
χρειάστηκε να αλλάξω σχολείο	2	1,3

Μεταξύ των συχνότερων επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης στην οικογένεια τους, τα παιδιά ανέφεραν ότι σταμάτησαν τα ταξίδια και τις διακοπές (20,6%), ότι δημιουργήθηκαν εντάσεις και καυγάδες μέσα στην οικογένεια τους (16,3%). Επίσης αναφέρουν ότι έχασαν την εργασία τους η μητέρα (12,5%) ή ο πατέρας τους (7,5%). Ενώ 5% των παιδιών αναφέρουν ότι τους λείπουν χρήματα για να αγοράσουν τρόφιμα και 3,1% ότι χρειάστηκε να μετακομίσουν στο σπίτι συγγενών τους για να περιορίσουν τα έξοδα τους.

Στην ερώτηση 17, ρωτήσαμε τους μαθητές σχετικά με το βαθμό επικοινωνίας και υποστήριξης που έχουν από την οικογένεια τους. Οι μαθητές κλήθηκαν να προσδιορίσουν την απάντησή τους σε τέσσερις επιμέρους ερωτήσεις πάνω σε μία 7βάθμια κλίμακα όπου 1= Διαφωνώ πολύ και 7=Συμφωνώ πολύ. Παρακάτω φαίνονται οι απαντήσεις όπως δόθηκαν από τους μαθητές.

- **η οικογένεια μου προσπαθεί πραγματικά να με βοηθήσει**

η οικογένεια μου προσπαθει πραγματικά να με βοηθήσει

	Συχνότητα	%	Έγκυρο %	Αθροιστικό %
Έγκυρο διαφωνώ πολύ	5	3,1	3,2	3,2
διαφωνώ	3	1,9	1,9	5,1
διαφωνώ λίγο	4	2,5	2,5	7,6
ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	7	4,4	4,5	12,1
συμφωνώ λίγο	10	6,3	6,4	18,5
συμφωνώ	14	8,8	8,9	27,4

συμφωνώ πολύ	114	71,3	72,6	100,0
Σύνολο	157	98,1	100,0	
Μη απαντημένα	3	1,9		
Σύνολο	160	100,0		

Στην πρόταση ότι η οικογένεια τους προσπαθεί πραγματικά να τα βοηθήσει, 114 (71,3%) μαθητές απάντησαν ότι συμφωνούν πολύ ενώ 5 (3,1%) μαθητές απάντησαν ότι διαφωνούν πολύ. Ο μέσος όρος των απαντήσεων είναι 6,26, η διάμεσος ισούται με 7, η επικρατούσα τιμή είναι 7 και η τυπική απόκλιση είναι 1,5. Δ13.

- έχω τη συναισθηματική βοήθεια και υποστήριξη που χρειάζομαι από την οικογένεια μου

έχω τη συναισθηματική βοήθεια και υποστήριξη που χρειάζομαι από την οικογένεια μου

	Συχνότητα	%	Έγκυρο %	Αθροιστικό %
Έγκυρο διαφωνώ πολύ	6	3,8	3,8	3,8
διαφωνώ	8	5,0	5,1	8,9
διαφωνώ λίγο	6	3,8	3,8	12,7
ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	8	5,0	5,1	17,8
συμφωνώ λίγο	7	4,4	4,5	22,3
συμφωνώ	14	8,8	8,9	31,2
συμφωνώ πολύ	108	67,5	68,8	100,0
Σύνολο	157	98,1	100,0	
Μη απαντημένα	3	1,9		
Σύνολο	160	100,0		

Στην πρόταση ότι έχουν την συναισθηματική βοήθεια και υποστήριξη που χρειάζονται από την οικογένεια τους, 108 (67,5%) μαθητές απάντησαν ότι συμφωνούν πολύ ενώ 6 (3,8%) μαθητές απάντησαν ότι διαφωνούν πολύ. Ο μέσος όρος των απαντήσεων είναι 6,03, η διάμεσος ισούται με 7, η επικρατούσα τιμή είναι 7 και η τυπική απόκλιση είναι 1,75. Δ14.

- **μπορώ να μιλήσω για τα προβλήματα μου στην οικογένεια μου**

μπορώ να μιλήσω για τα προβλήματα μου στην οικογένεια μου

	Συχνότητα	%	Έγκυρο %	Αθροιστικό %
Έγκυρο διαφωνώ πολύ	11	6,9	7,0	7,0
διαφωνώ	8	5,0	5,1	12,1
διαφωνώ λίγο	9	5,6	5,7	17,8
ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	8	5,0	5,1	22,9
συμφωνώ λίγο	16	10,0	10,2	33,1
συμφωνώ	15	9,4	9,6	42,7
συμφωνώ πολύ	90	56,3	57,3	100,0
Σύνολο	157	98,1	100,0	
Μη απαντημένα	3	1,9		
Σύνολο	160	100,0		

Στην πρόταση ότι μπορούν να μιλήσουν για τα προβλήματα τους στην οικογένεια τους, 90 (56,3%) μαθητές απάντησαν ότι συμφωνούν πολύ ενώ 11 (6,9%) μαθητές απάντησαν ότι διαφωνούν πολύ. Ο μέσος όρος των απαντήσεων είναι 5,64, η διάμεσος ισούται με 7, η επικρατούσα τιμή είναι 7 και η τυπική απόκλιση είναι 1,96. Δ15.

- **η οικογένεια μου είναι πρόθυμη να με βοηθήσει στο να πάρω αποφάσεις**

η οικογένεια μου είναι πρόθυμη να με βοηθήσει στο να πάρω αποφάσεις

	Συχνότητα	%	Έγκυρο %	Αθροιστικό %
Έγκυρο διαφωνώ πολύ	5	3,1	3,2	3,2
διαφωνώ	9	5,6	5,7	8,9
διαφωνώ λίγο	8	5,0	5,1	14,0
ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	5	3,1	3,2	17,2
συμφωνώ λίγο	14	8,8	8,9	26,1
συμφωνώ	11	6,9	7,0	33,1
συμφωνώ πολύ	105	65,6	66,9	100,0

Σύνολο	157	98,1	100,0	
Μη απαντημένα	3	1,9		
Σύνολο	160	100,0		

Στην πρόταση ότι η οικογένεια τους είναι πρόθυμη να τους βοηθήσει στο να πάρουν αποφάσεις, 105 (65,6%) μαθητές απάντησαν ότι συμφωνούν πολύ ενώ 5 (3,1%) μαθητές απάντησαν ότι διαφωνούν πολύ. Ο μέσος όρος των απαντήσεων είναι 5,97, η διάμεσος ισούται με 7, η επικρατούσα τιμή είναι 7 και η τυπική απόκλιση είναι 1,75. Δ16.

Statistics

	η οικογένεια μου προσπαθεί πραγματικά να με βοηθήσει	έχω συναισθηματική βοήθεια και υποστήριξη που χρειάζομαι από την οικογένεια μου	μπορώ να μιλήσω για τα προβλήματα μου στην οικογένεια μου	η οικογένεια μου είναι πρόθυμη να με βοηθήσει στο να πάρω αποφάσεις
N Έγκυρο	157	157	157	157
Μη απαντ/να	3	3	3	3
Άθροισμα	983	947	886	938

Στον παραπάνω πίνακα βλέπουμε την κατάταξη των προτάσεων που αφορούν την υποστήριξη των μαθητών από την οικογένεια τους, όπως αυτές αξιολογήθηκαν από τους ίδιους τους μαθητές. Το μεγαλύτερο άθροισμα-μεγαλύτερη συμφωνία συγκεντρώνει η πρόταση ότι η οικογένεια μου προσπαθεί πραγματικά να με βοηθήσει (983), ακολουθεί η πρόταση που αφορά την συναισθηματική υποστήριξη από την οικογένεια (947), έπειτα η υποστήριξη για τη λήψη αποφάσεων (938) και τέλος η πρόταση που αφορά την συζήτηση προβλημάτων (886).

Στην ερώτηση 18, οι μαθητές κλήθηκαν όπως και στην παραπάνω ερώτηση να δηλώσουν τον βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας τους σε πέντε προτάσεις. Αυτή τη φορά οι απαντήσεις τους δόθηκαν σε πενταβάθμια κλίμακα όπου 1= Συμφωνώ πολύ και 5=Διαφωνώ πολύ.

- **οι γονείς μου είναι έτοιμοι να βοηθήσουν αν έχω κάποιο πρόβλημα στο σχολείο**

οι γονείς μου είναι έτοιμοι να βοηθήσουν αν έχω κάποιο πρόβλημα στο σχολείο

	Συχνότητα	%	Έγκυρο %	Αθροιστικό %
Έγκυρο διαφωνώ πολύ	1	,6	,6	,6
διαφωνώ	2	1,3	1,3	1,9
ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	17	10,6	10,8	12,7
συμφωνώ	26	16,3	16,6	29,3
συμφωνώ πολύ	111	69,4	70,7	100,0
Σύνολο	157	98,1	100,0	
Μη απαντημένα	3	1,9		
Σύνολο	160	100,0		

Στην πρόταση ότι οι γονείς τους είναι έτοιμοι να βοηθήσουν αν έχουν κάποιο πρόβλημα στο σχολείο, 111 (69,4%) μαθητές απάντησαν ότι συμφωνούν πολύ ενώ 1 (0,6%) μαθητές απάντησαν ότι διαφωνούν πολύ. Ο μέσος όρος των απαντήσεων είναι 4,55, η διάμεσος ισούται με 5, η επικρατούσα τιμή είναι 5 και η τυπική απόκλιση είναι 0,78. Δ17.

- **οι γονείς μου είναι πρόθυμοι να έρθουν στο σχολείο να μιλήσουν με δασκάλους μ**

οι γονείς μου είναι πρόθυμοι να έρθουν στο σχολείο να μιλήσουν με δασκάλους μου

	Συχνότητα	%	Έγκυρο %	Αθροιστικό %
Έγκυρο διαφωνώ πολύ	1	,6	,6	,6
ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	27	16,9	17,2	17,8
συμφωνώ	32	20,0	20,4	38,2
συμφωνώ πολύ	97	60,6	61,8	100,0
Σύνολο	157	98,1	100,0	
Μη απαντημένα	3	1,9		
Σύνολο	160	100,0		

Στην πρόταση αν οι γονείς τους είναι πρόθυμοι να έρθουν στο σχολείο να μιλήσουν με τους δασκάλους τους, 97 (60,6%) μαθητές απάντησαν ότι συμφωνούν πολύ ενώ 1 (0,6%) μαθητές απάντησαν ότι διαφωνούν πολύ. Ο μέσος όρος των απαντήσεων είναι 4,43, η διάμεσος ισούται με 5, η επικρατούσα τιμή είναι 5 και η τυπική απόκλιση είναι 0,81. Δ18.

- **οι γονείς μου με ενθαρρύνουν να τα πηγαίνω καλά στο σχολείο**

οι γονείς μου με ενθαρρύνουν να τα πηγαίνω καλά στο σχολείο

	Συχνότητα	%	Έγκυρο %	Αθροιστικό %
Έγκυρο διαφωνώ πολύ	1	,6	,6	,6
διαφωνώ	3	1,9	1,9	2,5
ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	14	8,8	8,9	11,5
συμφωνώ	25	15,6	15,9	27,4
συμφωνώ πολύ	114	71,3	72,6	100,0
Σύνολο	157	98,1	100,0	
Μη απαντημένα	3	1,9		
Σύνολο	160	100,0		

Στην πρόταση ότι οι γονείς τους τα ενθαρρύνουν να πηγαίνουν καλά στο σχολείο, 114 (71,3%) μαθητές απάντησαν ότι συμφωνούν πολύ ενώ 1 (0,6%) μαθητές απάντησαν ότι διαφωνούν πολύ. Ο μέσος όρος των απαντήσεων είναι 4,58, η διάμεσος ισούται με 5, η επικρατούσα τιμή είναι 5 και η τυπική απόκλιση είναι 0,78. Δ19.

- **οι γονείς μου ενδιαφέρονται για το τι συμβαίνει στο σχολείο μου**

οι γονείς μου ενδιαφέρονται για το τι συμβαίνει στο σχολείο μου

	Συχνότητα	%	Έγκυρο %	Αθροιστικό %
Έγκυρο διαφωνώ πολύ	1	,6	,6	,6
διαφωνώ	3	1,9	1,9	2,6
ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	16	10,0	10,3	12,8
συμφωνώ	29	18,1	18,6	31,4
συμφωνώ πολύ	107	66,9	68,6	100,0
Σύνολο	156	97,5	100,0	
Μη απαντημένα	4	2,5		
Σύνολο	160	100,0		

Στην πρόταση ότι οι γονείς μου ενδιαφέρονται για ότι συμβαίνει στο σχολείο μου, 107 (66,9%) μαθητές απάντησαν ότι συμφωνούν πολύ ενώ 1 (0,6%) μαθητές απάντησαν ότι διαφωνούν πολύ. Ο μέσος όρος των απαντήσεων είναι 4,53, η διάμεσος ισούται με 5, η επικρατούσα τιμή είναι 5 και η τυπική απόκλιση είναι 0,81. Δ20.

- **οι γονείς μου είναι πρόθυμοι να με βοηθήσουν στα μαθήματα του σχολείου**

οι γονείς μου είναι πρόθυμοι να με βοηθήσουν στα μαθήματα του σχολείου

	Συχνότητα	%	Έγκυρο %	Αθροιστικό %
Έγκυρο διαφωνώ πολύ	3	1,9	1,9	1,9
διαφωνώ	7	4,4	4,5	6,4
ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ	16	10,0	10,3	16,7
συμφωνώ	38	23,8	24,4	41,0
συμφωνώ πολύ	92	57,5	59,0	100,0
Σύνολο	156	97,5	100,0	
Μη απαντημένα	4	2,5		
Σύνολο	160	100,0		

Στην πρόταση ότι οι γονείς τους είναι πρόθυμοι να τους βοηθήσουν στα μαθήματα του σχολείου, 92 (57,5%) μαθητές απάντησαν ότι συμφωνούν πολύ ενώ 3 (1,9%) μαθητές απάντησαν ότι διαφωνούν πολύ. Ο μέσος όρος των απαντήσεων είναι 4,34, η διάμεσος ισούται με 5, η επικρατούσα τιμή είναι 5 και η τυπική απόκλιση είναι 0,96. Δ21.

Statistics

	οι γονείς μου είναι έτοιμοι να βοηθήσουν αν έχω κάποιο πρόβλημα στο σχολείο	οι γονείς μου είναι πρόθυμοι να έρθουν στο σχολείο να μιλήσουν με δασκάλους μου	οι γονείς μου με ενθαρρύνουν να τα πηγαίνω καλά στο σχολείο	οι γονείς μου ενδιαφέρονται για το τι συμβαίνει στο σχολείο μου	οι γονείς μου είναι πρόθυμοι να με βοηθήσουν στα μαθήματα του σχολείου
N Έγκυρο	157	157	157	156	156
Μη απαντ/να	3	3	3	4	4
Άθροισμα	715	695	719	706	677

Η κατάταξη των προτάσεων που αφορούν το αίσθημα υποστήριξης των παιδιών από τους γονείς τους σε σχολικά θέματα, φαίνεται στον παραπάνω πίνακα. Οι μαθητές δήλωσαν μεγαλύτερο βαθμό συμφωνίας όσον αφορά την ενθάρρυνση από τους γονείς τους (719) και τη βοήθεια σε προβλήματα (715) ενώ δήλωσαν μικρότερο βαθμό συμφωνίας σχετικά με τη βοήθεια στα μαθήματα (677).

Συσχετίσεις Μεταβλητών

Συσχέτιση μεταβλητών αξόνων Α-Γ

Από το συσχετισμό των μεταβλητών του Α΄ άξονα/ανεξάρτητη μεταβλητή (δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος) με αυτές του Γ΄ άξονα/εξαρτημένη μεταβλητή (διερεύνηση της σωματικής, ψυχικής και κοινωνικής υγείας των παιδιών) προέκυψαν αρκετές στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις. Από αυτές επιλέχθηκαν να παρουσιαστούν οι παρακάτω. Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε είναι η σύγκριση ποσοστών χ^2 και ο λόγος επειδή πρόκειται για ποιοτικές μεταβλητές.

- Στη διάρκεια των τελευταίων 6 μηνών πόσο συχνά ένοιωσες νευρικότητα * σε ποια τάξη πας;

			τάξη			Σύνολο
			ΣΤ Δημοτικού	Α Γυμνασίου	Β Γυμνασίου	
νευρικότητα	σπάνια ή ποτέ	N	58	4	12	74
	% within νευρικότητα		78,4%	5,4%	16,2%	100,0%
	σχεδόν κάθε μήνα	N	10	0	11	21
	% within νευρικότητα		47,6%	,0%	52,4%	100,0%
	σχεδόν κάθε εβδομάδα	N	11	0	10	21
	% within νευρικότητα		52,4%	,0%	47,6%	100,0%
	περισσότερο από μία φορά την εβδομάδα	N	6	2	3	11
	% within νευρικότητα		54,5%	18,2%	27,3%	100,0%
	σχεδόν κάθε μέρα	N	16	4	13	33
	% within νευρικότητα		48,5%	12,1%	39,4%	100,0%
Σύνολο	N		101	10	49	160
	% within νευρικότητα		63,1%	6,3%	30,6%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	23,307 ^a	8	,003
Likelihood Ratio	24,804	8	,002
Linear-by-Linear Association	7,965	1	,005
N of Εγκυρο Cases	160		

Η σχέση των μεταβλητών «πόσο συχνά ένοιωσες νευρικότητα» και «σε ποια τάξη πας» είναι στατιστικά σημαντική σε επίπεδο $p=0,003 < 0,05$.

Παρατηρείται ότι οι μαθητές μικρότερης τάξης δηλώνουν μικρότερο βαθμό νευρικότητας σε αντίθεση με τους μαθητές μεγαλύτερης τάξης που φαίνεται να εκδηλώνουν μεγαλύτερο βαθμό νευρικότητας.

Αναλυτικότερα, μεταξύ των μαθητών που αισθάνονται νευρικότητα σπάνια ή ποτέ 78,4% είναι μαθητές της ΣΤ΄ Δημοτικού ενώ μεταξύ εκείνων που αισθάνονται νευρικότητα σχεδόν κάθε μέρα 39,4% είναι μαθητές της Β΄ Γυμνασίου

- **πώς νιώθεις για το σχολείο αυτή την περίοδο * οικονομική κατάσταση οικογένειας**

	οικονομική κατάσταση οικογένειας				Σύνολο
	όχι τόσο καλή	στο μέσο όρο	σχετικά καλή	πολύ καλή	
πώς νιώθεις για το σχολείο αυτή την περίοδο δεν μου αρέσει καθόλου % within πώς νιώθεις για το σχολείο αυτή την περίοδο	5 26,3%	3 15,8%	9 47,4%	2 10,5%	19 100,0%
δεν μου αρέσει αρκετά % within πώς νιώθεις για το σχολείο αυτή την περίοδο	5 23,8%	7 33,3%	5 23,8%	4 19,0%	21 100,0%
μου αρεσει αρκετα % within πώς νιώθεις για το σχολείο αυτή την περίοδο	2 2,6%	30 39,0%	35 45,5%	10 13,0%	77 100,0%

μου αρέσει πάρα πολύ	N	2	11	16	13	42
	% within πώς νιώθεις για το σχολείο αυτή την περίοδο	4,8%	26,2%	38,1%	31,0%	100,0%
Σύνολο	N	14	51	65	29	159
	% within πώς νιώθεις για το σχολείο αυτή την περίοδο	8,8%	32,1%	40,9%	18,2%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	26,989 ^a	9	,001
Likelihood Ratio	24,568	9	,003
Linear-by-Linear Association	7,323	1	,007
N of Εγκυρο Cases	159		

Η σχέση των μεταβλητών «πώς νιώθεις για το σχολείο αυτή την περίοδο» και «οικονομική κατάσταση οικογένειας» είναι στατιστικά σημαντική σε επίπεδο $p=0,001 < 0,05$. Παρατηρείται σε αυτό το σημείο ότι η μεταβλητή οικονομική κατάσταση της οικογένειας μετριέται ως ποιοτική λόγω του ότι δεν βασίζεται σε πραγματικά εισοδηματικά κριτήρια αλλά σε υποκειμενική εκτίμηση των παιδιών.

Μεταξύ των επιλογών, κανένας μαθητής δεν δήλωσε καθόλου καλή οικονομική κατάσταση. Παρατηρείται ότι οι μαθητές που δηλώνουν μικρότερο βαθμό αρεσκείας για το σχολείο έχουν λιγότερο καλή οικονομική κατάσταση σε αντίθεση με τους μαθητές που φαίνεται να συμπαθούν περισσότερο το σχολείο τους και οι οποίοι φαίνεται να έχουν λίγο καλύτερη οικονομική κατάσταση.

Αναλυτικότερα, μεταξύ των μαθητών που δεν τους αρέσει αρκετά το σχολείο 33,3% έχουν οικονομική κατάσταση στο μέσο όρο ενώ μεταξύ εκείνων που τους αρέσει πάρα πολύ το σχολείο 38,1% έχουν σχετικά καλή οικονομική κατάσταση.

- Στη διάρκεια των τελευταίων 6 μηνών πόσο συχνά ένοιωσες ζαλάδα *
οικονομική κατάσταση οικογένειας

			οικονομική κατάσταση οικογένειας				Σύνολο
			όχι τόσο καλή	στο μέσο όρο	σχετικά καλή	πολύ καλή	
ζαλάδα σπάνια ή ποτέ	N	5	36	43	24	108	
	% within ζαλάδα	4,6%	33,3%	39,8%	22,2%	100,0%	
σχεδόν κάθε μήνα	N	3	9	11	2	25	
	% within ζαλάδα	12,0%	36,0%	44,0%	8,0%	100,0%	
σχεδόν κάθε εβδομάδα	N	2	1	2	0	5	
	% within ζαλάδα	40,0%	20,0%	40,0%	,0%	100,0%	
περισσότερο από μία φορά την εβδομάδα	N	0	2	7	3	12	
	% within ζαλάδα	,0%	16,7%	58,3%	25,0%	100,0%	
σχεδόν κάθε μέρα	N	4	3	2	0	9	
	% within ζαλάδα	44,4%	33,3%	22,2%	,0%	100,0%	
Σύνολο	N	14	51	65	29	159	
	% within ζαλάδα	8,8%	32,1%	40,9%	18,2%	100,0%	

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	30,269 ^a	12	,003
Likelihood Ratio	25,824	12	,011
Linear-by-Linear Association	5,379	1	,020
N of Έγκυρο Cases	159		

Η σχέση των μεταβλητών «πόσο συχνά ένοιωσες ζαλάδα» και «οικονομική κατάσταση οικογένειας» είναι στατιστικά σημαντική σε επίπεδο $p=0,003<0,05$.

Παρατηρείται ότι οι μαθητές που δηλώνουν χειρότερη οικονομική κατάσταση έχουν μεγαλύτερη σχετική συχνότητα εμφάνισης ζαλάδας.

Αναλυτικότερα, μεταξύ των μαθητών που αισθάνονται ζαλάδα σπάνια ή ποτέ 39,8% έχουν σχετικά καλή οικονομική κατάσταση ενώ μεταξύ εκείνων που αισθάνονται ζαλάδα σχεδόν κάθε μέρα 44,4% δεν έχουν τόσο καλή οικονομική κατάσταση.

- Στη διάρκεια των τελευταίων 6 μηνών πόσο συχνά ένοιωσες δυσκολία συγκέντρωσης * οικονομική κατάσταση οικογένειας

			οικονομική κατάσταση οικογένειας				Σύνολο
			όχι τόσο καλή	στο μέσο όρο	σχετικά καλή	πολύ καλή	
δυσκολία συγκέντρωσης	σπάνια ή ποτέ	N	5	29	43	16	93
		% within δυσκολία συγκέντρωσης	5,4%	31,2%	46,2%	17,2%	100,0%
σχεδόν κάθε μήνα		N	0	5	11	1	17
		% within δυσκολία συγκέντρωσης	,0%	29,4%	64,7%	5,9%	100,0%
σχεδόν κάθε εβδομάδα		N	2	3	3	1	9
		% within δυσκολία συγκέντρωσης	22,2%	33,3%	33,3%	11,1%	100,0%
περισσότερο από μία φορά την εβδομάδα		N	2	7	2	7	18
		% within δυσκολία συγκέντρωσης	11,1%	38,9%	11,1%	38,9%	100,0%
σχεδόν κάθε μέρα		N	5	7	6	4	22
		% within δυσκολία συγκέντρωσης	22,7%	31,8%	27,3%	18,2%	100,0%
Σύνολο		N	14	51	65	29	159
		% within δυσκολία συγκέντρωσης	8,8%	32,1%	40,9%	18,2%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	23,830 ^a	12	,021
Likelihood Ratio	24,343	12	,018
Linear-by-Linear Association	2,104	1	,147
N of Εγκυρο Cases	159		

Η σχέση των μεταβλητών «πόσο συχνά ένοιωσες δυσκολία συγκέντρωσης» και «οικονομική κατάσταση οικογένειας» είναι στατιστικά σημαντική σε επίπεδο $p=0,021 < 0,05$.

Παρατηρείται ότι οι μαθητές που δηλώνουν χειρότερη οικονομική κατάσταση έχουν μεγαλύτερη σχετική συχνότητα εμφάνισης δυσκολίας συγκέντρωσης.

Αναλυτικότερα, μεταξύ των μαθητών που έχουν δυσκολία συγκέντρωσης σπάνια ή ποτέ 46,2% έχουν σχετικά καλή οικονομική κατάσταση ενώ μεταξύ εκείνων που έχουν δυσκολία συγκέντρωσης σχεδόν κάθε μέρα 31,8% εξ αυτών η οικονομική κατάσταση είναι στο μέσο όρο.

Συσχέτιση μεταβλητών αξόνων Β-Γ

Από το συσχετισμό των μεταβλητών του Β' άξονα/ανεξάρτητη μεταβλητή (ερωτήσεις σχετικές με καθημερινές πρακτικές των παιδιών και των οικογενειών τους) με αυτές του Γ' άξονα/εξαρτημένη μεταβλητή (διερεύνηση της σωματικής, ψυχικής και κοινωνικής υγείας των παιδιών) προέκυψαν κάποιες στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις. Από αυτές επιλέχθηκαν να παρουσιαστούν οι παρακάτω.

- Στη διάρκεια των τελευταίων 6 μηνών πόσο συχνά ένοιωσες ακεφιά * συχνότητα λήψης πρωινού τις καθημερινές

			συχνότητα λήψης πρωινού τις καθημερινές					Σύνολο	
			ποτέ τις καθημερινές	μία μέρα	δύο μέρες	τρεις μέρες	τέσσερις μέρες		και τις πέντε μέρες
ακεφιά σπάνια ή ποτέ	N		21	11	8	9	2	29	80
	% within ακεφιά		26,3%	13,8%	10,0%	11,3%	2,5%	36,3%	100,0%
σχεδόν κάθε μήνα	N		13	4	0	0	1	15	33
	% within ακεφιά		39,4%	12,1%	,0%	,0%	3,0%	45,5%	100,0%
σχεδόν κάθε εβδομάδα	N		2	2	3	2	2	4	15
	% within ακεφιά		13,3%	13,3%	20,0%	13,3%	13,3%	26,7%	100,0%
περισσότερο από μία φορά την εβδομάδα	N		4	2	0	4	0	2	12
	% within ακεφιά		33,3%	16,7%	,0%	33,3%	,0%	16,7%	100,0%
σχεδόν κάθε μέρα	N		6	7	0	3	2	2	20
	% within ακεφιά		30,0%	35,0%	,0%	15,0%	10,0%	10,0%	100,0%
Σύνολο	N		46	26	11	18	7	52	160
	% within ακεφιά		28,8%	16,3%	6,9%	11,3%	4,4%	32,5%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	38,210 ^a	20	,008
Likelihood Ratio	42,738	20	,002
Linear-by-Linear Association	2,688	1	,101
N of Εγκυρο Cases	160		

Η σχέση των μεταβλητών «πόσο συχνά ένοιωσες ακεφιά» και «συχνότητα λήψης πρωινού τις καθημερινές» είναι στατιστικά σημαντική σε επίπεδο $p=0,008<0,05$.

Παρατηρείται ότι οι μαθητές που δηλώνουν συχνότερη λήψη πρωινού γεύματος έχουν μικρότερη σχετική συχνότητα εμφάνισης ακεφιάς.

Αναλυτικότερα, μεταξύ των μαθητών που έχουν ακεφιά σπάνια ή ποτέ 36,3% λαμβάνουν πρωινό γεύμα και τις πέντε ημέρες ενώ μεταξύ εκείνων που έχουν ακεφιά σχεδόν κάθε μέρα 30% εξ αυτών δεν παίρνουν πρωινό ποτέ τις καθημερινές.

- Στη διάρκεια των τελευταίων 6 μηνών πόσο συχνά ένοιωσες δυσκολία συγκέντρωσης * συχνότητα αισθήματος πείνας

			συχνότητα αισθήματος πείνας				Σύνολο
			ποτέ	μερικές φορές	συχνά	πάντα	
δυσκολία συγκέντρωσης	σπάνια ή ποτέ	N	87	6	1	0	94
		% within δυσκολία συγκέντρωσης	92,6%	6,4%	1,1%	,0%	100,0%
	σχεδόν κάθε μήνα	N	12	4	0	1	17
		% within δυσκολία συγκέντρωσης	70,6%	23,5%	,0%	5,9%	100,0%
	σχεδόν κάθε εβδομάδα	N	7	1	0	1	9
		% within δυσκολία συγκέντρωσης	77,8%	11,1%	,0%	11,1%	100,0%
	περισσότερο από μία φορά την εβδομάδα	N	16	2	0	0	18
		% within δυσκολία συγκέντρωσης	88,9%	11,1%	,0%	,0%	100,0%
	σχεδόν κάθε μέρα	N	17	3	2	0	22
		% within δυσκολία συγκέντρωσης	77,3%	13,6%	9,1%	,0%	100,0%
Σύνολο		N	139	16	3	2	160
		% within δυσκολία συγκέντρωσης	86,9%	10,0%	1,9%	1,3%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	24,720 ^a	12	,016
Likelihood Ratio	17,836	12	,121
Linear-by-Linear Association	3,386	1	,066
N of Εγκυρο Cases	160		

Η σχέση των μεταβλητών «πόσο συχνά ένοιωσε δυσκολία συγκέντρωσης τους τελευταίους 6 μήνες» και «συχνότητα αισθήματος πείνας» είναι στατιστικά σημαντική σε επίπεδο $p=0,016 < 0,05$.

Παρατηρείται ότι οι μαθητές που δηλώνουν συχνότερα αίσθημα πείνας έχουν μεγαλύτερη σχετική συχνότητα δυσκολίας συγκέντρωσης.

Αναλυτικότερα, μεταξύ των μαθητών που δηλώνουν δυσκολία συγκέντρωσης σπάνια ή ποτέ 92,6% δηλώνουν ότι δεν αισθάνονται συναίσθημα πείνας ποτέ.

Συσχέτιση μεταβλητών αξόνων Δ-Γ

Από το συσχετισμό των μεταβλητών του Δ' άξονα/ανεξάρτητη μεταβλητή (διερεύνηση των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης στις οικογένειες των παιδιών, των προβλημάτων που έχουν προκύψει σε αυτές καθώς και ο βαθμός επικοινωνίας και υποστήριξης που έχουν τα παιδιά από τις οικογένειες) με αυτές του Γ' άξονα/ εξαρτημένη μεταβλητή (διερεύνηση της σωματικής, ψυχικής και κοινωνικής υγείας των παιδιών) προέκυψαν αρκετές στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις. Από αυτές επιλέχθηκαν να παρουσιαστούν οι παρακάτω.

- Στη διάρκεια των τελευταίων 6 μηνών πόσο συχνά ένοιωσες να θυμώνεις ή να γκρινιάζεις εύκολα * έχασε τη δουλειά του ο πατέρας μου

		έχασε τη δουλειά του ο πατέρας μου		Σύνολο
		όχι	ναι	
να θυμώνεις ή να σπάνια ή ποτέ γκρινιάζεις εύκολα	N	63	3	66
	% within να θυμώνεις ή να γκρινιάζεις εύκολα	95,5%	4,5%	100,0%
σχεδόν κάθε μήνα	N	25	0	25
	% within να θυμώνεις ή να γκρινιάζεις εύκολα	100,0%	,0%	100,0%
σχεδόν κάθε εβδομάδα	N	15	0	15
	% within να θυμώνεις ή να γκρινιάζεις εύκολα	100,0%	,0%	100,0%
περισσότερο από μία φορά την εβδομάδα	N	17	3	20
	% within να θυμώνεις ή να γκρινιάζεις εύκολα	85,0%	15,0%	100,0%
σχεδόν κάθε μέρα	N	28	6	34
	% within να θυμώνεις ή να γκρινιάζεις εύκολα	82,4%	17,6%	100,0%
Σύνολο	N	148	12	160
	% within να θυμώνεις ή να γκρινιάζεις εύκολα	92,5%	7,5%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	10,741 ^a	4	,030
Likelihood Ratio	12,239	4	,016
Linear-by-Linear Association	6,931	1	,008
N of Έγκυρο Cases	160		

Η σχέση των μεταβλητών «πόσο συχνά ένοιωσες να θυμώνεις ή να γκρινιάζεις εύκολα τους τελευταίους 6 μήνες» και «έχασε τη δουλειά του ο πατέρας μου» είναι στατιστικά σημαντική σε επίπεδο $p=0,03 < 0,05$.

Παρατηρείται ότι οι μαθητές που δηλώνουν ότι έχει χάσει το τελευταίο διάστημα τη δουλειά του ο πατέρας τους έχουν μεγαλύτερη σχετική συχνότητα έκφρασης θυμού ή γκρίνιας.

Αναλυτικότερα, μεταξύ των 12 μαθητών που δηλώνουν ότι έχει χάσει ο πατέρας τους την εργασία του, οι 6 δηλώνουν ότι θυμώνουν σχεδόν καθημερινά και άλλοι 3 ότι θυμώνουν τουλάχιστον μία φορά την εβδομάδα.

- Στη διάρκεια των τελευταίων 6 μηνών πόσο συχνά ένοιωσες δυσκολία να αποκοιμηθείς * έχασε τη δουλειά του ο πατέρας μου

		έχασε τη δουλειά του ο πατέρας μου		Σύνολο	
		όχι	ναι		
δυσκολία να αποκοιμηθείς	σπάνια ή ποτέ	N	106	5	111
	% within δυσκολία να αποκοιμηθείς		95,5%	4,5%	100,0%
σχεδόν κάθε μήνα		N	14	0	14
	% within δυσκολία να αποκοιμηθείς		100,0%	,0%	100,0%
σχεδόν κάθε εβδομάδα		N	6	1	7
	% within δυσκολία να αποκοιμηθείς		85,7%	14,3%	100,0%
περισσότερο από μία φορά την εβδομάδα		N	10	0	10
	% within δυσκολία να αποκοιμηθείς		100,0%	,0%	100,0%
σχεδόν κάθε μέρα		N	12	6	18
	% within δυσκολία να αποκοιμηθείς		66,7%	33,3%	100,0%
Σύνολο		N	148	12	160
	% within δυσκολία να αποκοιμηθείς		92,5%	7,5%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	21,162 ^a	4	,000
Likelihood Ratio	15,815	4	,003
Linear-by-Linear Association	12,032	1	,001
N of Εγκυρο Cases	160		

Η σχέση των μεταβλητών «πόσο συχνά ένοιωσες δυσκολία να αποκοιμηθείς τους τελευταίους 6 μήνες» και «έχασε τη δουλειά του ο πατέρας μου» είναι στατιστικά σημαντική σε επίπεδο $p=0,000 < 0,05$.

Παρατηρείται ότι οι μαθητές που δηλώνουν ότι δεν έχει χάσει το τελευταίο διάστημα τη δουλειά του ο πατέρας τους έχουν μικρότερη σχετική συχνότητα εκδήλωσης δυσκολίας στον ύπνο.

Αναλυτικότερα, μεταξύ των 148 μαθητών που δηλώνουν ότι έχει χάσει ο πατέρας τους την εργασία του, οι 106 δηλώνουν ότι δεν έχουν δυσκολία να αποκοιμηθούν ενώ ανάμεσα στους 12 μαθητές των οποίων ο πατέρας έχει χάσει την εργασία του οι 6 δηλώνουν ότι έχουν δυσκολία να αποκοιμηθούν σχεδόν καθημερινά

- Στη διάρκεια των τελευταίων 6 μηνών πόσο συχνά ένοιωσες πόνο στο στομάχι * έχασε τη δουλειά της η μητέρα μου

			έχασε τη δουλειά της η μητέρα μου		Σύνολο
			όχι	ναι	
πόνος στο στομάχι	σπάνια ή ποτέ	N	95	14	109
		% within πόνος στο στομάχι	87,2%	12,8%	100,0%
	σχεδόν κάθε μήνα	N	21	0	21
		% within πόνος στο στομάχι	100,0%	,0%	100,0%
σχεδόν εβδομάδα	κάθε	N	11	3	14
		% within πόνος στο στομάχι	78,6%	21,4%	100,0%

περισσότερο από μία φορά την εβδομάδα	N	11	0	11
% within πόνος στο στομάχι		100,0%	,0%	100,0%
σχεδόν κάθε μέρα	N	2	3	5
% within πόνος στο στομάχι		40,0%	60,0%	100,0%
Σύνολο	N	140	20	160
% within πόνος στο στομάχι		87,5%	12,5%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	15,918 ^a	4	,003
Likelihood Ratio	15,704	4	,003
Linear-by-Linear Association	1,311	1	,252
N of Έγκυρο Cases	160		

Η σχέση των μεταβλητών «πόσο συχνά ένοιωσες πόνο στο στομάχι τους τελευταίους 6 μήνες» και «έχασε τη δουλειά της η μητέρα μου» είναι στατιστικά σημαντική σε επίπεδο $p=0,003<0,05$.

Παρατηρείται ότι οι μαθητές που δηλώνουν ότι δεν έχει χάσει το τελευταίο διάστημα τη δουλειά της η μητέρα τους έχουν μικρότερη σχετική συχνότητα εκδήλωσης πόνου στο στομάχι.

Αναλυτικότερα, μεταξύ των μαθητών που δηλώνουν σπάνια ή ποτέ ενόχληση στο στομάχι 87,2% δεν έχει χάσει την εργασία της η μητέρα τους ενώ αντίστοιχα 12,8% την έχει χάσει και μεταξύ εκείνων που αισθάνονται σχεδόν καθημερινά πόνο στο στομάχι 40% δεν έχει χάσει η μητέρα τους την εργασία της ενώ 60% την έχει χάσει.

- Στη διάρκεια των τελευταίων 6 μηνών πόσο συχνά ένοιωσες δυσκολία συγκέντρωσης * έχασε τη δουλειά της η μητέρα μου

		έχασε τη δουλειά της η μητέρα μου		Σύνολο	
		όχι	ναι		
δυσκολία συγκέντρωσης	σπάνια ή ποτέ	N	86	8	94
		% within δυσκολία συγκέντρωσης	91,5%	8,5%	100,0%
	σχεδόν κάθε μήνα	N	16	1	17
		% within δυσκολία συγκέντρωσης	94,1%	5,9%	100,0%
	σχεδόν κάθε εβδομάδα	N	9	0	9
		% within δυσκολία συγκέντρωσης	100,0%	,0%	100,0%
περισσότερο από μία φορά την εβδομάδα	N	14	4	18	
	% within δυσκολία συγκέντρωσης	77,8%	22,2%	100,0%	
σχεδόν κάθε μέρα	N	15	7	22	
	% within δυσκολία συγκέντρωσης	68,2%	31,8%	100,0%	
Σύνολο	N	140	20	160	
	% within δυσκολία συγκέντρωσης	87,5%	12,5%	100,0%	

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	12,396 ^a	4	,015
Likelihood Ratio	11,648	4	,020
Linear-by-Linear Association	8,720	1	,003
N of Έγκυρο Cases	160		

Η σχέση των μεταβλητών «πόσο συχνά ένοιωσες δυσκολία συγκέντρωσης τους τελευταίους 6 μήνες» και «έχασε τη δουλειά της η μητέρα μου» είναι στατιστικά σημαντική σε επίπεδο $p=0,015 < 0,05$.

Παρατηρείται ότι οι μαθητές που δηλώνουν ότι δεν έχει χάσει το τελευταίο διάστημα τη δουλειά της η μητέρα τους έχουν μικρότερη σχετική συχνότητα εκδήλωσης δυσκολίας συγκέντρωσης.

Αναλυτικότερα, μεταξύ των μαθητών που δηλώνουν σπάνια ή ποτέ δυσκολία συγκέντρωσης 91,5% δεν έχει χάσει την εργασία της η μητέρα τους ενώ αντίστοιχα 8,5% την έχει χάσει και μεταξύ εκείνων που αισθάνονται σχεδόν καθημερινά δυσκολία συγκέντρωσης 68,2% δεν έχει χάσει η μητέρα τους την εργασία της ενώ 31,8% την έχει χάσει.

- **πώς νιώθεις για το σχολείο αυτή την περίοδο * δημιούργησε εντάσεις και καυγάδες μέσα στην οικογένεια**

	δημιούργησε εντάσεις και καυγάδες μέσα στην οικογένεια		Σύνολο
	όχι	ναι	
πώς νιώθεις για το σχολείο αυτή την περίοδο	12 63,2%	7 36,8%	19 100,0%
δεν μου αρέσει αρκετα	15 68,2%	7 31,8%	22 100,0%
μου αρεσει αρκετα	67 87,0%	10 13,0%	77 100,0%
μου αρέσει πάρα πολύ	40 95,2%	2 4,8%	42 100,0%
Σύνολο	134 83,8%	26 16,3%	160 100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	14,513 ^a	3	,002
Likelihood Ratio	13,937	3	,003
Linear-by-Linear Association	13,675	1	,000
N of Έγκυρο Cases	160		

Η σχέση των μεταβλητών «πώς νιώθεις για το σχολείο αυτή την περίοδο» και «αν έχουν δημιουργηθεί εντάσεις και καυγάδες μέσα στην οικογένεια» είναι στατιστικά σημαντική σε επίπεδο $p=0,002<0,05$.

Παρατηρείται ότι οι μαθητές που δηλώνουν ότι έχουν δημιουργηθεί εντάσεις και καυγάδες μέσα στην οικογένεια τους έχουν μικρότερη σχετική συχνότητα ευχαρίστησης από το σχολείο.

Αναλυτικότερα, μεταξύ των μαθητών που δηλώνουν ότι έχουν δημιουργηθεί εντάσεις και καυγάδες μέσα στην οικογένεια τους 7 δηλώνουν ότι δεν τους αρέσει καθόλου το σχολείο ενώ μόλις 2 δηλώνουν ότι τους αρέσει πάρα πολύ.

Για περαιτέρω προβληματισμό, μελετήθηκε η σχέση των υποερωτημάτων της μεταβλητής 17 και της μεταβλητής 18 οι οποίες αναφέρονται στον τρόπο που αντιλαμβάνονται τα παιδιά την υποστήριξη της οικογένειας τους στο σχολείο αλλά και σε γενικότερα προβλήματα τους, με την ερώτηση 8 για το πώς νιώθουν για το σχολείο τους αυτή την περίοδο. Επειδή οι απαντήσεις στα υποερωτήματα της μεταβλητής 17 και 18 μετατράπηκαν σε δύο δείκτες (σε αθροίσματα) προέκυψαν δύο νέες ποσοτικές μεταβλητές οι οποίες συσχετίστηκαν με την ερώτηση 8 με τεστ r Pearson.

Correlations

		πώς νιώθεις για το σχολείο αυτή την περίοδο	V17
πώς νιώθεις για το σχολείο αυτή την περίοδο	Pearson Correlation	1	,318**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	160	157
V17	Pearson Correlation	,318**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	157	157

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Όσον αφορά την μεταβλητή 17-υποστήριξη από την οικογένεια μου σε προβλήματα που αντιμετωπίζω, η συσχέτιση είναι στατιστικά σημαντική σε επίπεδο $r=0,318$ $p=0,000$. Παρατηρείται δηλαδή ότι τα παιδιά αισθάνονται θετικότερα για το σχολείο όταν αισθάνονται ότι έχουν την υποστήριξη των γονέων και της οικογένειας τους σε αποφάσεις και προβλήματα που αντιμετωπίζουν.

Παρομοίως, για τη μεταβλητή 18- υποστήριξη από την οικογένεια μου σε σχολικά ζητήματα, η συσχέτιση είναι στατιστικά σημαντική σε επίπεδο $r=0,272$ $p=0,001$. Παρατηρείται δηλαδή ότι οι μαθητές αισθάνονται πιο θετικά προς το σχολικό περιβάλλον όταν υπάρχει ενδιαφέρον για αυτό και ότι συμβαίνει μέσα στο σχολείο από τους γονείς τους.

Correlations

		πώς νιώθεις για το σχολείο αυτή την περίοδο	V18
πώς νιώθεις για το σχολείο αυτή την περίοδο	Pearson Correlation	1	,272**
	Sig. (2-tailed)		,001
	N	160	156
V18	Pearson Correlation	,272**	1
	Sig. (2-tailed)	,001	
	N	156	156

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Η παρούσα μελέτη, αν και είχε περιορισμένη έκταση, ανέδειξε σε ένα βαθμό τον συσχετισμό που υπάρχει ανάμεσα στην ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών και τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην οικογενειακή και σχολική τους καθημερινότητα. Τα αποτελέσματα της έρευνας μας δίνουν μία εικόνα του προβλήματος η οποία επιβεβαιώνεται τόσο από τη βιβλιογραφική επισκόπηση όσο και από παρόμοιες έρευνες ευρύτερης κλίμακας.

Στη βιβλιογραφία αναφέρεται ότι η οικονομική κρίση επηρεάζει τις διαπροσωπικές σχέσεις των μελών μιας οικογένειας και οδηγεί αυξητικά στην εμφάνιση συγκρούσεων, εντάσεων και στην έκφραση επιθετικότητας (Παπάνης, 2015). Μέσα από την παρούσα έρευνα, οι μαθητές δήλωσαν ότι αντιλαμβάνονται το τελευταίο διάστημα εντάσεις και συγκρούσεις μέσα στην οικογένεια τους οι οποίες κατά τα ίδια τα παιδιά οφείλονται στην απώλεια της εργασίας των γονέων τους ή στην αδυναμία κάλυψης των οικονομικών αναγκών του νοικοκυριού τους.

Όπως διατυπώνεται από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας και από μελέτες για την ψυχική υγεία (2009) υπάρχει ένα ευρύ φάσμα επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης στην σωματική και ψυχική υγεία του ατόμου. Ως τέτοιες αναφέρονται περιπτώσεις που χρήζουν αντιμετώπισης από πρωτοβάθμιες υπηρεσίες υγείας αλλά και εκδήλωση ψυχικών νοσημάτων με σωματικά συμπτώματα, όπως ζάλη, πονοκέφαλο, ναυτία, αϋπνία. Παρόμοιες αναφορές υπάρχουν στην παρούσα έρευνα από τους μαθητές σχετικά με δυσκολία συγκέντρωσης στις σχολικές τους δραστηριότητες, στομαχικές διαταραχές, πονοκεφάλους και αϋπνίες. Γίνεται δηλαδή αντιληπτό από την έρευνα ότι οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης δεν εντοπίζονται μόνο στις οικονομικές δραστηριότητες των ατόμων ή στον περιορισμό των ανέσεων που απολάμβαναν. Αντιθέτως, τα άτομα, ακόμη και τα παιδιά, σωματοποιούν το άγχος και την ανασφάλεια που δημιουργεί η οικονομική κρίση με αντίκτυπο στην σωματική και ψυχική τους υγεία, τις διαπροσωπικές σχέσεις και την ευρύτερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους.

Όσον αφορά τον βαθμό ικανοποίησης των μαθητών από το σχολείο και την σχέση αυτής της ικανοποίησης με τις γενικότερες εξωσχολικές και ενδοοικογενειακές συνθήκες που αντιμετωπίζουν, φαίνεται να υπάρχει συνάφεια της παρούσας έρευνας με σχετική έρευνα της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (2009). Η συγκεκριμένη έρευνα ανέφερε ότι ο περιορισμός λόγω οικονομικής δυσκολίας των εξωσχολικών δραστηριοτήτων των παιδιών και η αδυναμία των γονιών να παρέχουν το ίδιο βιοτικό επίπεδο με τα προηγούμενα χρόνια ή ακόμα η στέρηση ειδών πρώτης ανάγκης ή η υποβάθμιση της ποιότητας αναγκαίων αγαθών, οδηγεί τα παιδιά σε στρες με παρεπόμενες μαθησιακές δυσκολίες και προβλήματα συμπεριφοράς. Παρομοίως, αναδεικνύεται σε αυτή την έρευνα η ανασφάλεια του παιδιού και η μείωση της

ευχαρίστησης που αντλεί από το σχολικό περιβάλλον ως αποτέλεσμα των οικονομικών περιορισμών που αναγκάστηκε να λάβει η οικογένεια του.

Στην πανελλήνια έρευνα που διεξάγει το Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής (ΕΠΠΨΥ) κάθε τέσσερα χρόνια, διαφάνηκαν αλλαγές στον τρόπο ζωής των νέων μέσα στο πλαίσιο του συνεχώς μεταβαλλόμενου κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος στο οποίο ζουν. Στα τελευταία αποτελέσματα της έρευνας του 2014, οι νέοι φαίνεται να δηλώνουν μεγαλύτερα ποσοστά ανεργίας των γονέων τους και δυσμενέστερες οικονομικές συνθήκες για την οικογένεια τους σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια. Επίσης δηλώνουν ότι δραστηριότητες που συνήθιζαν να απολαμβάνουν με την οικογένεια τους όπως οι διακοπές είναι ανέφικτες πλέον ενώ παρατηρείται αύξηση στους καυγάδες και τις εντάσεις μέσα στην οικογένεια. Τα παραπάνω αποτελέσματα φαίνεται να επαναλαμβάνονται σε αυτή την έρευνα, όπου αν και μικρότερης κλίμακας, οι μαθητές αναφέρουν ότι οι οικονομικές δυσκολίες έχουν επιδράσει αρνητικά στο βιοτικό επίπεδο της οικογένειάς τους, στις σχέσεις μεταξύ των μελών της καθώς και στο ενδιαφέρον που έχουν ή την ευχαρίστηση που αντλούν πλέον οι ίδιοι από τις σχολικές τους δραστηριότητες.

Τέλος, είναι αποθαρρυντικό το γεγονός ότι τα παιδιά αντιλαμβάνονται ως επίπτωση της οικονομικής κρίσης (κυρίως της απώλειας εργασίας) το τρίπτυχο: μείωση της επικοινωνίας με τους γονείς, μείωση του γονεϊκού ελέγχου, και μείωση της συναισθηματικής υποστήριξης από την οικογένεια. Αντιλαμβάνονται ότι τα προβλήματα οικονομικής φύσης που απασχολούν τους γονείς τους περιορίζουν τον χρόνο και το ενδιαφέρον που έδειχναν παλαιότερα για τα ίδια και τις δραστηριότητες τους. Αυτό έχει ως συνέπεια να παύουν τα παιδιά με τη σειρά τους να ασχολούνται με το σχολείο. Με άλλα λόγια, οι σχολικές επιδόσεις έχουν νόημα για τα παιδιά όταν κερδίζουν το ενδιαφέρον των γονέων τους. Εάν οι γονείς τους έχουν να αντιμετωπίσουν άλλα προβλήματα τότε τα παιδιά αισθάνονται το σχολείο και οι επιδόσεις τους σε αυτό είναι δευτερεύουσας σημασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Με την ολοκλήρωση της παρούσας έρευνας γίνεται αντιληπτό ότι η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει την ψυχοκοινωνική ζωή των παιδιών μέσα από τις ευρύτερες συνέπειες της στην ίδια την ελληνική οικογένεια. Στη συνέχεια θα διατυπωθούν επιμέρους συμπεράσματα της έρευνας όπως αυτά προκύπτουν από τα ερευνητικά ερωτήματα που είχαν τεθεί αρχικά και από την μελέτη των δεδομένων και των ποσοτικών αποτελεσμάτων της έρευνας.

1. Από τα αποτελέσματα της έρευνας γίνεται αντιληπτό ότι η οικονομική κατάσταση της οικογένειας σχετίζεται ανάλογα με το βαθμό αρεσκείας του παιδιού για το σχολείο. Φαίνεται ότι μαθητές με καλύτερες οικονομικές συνθήκες στην οικογένεια τους, εκδηλώνουν μεγαλύτερο βαθμό αρεσκείας για το σχολείο.
2. Με την οικονομική κατάσταση φαίνεται να σχετίζονται θέματα υγείας των μαθητών. Μαθητές των οποίων οι οικογένειες αντιμετωπίζουν οικονομικές δυσκολίες εκφράζουν συχνότερα αίσθημα ζαλάδας ή πόνου στο στομάχι.
3. Μαθητές των οποίων οι οικογένειες αντιμετωπίζουν δυσκολίες στα οικονομικά τους θέματα ή/και απώλεια της εργασία τους, εκφράζουν συχνότερα δυσκολία συγκέντρωσης στα μαθήματα τους
4. Καθημερινές πρακτικές της οικογένειας, όπως η λήψη πρωινού, φαίνεται να επηρεάζουν την συναισθηματική κατάσταση των παιδιών. Ο περιορισμός της λήψης πρωινού γεύματος, είτε λόγω δύσκολης οικονομικής κατάστασης είτε επειδή δεν αποτελεί συνήθης πρακτική της οικογένειας, σχετίζεται με αυξημένο αίσθημα ακεφιάς από τους μαθητές.
5. Επίσης, το αίσθημα πείνας αποτελεί παράγοντα που περιορίζει την ικανότητα συγκέντρωσης των μαθητών στο σχολείο.
6. Η απώλεια της εργασίας των γονέων φαίνεται να σχετίζεται με την ψυχοσωματική υγεία των παιδιών. Συγκεκριμένα, έγινε εμφανές στην έρευνα ότι η απώλεια της εργασίας του πατέρα αποτέλεσε παράγοντα εμφάνισης θυμού και γκρίνιας για τους μαθητές, όπως αντίστοιχα η απώλεια της εργασίας της μητέρας προκάλεσε ανησυχία και διαταραχή στον ύπνο των παιδιών.
7. Η ύπαρξη συγκρούσεων μέσα στην οικογένεια (καυγάδες, διαφωνίες, εντάσεις) έχει αρνητικό αντίκτυπο στο πως νιώθουν τα παιδιά για το σχολείο. Φαίνεται πως η σύγχυση των συναισθημάτων μέσα στην οικογένεια σχετίζεται με γενικότερη σύγχυση των συναισθημάτων τους για άλλες δραστηριότητες όπως αυτές του σχολείου.

8. Τέλος, η υποστήριξη που λαμβάνουν τα παιδιά από την οικογένεια τους για σχολικά ή προσωπικά τους θέματα σχετίζεται σε σημαντικό επίπεδο με τα αισθήματα τους για το σχολικό περιβάλλον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία:

Αθανασίου, Λ. (2003). «Μέθοδοι και Τεχνικές Έρευνας στις Επιστήμες της Αγωγής». Ιωάννινα: Αυτοέκδοση

Αναγνωστόπουλος, Δ., Σουμάκη, Ε. (2012). Οι επιπτώσεις της κοινωνικο-οικονομικής κρίσης στην ψυχική υγεία παιδιών και εφήβων. *Ψυχιατρική*, 23(1), σελ. 13-76. <http://www.psych.gr/mdex.php?option=com> [Πρόσβαση: 26 Φεβρουάριου 2015],

Βαγιανός, Δ., Βέττας, Ν, Μεγήρ, Κ. (2010). // οικονομική κρίση στην Ελλάδα: Μεταρρυθμίσεις και ευκαιρίες σε μία κρίσιμη συγκυρία. [Πρόσβαση: 13 Μαρτίου 2015],

Βεργέτη, Α. (2006). Κοινωνική εργασία με οικογένειες σε κρίση. Διδακτορική διατριβή. Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.

Βεργέτη, Α. (2009). Κοινωνική εργασία με οικογένειες σε κρίση. Αθήνα: Τόπος

Γιωτάκος, Θ. (2010). Οικονομική κρίση και ψυχική υγεία. *Ψυχιατρική* (21) σελ. 195-204.

Γιωτάκος Ο. “Παρέμβαση στην Κρίση (crisis intervention): επείγουσες ψυχολογικές καταστάσεις”. Εκδόσεις “Αρχιπέλαγος”, 2008.

Δημοπούλου-Λαγωνίκα, Μ. (2005). Μεθοδολογία Κοινωνικής Εργασίας- Μοντέλα παρέμβασης, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Έρευνα εργατικού δυναμικού της Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας (2010). Δελτίο τύπου 16 Δεκεμβρίου.

Ε.Σ.Υ.Ε. (2009). Έρευνα εισοδήματος και συνθηκών διαβίωσης των νοικοκυριών 2007 Δελτίο τύπου, [ημερομηνία πρόσβασης: 10 Νοεμβρίου 2013],

Ευθυμίου, Α., Κανακίδου, Χ., Μανωλακούδη, Θ. (2009). // οικονομική κρίση του 2008-2009 και πώς επηρεάζει τον κλάδο της ένδυσης στην Ελλάδα. Πτυχιακή Εργασία. Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Μακεδονίας.

Ζαϊμάκης Ι. (2002) *Κοινοτική εργασία και τοπικές κοινωνίες*, Ελληνικά Γράμματα

ΙΝΕ-ΓΣΕΕ, (2008). Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση. Αθήνα: Ετήσια Έκθεση.

Καπάτου, Α. (2010). « Πώς επηρεάζει η οικονομική κρίση την οικογένεια». Εφημερίδα Μακεδονία, 25 Μαρτίου, σ. 12-14.

Καραϊσκού Α., Μαλλιάρου Μ., Σαράφης Π, (2012) *Οικονομική Κρίση: Επίδραση στην υγεία των πολιτών και στα συστήματα υγείας*. Διεπιστημονική Φροντίδα Υγείας, Τόμος 4, (τεύχος 2), σελ. 49-54 στο www.inhealthcare.gr. Πρόσβαση 12/3/2015).

Κατάκη Χ., (2008) Οι τρεις ταυτότητες της ελληνικής οικογένειας, Κέδρος.

- Κεσίδου Ε. (2012) *Η Οικονομική κρίση και ύφεση στην ελληνική οικονομία. Οικονομική κρίση στην Ελλάδα: νεοφιλελεύθερες πολιτικές*. Πανεπιστημιακή Οικονομική Σχολή του Νότινχαμ. Πανεπιστήμιο του Νότινχαμ
- Κογκίδου, Δ. (2012). Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην καθημερινή ζωή των οικογενειών, <http://www.alterthess.gr>, [Πρόσβαση: 2 Φεβρουάριου 2015],
- Κοντιάδης Ξ., Όψεις της θεσμικής προστασίας της οικογένειας στην Ελλάδα στο συλλογικό Ευρωπαϊκό Φόρουμ για την Οικογένεια όπ. παρ. σελ. 640-649.
- Κοτσιφάκου Κ. «Οι ψυχολογικές επιπτώσεις τις ανεργίας στα παιδιά» (Πρόσβαση 12/3/2015)
- Κουφάρης, Γ. (2010). «Η παγκόσμια οικονομική κρίση και οι χρηματιστηριακές αγορές». Περιοδικό Χρήμα, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 2010.
- Κουκούλη, Σ. (2008). Σημειώσεις μαθήματος «Οικογενειακή πολιτική», Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας Ηρακλείου Κρήτης.
- Κυριαζή Ν. (2011) *Η Κοινωνιολογική Έρευνα*, Πεδίο
- Κυριόπουλος, Γ., Γκρέγκορ, Σ., και Οικονόμου, Χ. (2003). Υγεία και υπηρεσίες υγείας στον ελληνικό πληθυσμό. Αθήνα: Παπαζήση.
- Κυριόπουλος, Γ. και Τσιάντου, Β. (2009). RealGDPgrowthrate. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>. [ημερομηνία πρόσβασης: 25 Νοεμβρίου 2014],
- Κυριόπουλος Γ, Τσιάντου Β. (2010). Η οικονομική κρίση και οι επιπτώσεις της στην υγεία και την ιατρική περίθαλψη. Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής 27(5), σελ. 834- 840.
- Τσουλφίδης, Λ. (2010). *Ύπό την οικονομική άνθηση στην κρίση του 1930*.
- Λύκουρας, Λ., Μπούρας, Γ. (2011). Η οικονομική κρίση και οι επιπτώσεις της στην ψυχική υγεία. Εγκέφαλος 48. σ.54-61. [πρόσβαση: 22 Ιανουάριου 2015],
- Μακράκης, Β., 1998. Αξιολόγηση Συστημάτων Ανοικτής και Εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης. *Ανοικτή και Εξ αποστάσεως Εκπαίδευση: Θεσμοί και Λειτουργίες*, Τόμος Α', Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα
- Μάτσα, Κ. (2012). Δραματικές οι επιπτώσεις της οικονομικής και κοινωνικής κρίσης στην υγεία του πληθυσμού. Κοινωνικό καφενείο. <http://koinonikokafeneio.wordpress.com> [πρόσβαση 24 Ιανουάριου 2015],
- Μουσούρου, Λ. (2005). *Οικογένεια και οικογενειακή πολιτική*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μπήτρου, Λ. (2012). «// κρίση και η οικογένεια. Η οικογένεια κόντρα στην κρίση». Στο ένθετο People του Πρώτου Θέματος., [πρόσβαση: 10 Φεβρουάριου 2015],
- Πανηγυράκης, Γ. (2001). *Σύγχρονη διοικητική δημοσίων σχέσεων*. Αθήνα: Μπένου.
- Παπαχρίστου, Θ. (2005). *Εγχειρίδιο οικογενειακού δικαίου*. Αθήνα: Σάκκουλας.

Payne, M. (2000). Η σύγχρονη θεωρία της κοινωνικής εργασίας. Επιμ. Θ. Καλλινικάκη. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Ράπανος, Σ. (2009). Μέγεθος και Εύρος Δραστηριοτήτων του Δημοσίου Τομέα. Ίδρυμα Οικονομικών & Βιομηχανικών Ερευνών.

Ρομπόλης, Σ. (2011). «Η οικονομική κρίση και οι επιπτώσεις της στη ψυχική υγεία», Αθηναϊκό Πρακτορείο Ειδήσεων - Μακεδονικό Πρακτορείο Ειδήσεων, 15 Ιανουάριου.

Σόρος, Γ. (2009). «Σχέδιο για την οικονομική Ανάκαμψη», Το Βήμα, Ένθετο Οικονομίας, σελ.6-7. 29/01/2009

Σουλιώτης Κ.(2000). Ο ρόλος του Ιδιωτικού Τομέα στο Ελληνικό Σύστημα Υγείας. Αθήνα: Παπαζήση.

Συνήγορος του Μαθητή (2012). Μαύρη βλέπουν την καθημερινότητα τους οι έφηβοι.

Σωτηρούδας (2011) Εγχειρίδιο ερευνητικής εργασίας, Εκδόσεις iWrite.gr

Τσαούσης, Δ. (2006). Η κοινωνία του ανθρώπου. Εισαγωγή στην κοινωνιολογία. Αθήνα: Gutenberg.

Υπουργείο Οικονομικών (2010). «Οικονομικές εξέλιξης του 2009 και προοπτικές για το 2010».

Φρόντ, Σ. (2004). Ο πολιτισμός πηγή δυστυχίας. Αθήνα: Επίκουρος.

Ξενογλωσση βιβλιογραφία:

Araya R. (2003) Education and income: which is more important for mental health. J.Epidem CommHealth (57) p.501-505.

Appleby, J. (2008). The credit crisis and health care. Br Med J, 337:2259

Aro, S., Aro, H., & Keskimaki, I. (1995). Socio-economic mobility among patients with schizophrenia or major affective disorder: A 17-year retrospective follow-up. Brit.J.Psychiatry(166) p.759-767.

Bartley, M. & Blane, D. & Montgomery, S. (1997). Health and the life course: Why safety nets matter. Br Med(314) p. 1194-1196.

Bjornerg, A. & Garroge, B. & Lindbland, S. (2009) Euro health consumer index. Health Consumer Powerhouse

Birdsall, N. (2009). How to unlock the \$1 trillion that developing countries urgently need to cope with the crisis. Center for Global development, p. 1-5.

Black, D. & Morris, J. & Snith, C. & Townsend P. (1980). The Black Report. Department of Health and Social Security. London, HMSO.

Blane D, Bartley, M. & Davey Smith, G. (1997). Disease etiology and materialistic explanations of socioeconomic mortality differentials. *Public Health*(7) p.385-391.

Bloch, E. & Das Prmzip Hoffnung. I. Bd, Berlin (1954) p. 13. Now on. Gesamtausgabe, 4 Bd., Frankfurt a.M. 1959, p. 1.

Broomhall, H.S. & Winefield, A.H.(1990) A comparison of the affective well-being of young and middle-aged unemployed men matched for length of unemployment. *British Journal Medical Psychology* (63) p.43-52.

Bumpass, L.L., and Sweet, J.A. (1997). *National Survey of Families and Households: Wave 1, 1987-1988, and Wave II, 1992-1994.*

Chang S-S, Gunnell D, Sterne JAC, et al. Was the economic crisis 1997-1998 responsible for rising suicide rates in east/southeast Asia? A time-trend analysis for Japan, Hong Kong, South Korea, Taiwan, Singapore and Thailand. *Soc Sci Med* 2009;69:1322-1331

Schauefeli, W.B & Van Yperner, N.W (1992). Unemployment and psychological distress among graduates: A longitudinal study. *J. Occup Organ Psychology* (65), p. 291-305.

Shamir, B (1985). Sex differences in psychological adjustments unemployment and reemployment: A question of commitment, alternatives or finance? *Social Problems* (33), p.67-79.

Shams M., & Jackson, P R. (1994). The impact of unemployment on the psychological well-being of British Asians. *Psychol Med* (24), p.347-355.

Stuckler, D., Basu, S., Suhrcke, M., Coutts, A., & Mckke, M. (2009). The public health effect of economic crisis and alternative policy responses in Europe: An empirical analysis. *Lancet* (374) p.315-323.

Stuckler D, Basu S, Suhrcke M, et al. The public health effect of economic crisis and alternative policy responses in Europe: an empirical analysis. *Lancet* 2009; 374:315-323.

Stuckler D, Basu S, Suhrcke M, Mc Kee M, The health implications of a financial crisis: a review of the evidence, *Ulster Med J* 2009;78(3):142-145

Sundar M. Suicide in farmers in India. *British Journal of Psychiatry* 1999;175:585-6.

Sundar, M. (1999). Suicide in farmers in India. *Brit J Psychiatry* (175), p. 585- 586.

Tzortzinis, A. (2012) Ελλάδα: πακέτα βοήθειας. Ημερομηνία δημοσίευσης: 13\12\2012 Αρθρο από την εφημερίδα New York Times. Greece (www.topics.nytimes.com)

Utela, A. (2010). Economic crisis and mental health. *Opinion in Psychiatry* (23), p. 127-130.

Vaananen A., Vahtera, J, Pentti, J. & Kivimaki, M. (2005). Sources of social support as determinants of psychiatric morbidity after severe life events : Prospective cohort study of female employees. *J Psychosom Res*(58)p.459-467.

Van doorsalaer, E.Wagstaff, A. Bleichrodt, H, Calonge, S, Gerdtham, U.Gerfin, M. (1997).Income related inequalities in health: some international comparisons. J Health Econ (16) p.93-112.

Waters, H.Saadah. F.,& Pradhan, M. (2003).The impact of the 1997-98 East Asian economic crises on health and health care in Indonesia. Health policy and planning 18(2) p. 172-181.

WHO. (2009). Financial crisis and global health: report of a high level consultation. Geneva'. World Health Organization.

VHiO(2009). Health amid a financial crisis: a complex diagnosis Bull World Health Organ (87), p. 1-80.

Wilkinson, R. (1996). Unhealthy societies: The afflictions of inequalities. London:Ed 1. Routledge.

Ηλεκτρονικές πηγές

<http://www.nomika-epilekta.gr>. [ημερομηνία πρόσβασης: Νοεμβρίου 2014],

<http://www.setimes.com> [ημερομηνία πρόσβασης: 10 Μαρτίου 2015]

<http://gr.euronews.com>, [ημερομηνία πρόσβασης: 21 Φεβρουάριου 2015]

<http://www.tovima.gr>[πρόσβαση: 16 Αυγούστου 2014].

<http://www.ehta-com>. [ημερομηνία πρόσβασης: 29 Σεπτεμβρίου 2014].

<http://www.oecd.org>. [ημερομηνία πρόσβασης: 13 Οκτωβρίου 2014].

<http://www.dealnews.gr/oikonomia.com> [ημερομηνία πρόσβασης: 2 Σεπτεμβρίου 2014],

<http://www.dealnews.gr/oikonomia.com> [ημερομηνία πρόσβασης: 2 Σεπτεμβρίου 2014],

<http://news.kathimerini.gr>[ημερομηνία πρόσβασης: 10 Νοεμβρίου 2014].

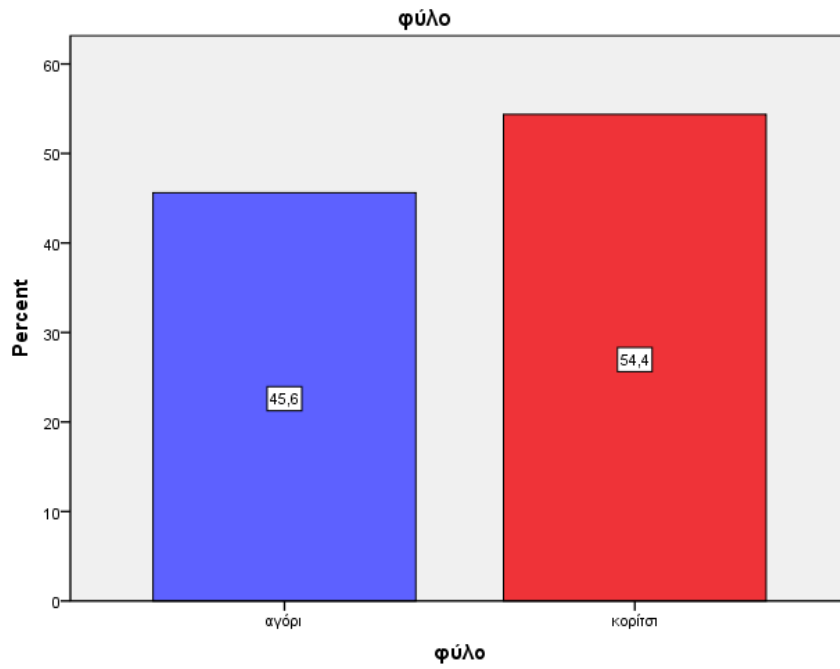
<http://news247.gr>[ημερομηνία πρόσβασης: 5 Νοεμβρίου 2014],

<http://www.setimes.com> [ημερομηνία πρόσβασης: 10 Νοεμβρίου 2014],

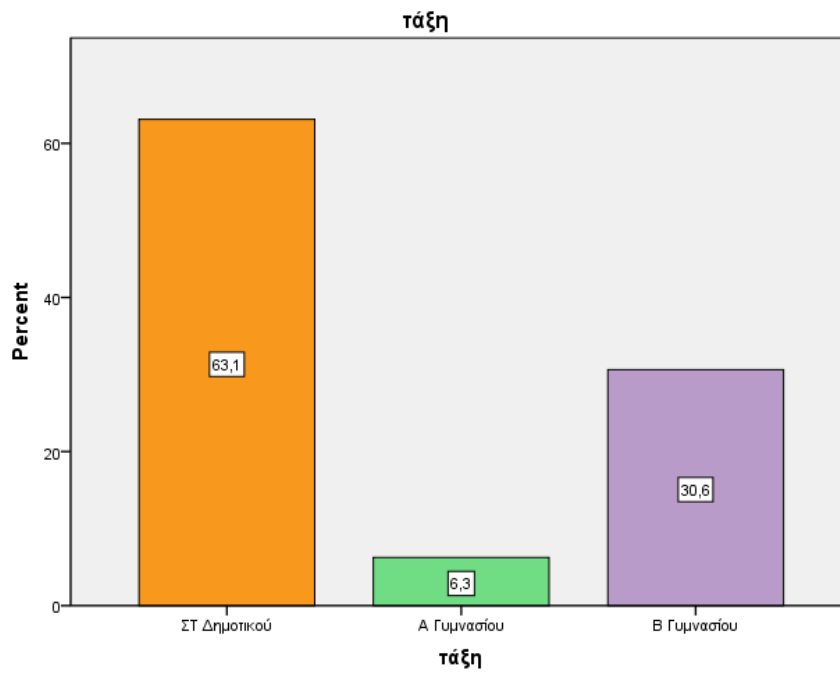
http://www.sigmalive.com/news/opinions_sigmalive/177639/h-oikonomiki-krisi-kai-oi-epiptoseis-stin-koinonia#.dpuf [ημερομηνία πρόσβασης: 10 Απριλίου 2015],

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

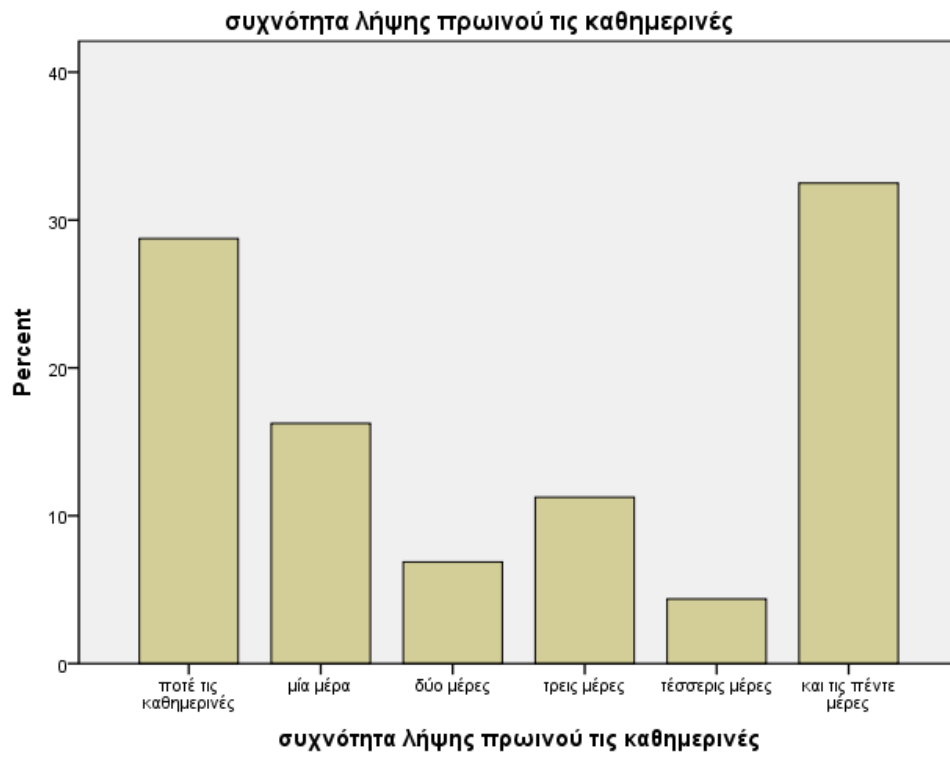
Δ1. Δημογραφικά χαρακτηριστικά δείγματος (φύλο)

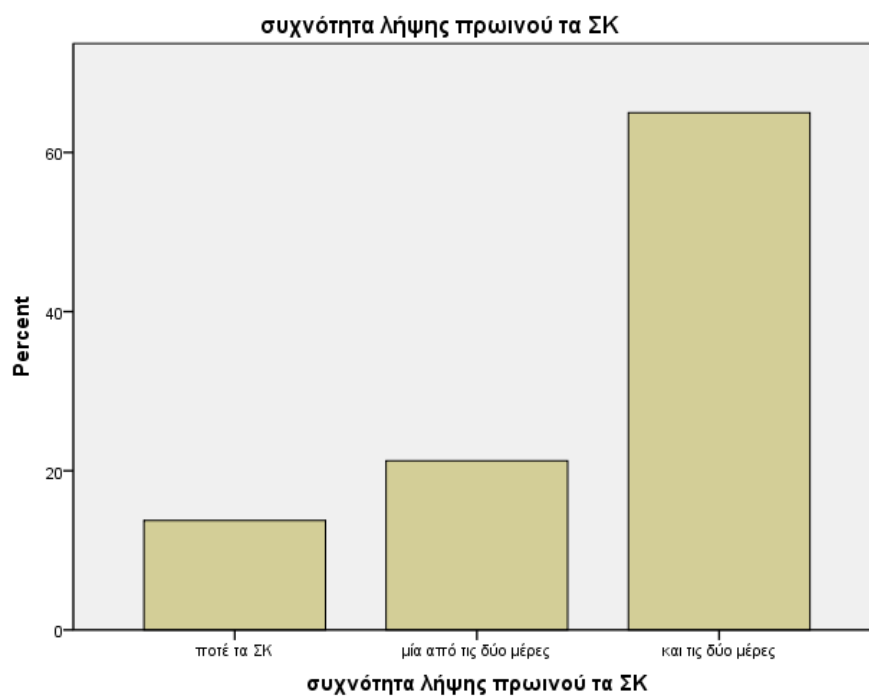
Δ2. Δημογραφικά χαρακτηριστικά δείγματος (τάξη)

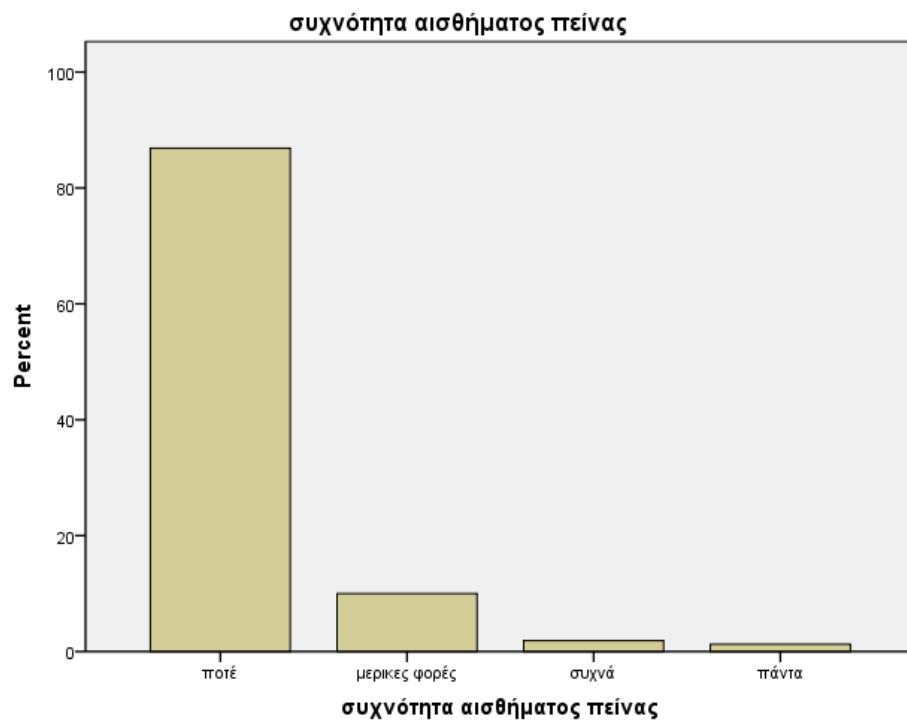
Δ3. Συχνότητα λήψης πρωινού τις καθημερινές

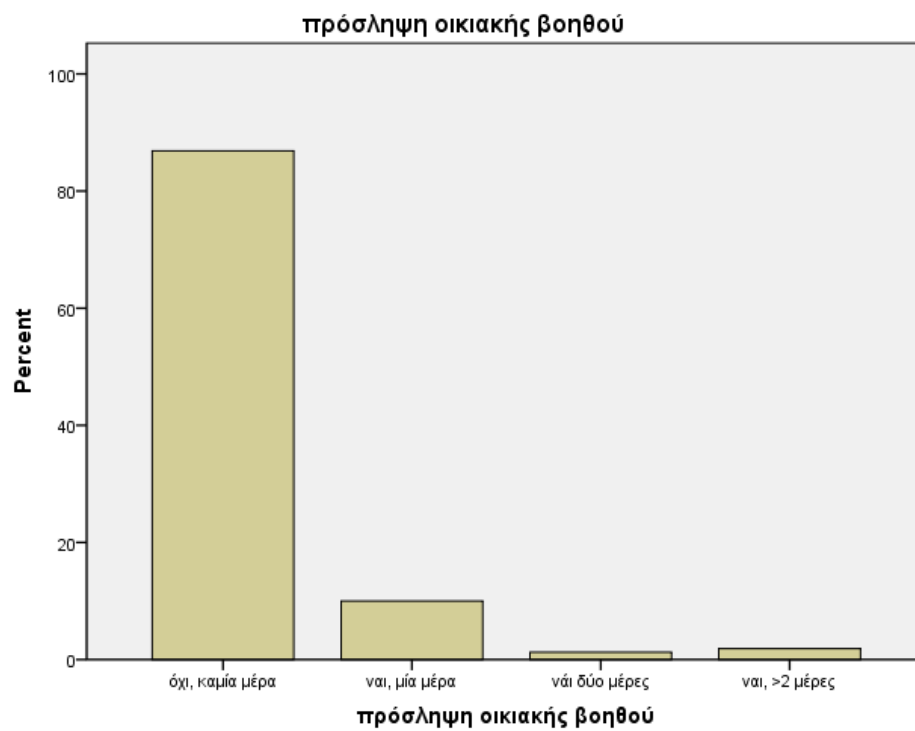
Δ4. Συχνότητα λήψης πρωινού τα ΣΚ

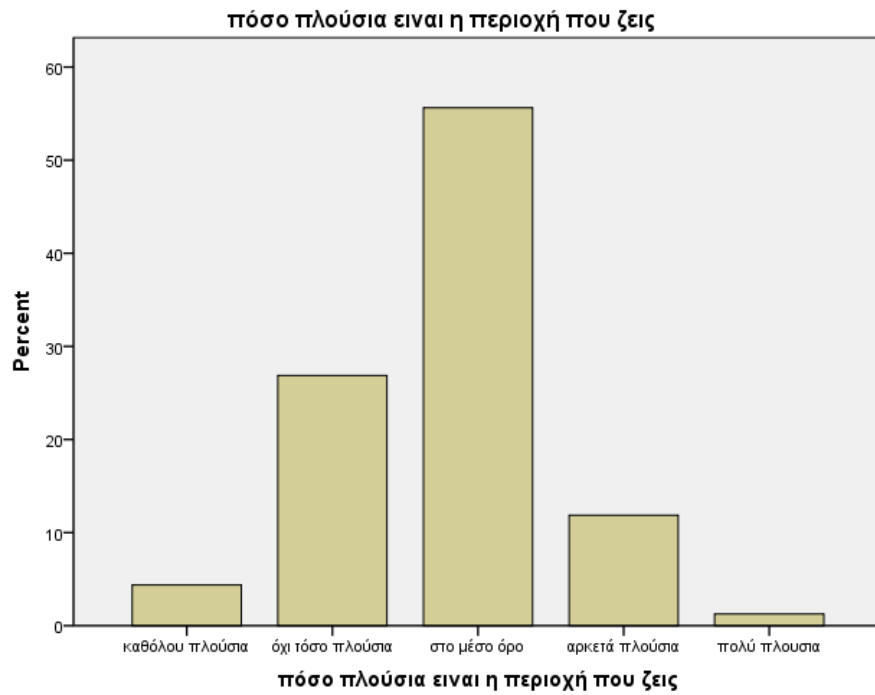
Δ5. Συχνότητα αισθήματος πείνας

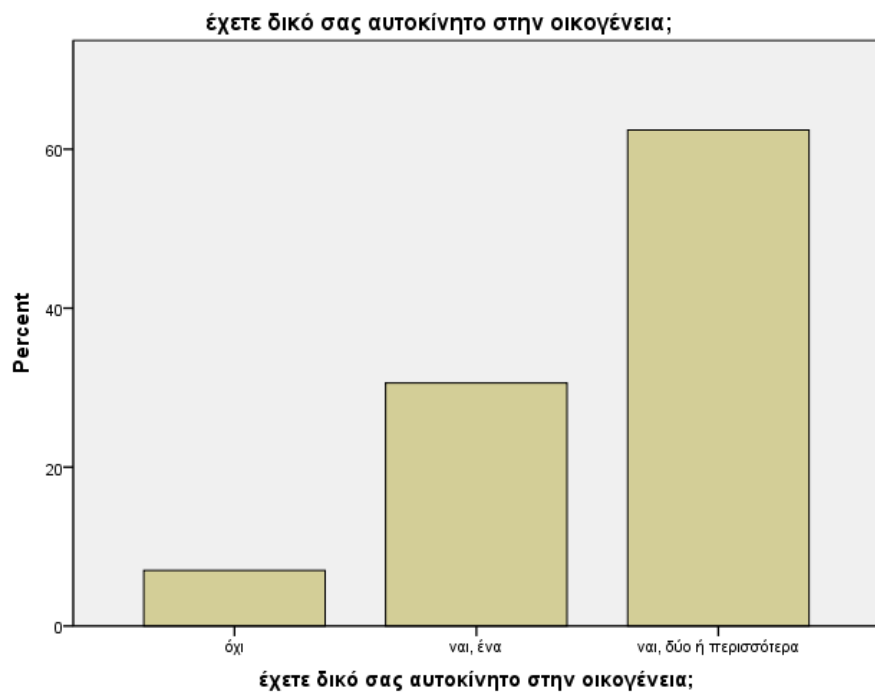
Δ6. Απασχόληση οικιακής βοηθού

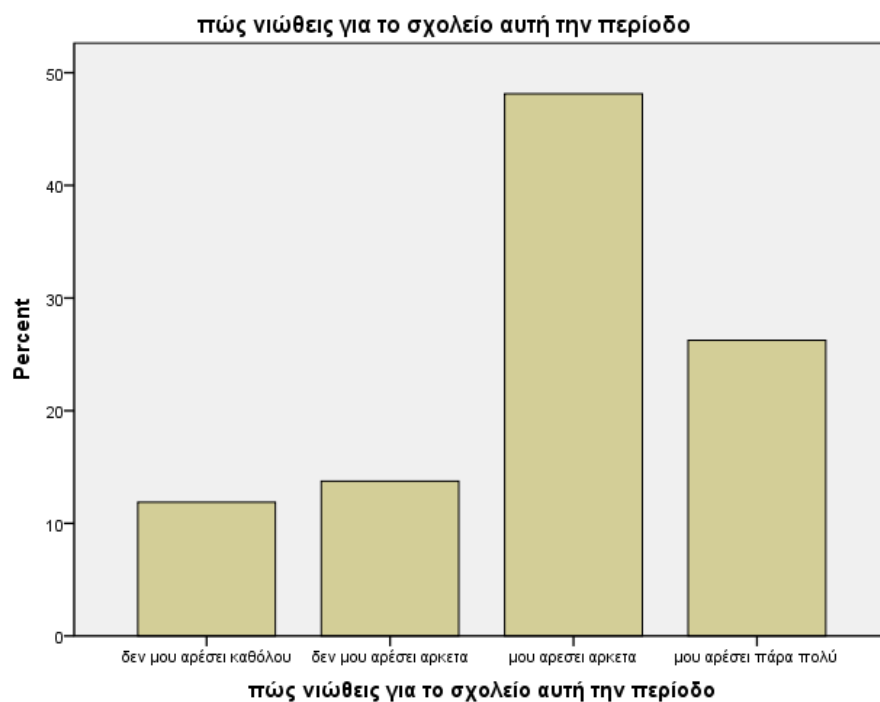
Δ7. Οικονομικό επίπεδο διαβίωσης της περιοχής κατοικίας

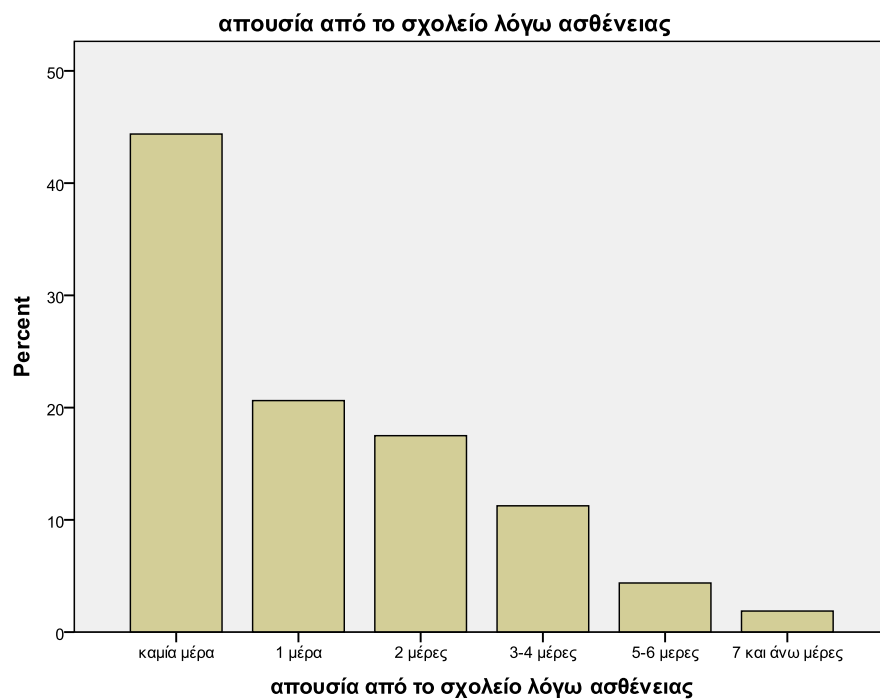
Δ8. Κατοχή οικογενειακού αυτοκινήτου

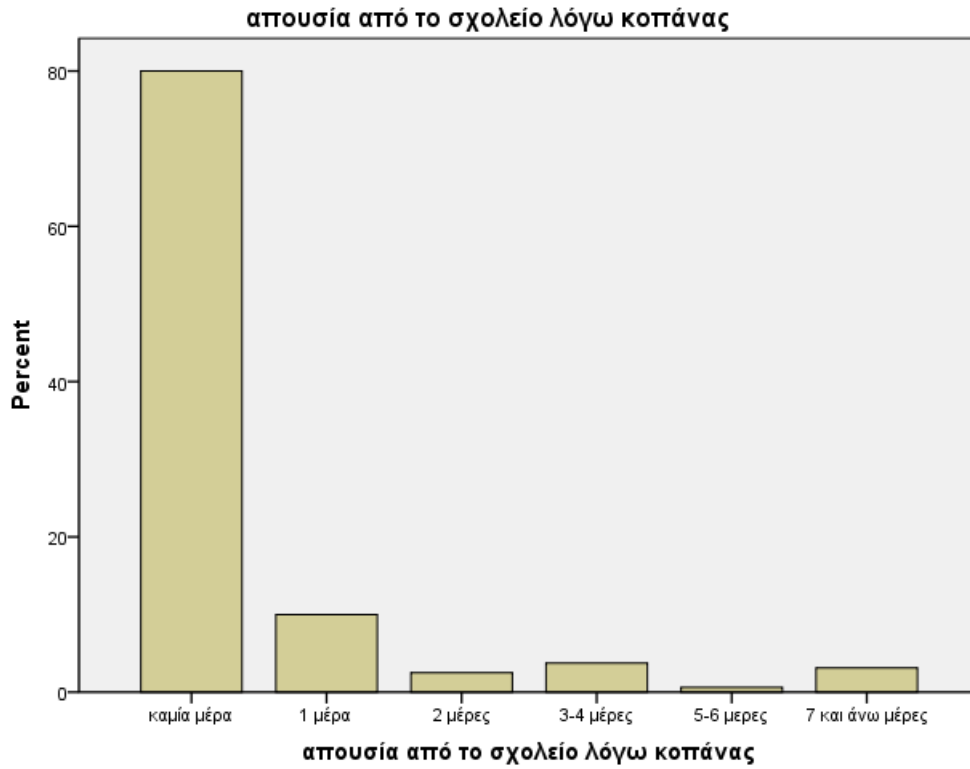
Δ9. Αίσθημα ικανοποίησης για το σχολείο

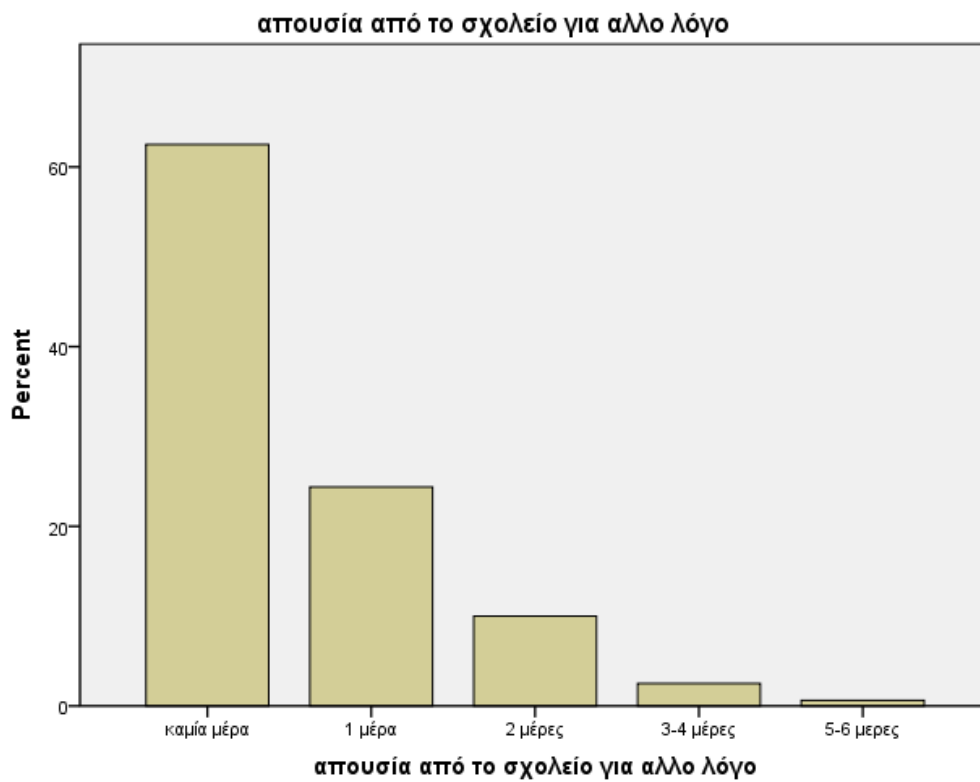
Δ10. Απουσία από το σχολείο λόγω ασθένειας

Δ11. Απουσία από το σχολείο λόγω κοπάνας

Δ12. Απουσία από το σχολείο για άλλο λόγο

Δ13. Αίσθημα βοήθειας από την οικογένεια

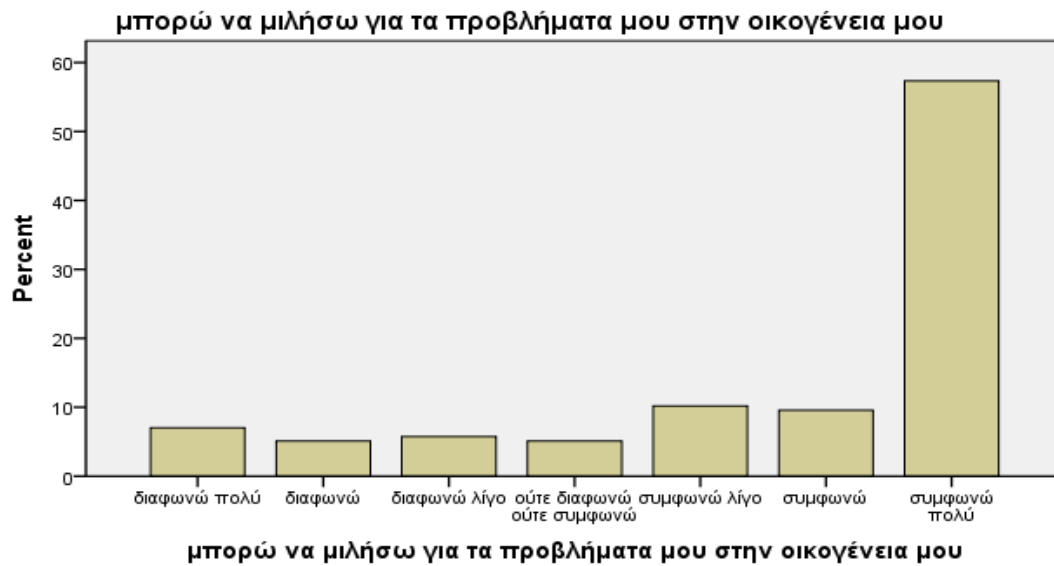

Δ14. Αίσθημα συναισθηματικής υποστήριξης από την οικογένεια

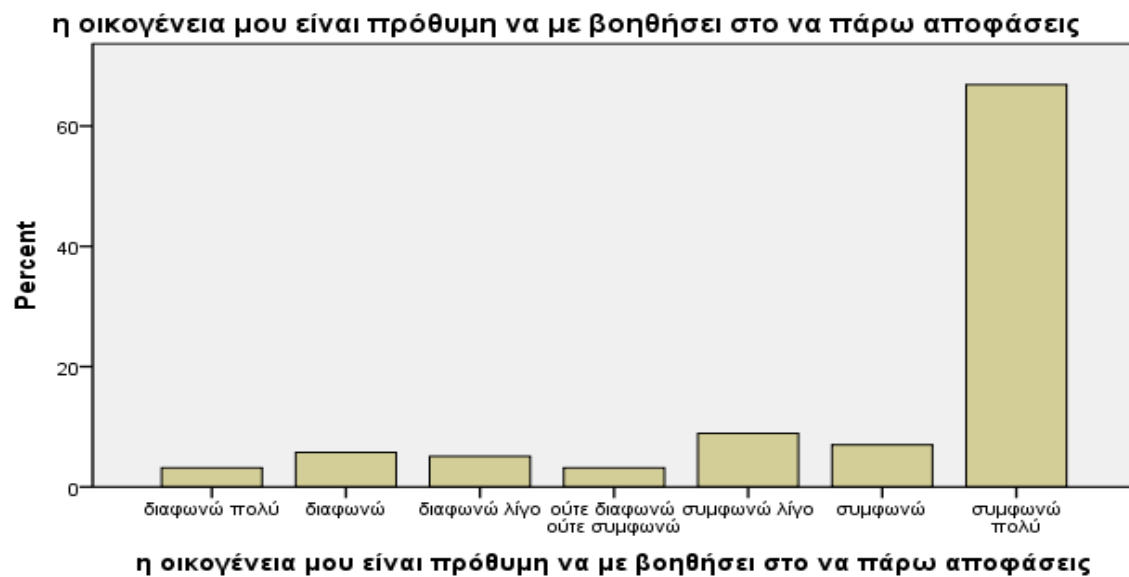

Δ15. Συζήτηση των προβλημάτων μου με την οικογένεια μου

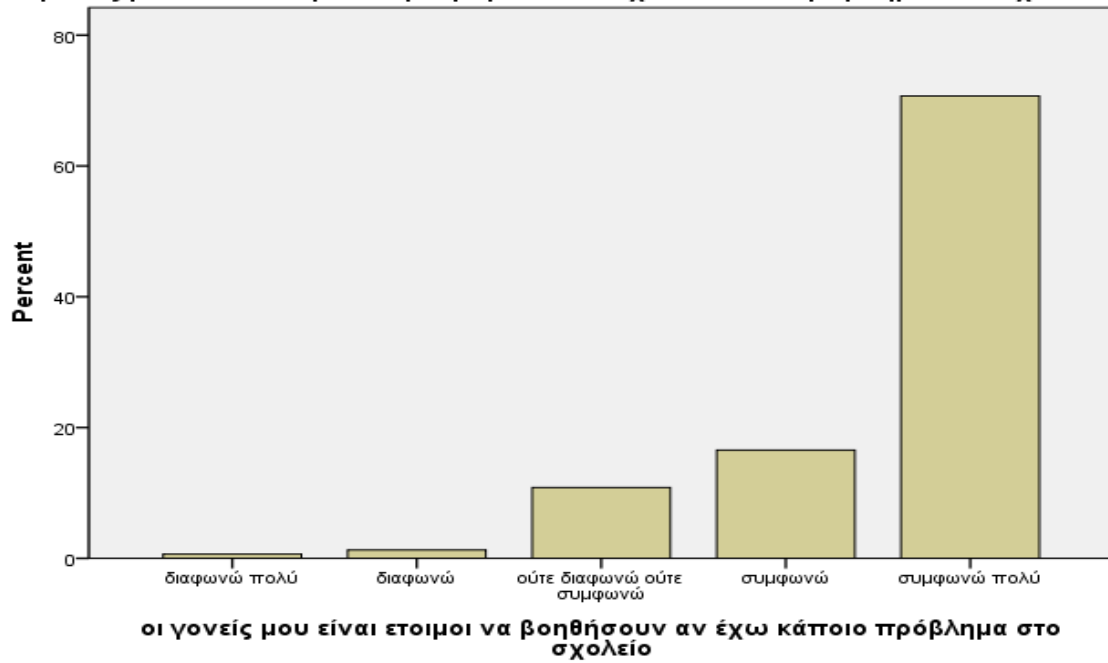

Δ16. Αίσθημα υποστήριξης από την οικογένεια για τη λήψη αποφάσεων

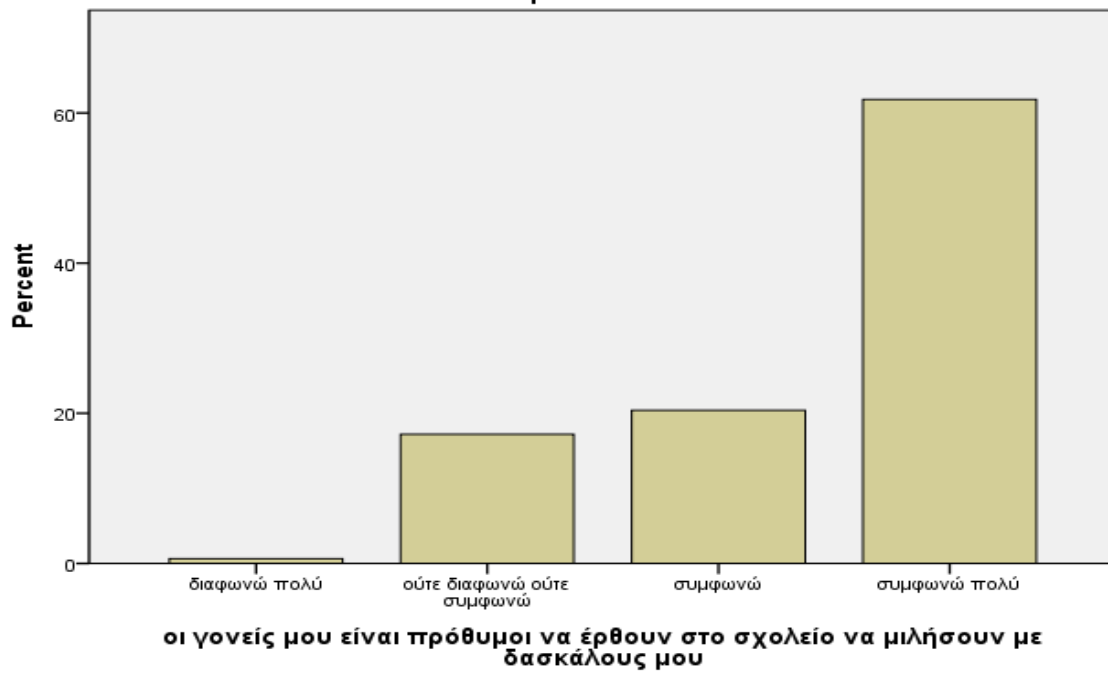
Δ17.

οι γονείς μου είναι έτοιμοι να βοηθήσουν αν έχω κάποιο πρόβλημα στο σχολείο

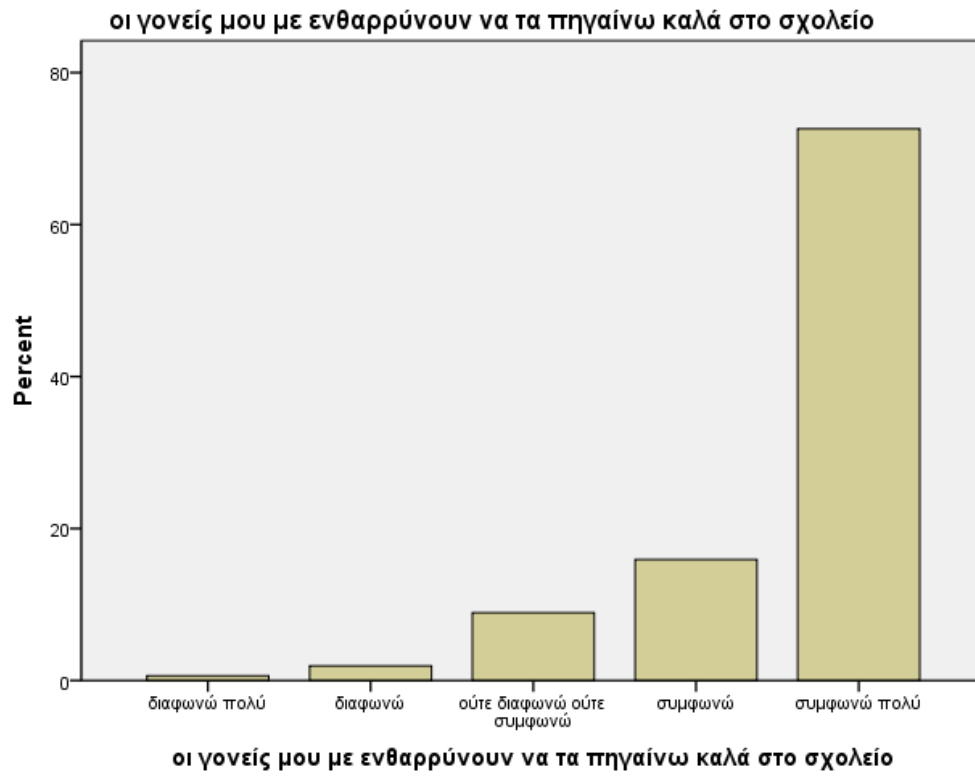

Δ18.

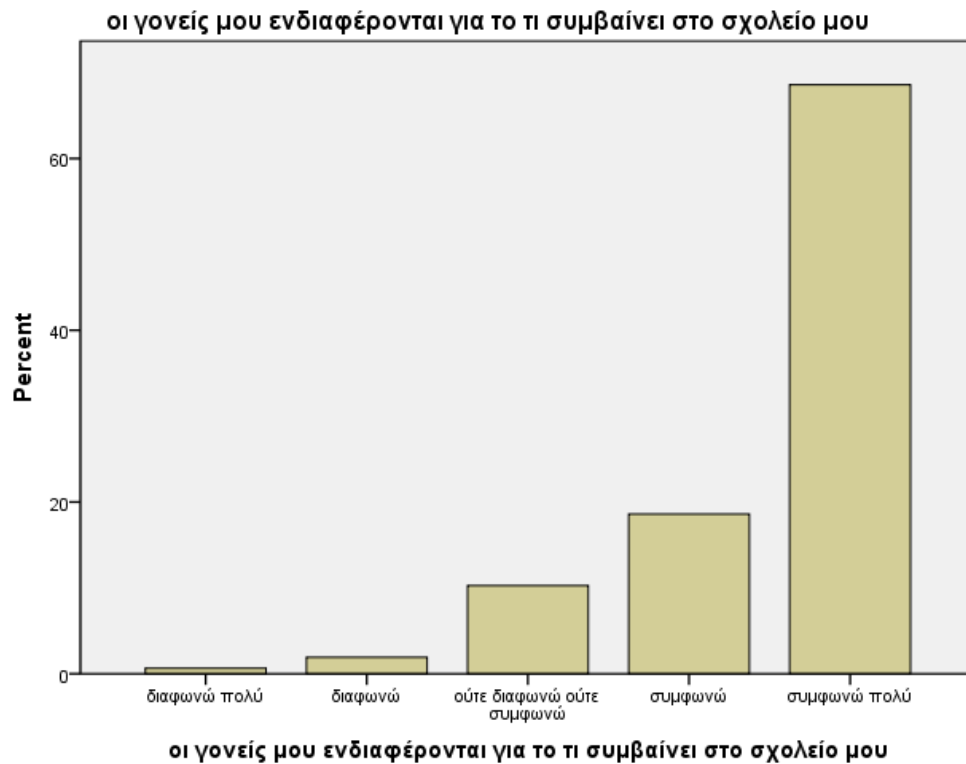
οι γονείς μου είναι πρόθυμοι να έρθουν στο σχολείο να μιλήσουν με δασκάλους μου

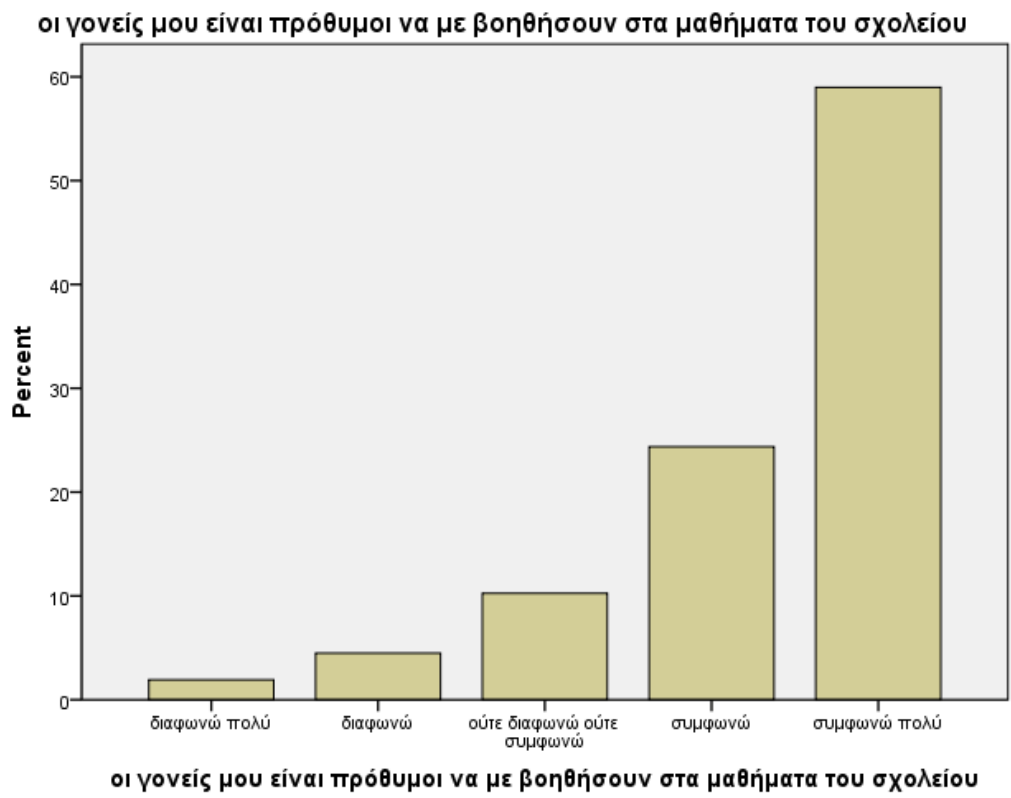
Δ19.

Δ20.

Δ21.

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Σ' ευχαριστούμε που συμμετέχεις σε αυτήν την έρευνα!

Σου ζητάμε να συμπληρώσεις το ερωτηματολόγιο αυτό σημειώνοντας, για τις περισσότερες ερωτήσεις, τον κύκλο εκείνον που ταιριάζει περισσότερο στην απάντησή σου.

Τις απαντήσεις σου θα δει μόνο η ερευνητική ομάδα και κανένας άλλος, ούτε γονιός ούτε κάποιος δάσκαλος ή καθηγητής.

Μη γράφεις το όνομά σου πουθενά πάνω στο ερωτηματολόγιο.

Να θυμάσαι ότι ζητάμε τη δική σου, προσωπική άποψη. Δεν πρόκειται για τεστ και δεν υπάρχουν σωστές ή λάθος απαντήσεις. Εάν έχεις δυσκολία να διαλέξεις μια απάντηση, σε παρακαλούμε σκέψου και απάντησε για το τι ισχύει τις περισσότερες φορές.

Ελπίζουμε να βρεις το ερωτηματολόγιο ενδιαφέρον!

1. Είσαι αγόρι ή κορίτσι;

- Αγόρι
- Κορίτσι

2. Σε ποια τάξη πας;

- Στην ΣΤ Δημοτικού
- Στην Α Γυμνασίου
- Στην Β Γυμνασίου

3. Πόσο συχνά τρως πρωινό, δηλαδή κάτι περισσότερο από ένα ποτήρι γάλα ή χυμό τις καθημερινές;

Σημείωσε μια απάντηση.

- Δεν τρώω ποτέ πρωινό τις καθημερινές

- Μία μέρα
- Δυο μέρες
- Τρεις μέρες
- Τέσσερις μέρες
- Και τις πέντε μέρες

4. Πόσο συχνά τρώς πρωινό, δηλαδή κάτι περισσότερο από ένα ποτήρι γάλα ή χυμό τα Σαββατοκύριακα;

Σημείωσε μια απάντηση.

- Δεν τρώω ποτέ πρωινό τα Σαββατοκύριακα
- Συνήθως τρώω πρωινό μόνο την μία από τις δυο μέρες του Σαββατοκύριακου (Σάββατο ή Κυριακή)
- Συνήθως τρώω πρωινό και τις δυο μέρες του Σαββατοκύριακου (Σάββατο και Κυριακή).

5. Μερικά παιδιά πηγαίνουν το πρωί στο Σχολείο ή το βράδυ για ύπνο πεινασμένα επειδή δεν υπάρχει αρκετό φαγητό στο σπίτι . Πόσο συχνά συμβαίνει το ίδιο σε σένα.

- Πάντα
- Συχνά
- Μερικές φορές
- Ποτέ

6. Πληρώνουν οι γονείς σου σε εβδομαδιαία βάση κάποιο άτομο για να φροντίζει το σπίτι (π.χ. καθάρισμα, σκούπισμα, σιδέρωμα κτλ)

- Όχι, καμία μέρα
- Ναι, μια μέρα την εβδομάδα
- Ναι, δυο μέρες την εβδομάδα
- Ναι, περισσότερες από δυο μέρες την εβδομάδα.

7. Πόσο πλούσια είναι η περιοχή στην οποία ζεις;

- Καθόλου πλούσια
- Όχι τόσο πλούσια
- Στο μέσο όρο
- Αρκετά πλούσια
- Πολύ πλούσια

8. Πως νιώθεις για το σχολείο αυτή την περίοδο;

- Μου αρέσει πάρα πολύ
- Μου αρέσει αρκετά
- Δεν μου αρέσει αρκετα

Δεν μου αρέσει καθόλου

9. Στην διάρκεια των τελευταίων τριάντα ημερών : Πόσες ημέρες έχασες ένα η περισσότερα μαθήματα της τάξης σου;

Σημείωσε μία απάντηση σε κάθε σειρά.

	Καμία μέρα	1 ημέρα	2 ημέρες	3-4 ημέρες	5-6 ημέρες	7 ή περισσότερες ημέρες
... επειδή αρρώστησες;	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... επειδή έκανες << κοπάνα >> ;	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...για κάποιον άλλο λόγο;	☐	☐	☐	☐	☐	☐

10. Στην διάρκεια των τελευταίων 6 μηνών : πόσο συχνά ένιωσες κάτι από τα παρακάτω;

Σημείωσε μία απάντηση σε κάθε σειρά.

	Σχεδόν κάθε μέρα	Περισσότερο από μια φορά την εβδομάδα	Σχεδόν κάθε εβδομάδα	Σχεδόν κάθε μήνα	Σπάνια ή ποτέ
Πονοκέφαλο	☐	☐	☐	☐	☐
Πόνο στο στομάχι	☐	☐	☐	☐	☐
Πόνο στη μέση	☐	☐	☐	☐	☐
Ακεφιά	☐	☐	☐	☐	☐
Να θυμώνεις ή να γκρινιάζεις εύκολα	☐	☐	☐	☐	☐
Νευρικότητα	☐	☐	☐	☐	☐
Δυσκολία να αποκοιμηθείς	☐	☐	☐	☐	☐
Ζαλάδα	☐	☐	☐	☐	☐
Δυσκολία να συγκεντρωθείς σε αυτό που κάνεις	☐	☐	☐	☐	☐
Σειρά 10	☐	☐	☐	☐	☐

11. Όλες οι οικογένειες δεν είναι ίδιες. Για παράδειγμα, δεν μένουν όλα τα παιδιά και με τους δυο γονείς τους, μερικές φορές τα παιδιά μένουν μόνο με τον ένα γονιό ή μένουν σε δύο σπίτια ή ζουν με δύο οικογένειες. Θα θέλαμε να ξέρουμε για τη δική σου οικογένεια. Στην επόμενη ερώτηση απάντησε για το σπίτι στο οποίο μένεις πάντα ή τον περισσότερο καιρό και σημείωσε τα άτομα που μένουν στο σπίτι αυτό.

ΜΕΓΑΛΟΙ που ζουν στο σπίτι αυτό

- Μητέρα
- Πατέρας
- Μητριά (ή σύντροφος του πατέρα)
- Πατριός (ή σύντροφος της μητέρας)
- Γιαγιά
- Παππούς
- Ζώ σε ανάδοχη οικογένεια ή ίδρυμα για παιδιά που δεν έχουν γονείς

12. ΠΑΙΔΙΑ που ζουν στο σπίτι αυτό

Πόσα αδέρφια μένουν στο σπίτι αυτό μαζί σου; Συμπεριέλαβε αυτά από άλλο πατέρα ή μητέρα ή τα θετά αδέρφια. Μη συμπεριλάβεις τον εαυτό σου.

13. Ποια πιστεύεις ότι είναι η οικονομική κατάσταση της οικογένειάς σου;

- Πολύ καλή οικονομική κατάσταση
- Σχετικά καλή οικονομική κατάσταση
- Στο μέσο όρο
- Όχι και τόσο καλή οικονομική κατάσταση
- Καθόλου καλή οικονομική κατάσταση

14. Εργάζεται ο πατέρας σου;

- Ναι
- Όχι
- Δεν ξέρω
- Δεν έχω πατέρα, δεν έχω επαφή μαζί του

Εάν απάντησες ΝΑΙ:Γράψε ΠΟΥ ακριβώς εργάζεται ο πατέρας σου (π.χ. σε νοσοκομείο, τράπεζα, εστιατόριο, επιχείρηση κτλ.)

Εάν απάντησες ΟΧΙ... Γιατί δεν εργάζεται ο πατέρας σου;

- Είναι άρρωστος, συνταξιούχος ή φοιτητής
- Ψάχνει για δουλειά
- Φροντίζει άλλους ή ασχολείται με το σπίτι
- Δεν ξέρω

15. Εργάζεται η μητέρα σου;

- Ναι
- Όχι
- Δεν ξέρω
- Δεν έχω μητέρα, δεν έχω επαφή μαζί της

Εάν απάντησες ΝΑΙ: Γράψε ΠΟΥ ακριβώς εργάζεται η μητέρα σου (π.χ. σε νοσοκομείο, τράπεζα, εστιατόριο, επιχείρηση κτλ.)

Εάν απάντησες ΟΧΙ... Γ γιατί δεν εργάζεται μητέρα σου;

- Είναι άρρωστη, συνταξιούχος ή φοιτήτρια
- Ψάχνει για δουλειά
- Φροντίζει άλλους ή ασχολείται με το σπίτι
- Δεν ξέρω

16. Δημιούργησε η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ στη χώρα μας κάποιο από τα παρακάτω προβλήματα στην οικογένειά σου ή σε εσένα;

	ΟΧΙ	ΝΑΙ
Έχασε τη δουλειά του ο πατέρας μου	☐	☐
Έχασε τη δουλειά της η μητέρα μου	☐	☐
Μετακομίσαμε από το σπίτι μας σε μικρότερο σπίτι ή σε άλλη περιοχή	☐	☐
Μετακομίσαμε στο σπίτι συγγενών (παπού, γιαγιάς, άλλου συγγενή)	☐	☐
Χρειάστηκε να αλλάξω σχολείο - να πάω από ιδιωτικό σε δημόσιο	☐	☐
Σταμάτησα φροντιστήρια ή ιδιαίτερα μαθήματα	☐	☐
Σταματήσαμε να πηγαίνουμε ταξίδια/ διακοπές	☐	☐
Μας λείπουν χρήματα για να αγοράσουμε τρόφιμα	☐	☐
Δημιούργησε εντάσεις και καυγάδες μέσα στην οικογένεια	☐	☐
Η οικονομική κρίση δημιούργησε κάποιο άλλο πρόβλημα στην οικογένειά	☐	☐

17. Θα θέλαμε να ξέρουμε τον βαθμό στον οποίο συμφωνείς ή διαφωνείς με τα παρακάτω

Σημείωσε πόσο συμφωνείς ή διαφωνείς σε κάθε: ένα από τα παρακάτω Διαφωνώ πολύ 1 Συμφωνώ πολύ 7

	1	2	3	4	5	6	7
«Η οικογένειά μου προσπαθεί πραγματικά να με βοηθήσει»	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
«Έχω τη συναισθηματική βοήθεια και υποστήριξη που χρειάζομαι από την οικογένειά μου»	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
«Μπορώ να μιλήσω για τα προβλήματά μου με την οικογένειά μου»	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
«Η οικογένειά μου είναι πρόθυμη να με βοηθήσει στο να πάρω αποφάσεις»	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

18. Τα παρακάτω αφορούν τους γονείς σου. Σημείωσε πόσο συμφωνείς ή διαφωνείς με κάθε ένα από αυτά.

	Συμφωνώ πολύ	Συμφωνώ	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	Διαφωνώ	Διαφωνώ πολύ
«Οι γονείς μου είναι έτοιμοι να βοηθήσουν εάν έχω κάποιο πρόβλημα στο σχολείο»	☐	☐	☐	☐	☐
«Οι γονείς μου είναι πρόθυμοι να έρθουν στο σχολείο να μιλήσουν στους	☐	☐	☐	☐	☐

δασκάλους /
καθηγητές
μου»

«Οι γονείς μου
με
ενθαρρύνουν
να τα πηγαίνω
καλά στο
σχολείο»

«Οι γονείς μου
ενδιαφέρονται
για το τι μου
συμβαίνει στο
σχολείο»

«Οι γονείς μου
είναι πρόθυμοι
να με
βοηθήσουν στα
μαθήματα του
σχολείου»

19. Έχετε δικό σας αυτοκίνητο, φορτηγάκι ή φορτηγό στην οικογένειά σου

- Όχι
- Ναι, ένα
- Ναι, δύο ή περισσότερα

20. Έχεις το δικό σου ξεχωριστό δωμάτιο στο σπίτι;

- Όχι
- Ναι

21. Τους τελευταίους 12 μήνες: πόσες φορές ταξίδεψες με την οικογένειά σου εκτός Ελλάδας για διακοπές;

- Καμία
- Μία φορά
- Δύο φορές
- Τρεις φορές ή περισσότερο

Υποβολή

Μην υποβάλετε ποτέ κωδικούς πρόσβασης μέσω των Φορμών Google.

